

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ: РЕАЛІЗАЦІЯ І ЗАХИСТ РЕЧОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

МАТЕРІАЛИ
Всеукраїнської наукової конференції

*Одеса,
25 травня 2024 року*

Одеса
2024

УДК 347.1 : 341.9»364»(477)

Р 51

За загальною редакцією

*доктора юридичних наук, професора Є. Харитоновна,
докторки юридичних наук, професорки І. Давидової,
кандидата юридичних наук, доцента В. Зубара*

Упорядники-укладачі:

ДАВИДОВА Ірина – професор кафедри цивільного права, професор, д.ю.н.;
ТКАЧЕНКО Катерина – лаборант кафедри цивільного права

Група організаційного та технічного забезпечення

Всеукраїнської наукової конференції:

ДАВИДОВА Ірина – професор кафедри цивільного права, професорка, д.ю.н.;
ГЛИНЯНА Катерина – доцентка кафедри цивільного права, доцентка, к.ю.н.;
ПАВЛОВА Вікторія – доцентка кафедри цивільного права, доцентка, к.ю.н.;
МАТІЙКО Микола – доцент кафедри цивільного права, доцент, к.ю.н.;
ШАМОТА Олександр – асистент кафедри цивільного права;
СУРНИК Анастасія – лаборантка кафедри цивільного права;
ТКАЧЕНКО Катерина – лаборантка кафедри цивільного права;
БІЛОШКУРСЬКИЙ Микола – здобувач ступеня «Бакалавр» факультету цивільної та господарської юстиції, за спеціальністю 081 «Право».

Р 51

Римське право і сучасність: реалізація і захист речових прав в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 25 трав. 2024 р.) [Електронне видання] / за заг. ред.: Є. Харитоновна, І. Давидової, В. Зубара ; НУ «Одес. юрид. академія». – Одеса : Фенікс, 2024. – 258 с. – Режим доступу:

ISBN 978-617-8430-10-8

Збірник містить матеріали доповідей з теоретичних і практичних проблем реалізації та захисту речових прав в умовах воєнного стану, які були оприлюднені на Всеукраїнській науковій конференції 25 травня 2024 р. в Національному університеті «Одеська юридична академія».

Збірник спрямований на ознайомлення юридичної громадськості з дослідженнями науковців у сфері римського права і може бути корисний як у навчальному процесі, так і в практичній діяльності.

УДК 347.1 : 341.9»364»(477)

Матеріали видано в авторській редакції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти, які рекомендували ці матеріали до друку

© Національний університет «Одеська юридична академія», 2024

© Авторів статей, 2024

ISBN 978-617-8430-10-8

ЗМІСТ

РЕЧЕВЕ ПРАВО УКРАЇНИ НА ПЕРЕХРЕСТІ ВИКЛИКІВ – ПОШУК ВІДПОВІДЕЙ (ВСТУПНЕ СЛОВО)	8
---	---

СЕКЦІЯ: РЕАЛІЗАЦІЯ І ЗАХИСТ РЕЧОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

<i>Майданик Роман Андрійович</i> РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ: ЗАХИСТ ВОЛОДІННЯ	11
<i>Харитонов Євген Олегович</i> «ГІБРИДНА ВІЙНА», «ВІЙНА» ТА «ВОЄННИЙ СТАН»: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕЧОВИХ ВІДНОСИН	20
<i>Булеца Сібілла Богданівна</i> ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В РАЗІ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ОСОБИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ	25
<i>Гринько Світлана Дмитрівна</i> ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО ЯК КОМПЛЕКСНА ГАЛУЗЬ ПРАВА: РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ	31
<i>Давидова Ірина Віталівна, Журило Сергій Сергійович</i> ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ РОЛЬ В РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ ...	36
<i>Самойленко Георгій Валерійович, Мінаєв Микола Олегович</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ	39
<i>Самойленко Георгій Валерійович, Янковий Микола Вікторович</i> ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	43
<i>Сафончик Оксана Іванівна</i> ОКРЕМІ АСПЕКТИ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН ЗА РИМСЬКИМ ПРИВАТНИМ ПРАВОМ	45
<i>Спасибо-Фатєєва Інна Валентинівна</i> ВІНДИКАЦІЙНИЙ ПОЗОВ В РИМСЬКОМУ І СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	49
<i>Харитонова Олена Іванівна</i> ВІЙНА І ПАРАЛЕЛЬНИЙ ІМПОРТ	54
<i>Ярмол Лілія Володимирівна</i> ПРАВО НА ВЛАСНІСТЬ: ЗАГАЛЬНОТЕРЕТИЧНІ АСПЕКТИ	59

Адамова Олена Семенівна ЦИВІЛЬНИЙ ШЛЮБ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ	62
Бабич Ірина Григорівна ЕВОЛЮЦІЯ СЕРВІТУТУ З ЧАСІВ РИМСЬКОГО ПРАВА. ПЛАТИ ЗА СЕРВІТУТ	65
Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна, Кірсанов Олексій Володимирович ОНЛАЙН КРЕДИТУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	69
Глиняна Катерина Михайлівна ФОРМУВАННЯ ПОНЯТЬ «ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ» ТА «ОХОРОНА ПРАВ ДИТИНИ»	72
Гужва Антон Миколайович “INTERDICTUM UNDE VI ARMATA” ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ВОЛОДІННЯ ЗАХОПЛЕНОГО ВНІСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ТА ПРОБЛЕМА ВІДСУТНОСТІ ПОСЕСОРНОГО ЗАХИСТУ ЗА ПРАВОМ УКРАЇНИ	75
Калітенко Оксана Михайлівна ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕНСАЦІЙНИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ РЕЧОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	80
Кривенко Юлія Василівна СПАДОК: ПРИЙНЯТИ ЧИ ВІДМОВИТИСЯ?	83
Мартинюк Едуард Іванович, Никитченко Олена Едуардівна, Біленко Дарія Геннадіївна СУЧАСНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ДИСКУРС ТА ПРИВАТНЕ ПРАВО	86
Мельник Олександр Володимирович ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ	91
Омельчук Олександр Сергійович ПРИВАТНО-ПРАВОВИЙ ТА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР РИМСЬКОГО ДОГОВОРУ LOCATIO CONDUCTIO OPERARUM	95
Orzikh Yurii Hennadiiovych ADAPTATION OF CIVIL LEGISLATION TO THE CONDITIONS OF WAR: THE EXPERIENCE OF THE ROMAN STATE	98
Павлова Вікторія Георгіївна NOVA NEGOTIA (CONTRACTUS INNOMINATI) – ІННОМІНАЛЬНІ КОНТРАКТИ В РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	101
Панченко Сергій Володимирович ПРИНЦИП СВОБОДИ ДОГОВОРУ ЗА РИМСЬКИМ ПРИВАТНИМ ПРАВОМ ТА ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ	104

Ромась Марія Іванівна

ДЕРЖАВА ЯК СУБ'ЄКТ СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН:
ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА ДО СЬОГОДЕННЯ 108

Токарева Віра Олександрівна

ДО ПИТАННЯ ЦИФРОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА АНОНІМІЗОВАНИХ
ДАНИХ. 111

Ткалич Максим Олегович, Толмачевська Юлія Олегівна

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СПОРТІ: ЗАГАЛЬНИЙ
І ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ 115

Богомолова Валерія Сергіївна

ОН-ЛАЙН КРЕДИТУВАННЯ, ЯК СПОСІБ ПОНОВЛЕННЯ РЕЧОВИХ
ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 118

Глиняний Іван Володимирович

ВПЛИВ ПРАВА СТАРОДАВНЬОГО РИМУ НА ФОРМУВАННЯ
РЕСПУБЛІКАНСЬКИХ ПРИНЦИПІВ СУЧАСНИХ КРАЇН СВІТУ 123

Гнатенко Сергій Сергійович

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ПОСЛУГ З ПЕРЕВЕЗЕННЯ
ПАСАЖИРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 126

Демчук Максим Романович

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ
МАЙНО ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ. 130

Дибко Олексій Вікторович

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ
В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. 133

Карташев Денис Володимирович

УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ З ОХОРОНИ
МАЙНА 136

Косирєв Дмитро Сергійович

ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ
ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ. 139

Миргородський Антон Олександрович

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ: МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ В УМОВАХ
ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ 143

Павленко Микола Вадимович

ДЕЯКІ ПИТАННЯ БУДІВНИЦТВА ВІЙСЬКОВИХ ІНЖЕНЕРНО-
ТЕХНІЧНИХ (ФОРТИФІКАЦІЙНИХ) СПОРУД НА ЗЕМЕЛЬНИХ
ДІЛЯНКАХ ПРИВАТНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ 147

СЕКЦІЯ: НА ПОЧАТКУ НАУКОВОГО ШЛЯХУ

Анисимова Олександра Андріївна

СПІВВІДНОШЕННЯ РЕСТИТУЦІЇ ТА КОНДИЦІЙНИХ
ЗОБОВ'ЯЗАНЬ 151

Багнета Софія Володимирівна ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАПОДІЯНОЇ ЦИВІЛЬНОМУ НАСЕЛЕННЮ У РЕЗУЛЬТАТІ ВОЄННИХ ДІЙ.....	154
Безмаленко Вероніка Володимирівна ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	157
Білоног Аліна Андріївна, Платонова Олеся Андріївна ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	159
Білошкурський Микола Миколайович РЕЧОВІ ПРАВА УЧАСНИКА БОЙОВИХ ДІЙ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ, ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ПРАВ ТАКИХ ОСІБ У КОРУПЦІЙНИХ ЦІЛЯХ	162
Вавдійчик Яна Олександрівна ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.	167
Гаджисв Амір РЕЦЕПЦІЯ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЦИВІЛІСТИЦІ	169
Грабек Августина Августівна ПОНЯТТЯ І ВИДИ СПАДКУВАННЯ В СУЧАСНОСТІ ТА В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ – ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА	173
Гринюк Катерина Олександрівна ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ МІКРОКРЕДИТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	175
Долгова Валерія Іллівна НАСЛІДКИ НЕВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	179
Калиш Лілія Юріївна ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	183
Калова Вікторія Сергіївна РИМСЬКЕ ПРАВО ЯК ОСНОВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ	186
Карасава Катерина Павлівна РИМСЬКЕ ПРАВО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ЗАХИСТ РЕЧОВИХ ПРАВ. ...	189
Ковган Олександра Ігорівна ПІДСТАВИ І НАСЛІДКИ ОГолоШЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ	192
Кожухова Орина Олександрівна ЩОДО ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	197

Курбай Катерина Володимирівна ДОГОВОРИ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА В СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	200
Корженко Анастасія Дмитрівна ВОЄННИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ, ЩО Є ПІДСТАВОЮ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ	202
Лешикова Єлизавета Сергіївна ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ КРАЇНОЮ АГРЕСОРКОЮ ПРИВАТНИМ ОСОБАМ.	205
Маслякова Анна Вікторівна СПАДКОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇН ЄС.	208
Новосвітна Вероніка Володимирівна ВПЛИВ РИМСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ВЛАСНОСТІ ТА РЕЧОВИХ ПРАВ НА СУЧАСНЕ ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО	213
Олійник Марія Ігорівна ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	216
Піх Ксенія ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ	220
Родрігес Лілія Фаб'янівна ІНСТИТУТ ШЛЮБУ: ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА ДО СЬОГОДЕННЯ ...	222
Самолук Катерина Вікторівна ВІНДИКАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ: ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ	225
Сергієнко Анна Сергіївна ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЙНУ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ.	232
Склярчук Кирило Олександрович ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ УМОВ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДРЯДУ: ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ТА ЗАСТОСУВАННЯ НЕУСТОЙКИ. ...	238
Циганенко Тетяна Сергіївна СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	242
Черних Вікторія Андріївна РЕАЛІЗАЦІЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ-ВПО	244
Шраменко Нікіта Сергійович ЩОДО CASUS CUI RESISTI NON POTEST.	249
Якубик Юлія Русланівна ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДПИС ЯК СКЛАДОВА ЕЛЕКТРОННИХ ПРАВОЧИНІВ.	251
Колесниченко Сергій Васильович АВТОДОРОЖНИЙ КОМПЛЕКС ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ	254

РЕЧЕВЕ ПРАВО УКРАЇНИ НА ПЕРЕХРЕСТІ ВИКЛИКІВ – ПОШУК ВІДПОВІДЕЙ (ВСТУПНЕ СЛОВО)

Цьогорічна конференція «Римське право і сучасність» (котра незабаром матиме «круглу дату» – 20 років від започаткування цього наукового проєкту), присвячена проблемам одного з базових інститутів приватного права – «Речевому праву».

До обрання такої проблематики організаторів спонукали два актуальних чинники: 1) потреби оновлення українського цивільного законодавства відповідно до європейського концепту приватного права та потреб сьогодення; 2) масштабне порушення речевих прав приватних осіб в результаті повномасштабного вторгнення російських військ в Україну.

З таких міркувань виглядає корисним звернення до надбань римського приватного права, багато які з ідей та положень котрого стали «першоджерелом» європейських кодифікацій цивільного законодавства.

Тут варто згадати, що у процесі створення чинного Цивільного кодексу України саме питання регулювання речевих відносин належали до найбільш складних, а відповідні норми найбільше піддавалися трансформаціям.

У процесі дискусій було створено декілька проєктів Цивільного кодексу, які істотно відрізнялися один від одного.

Зокрема, коли перший варіант проєкту ЦК передбачав існування двох розділів, присвячених речовим правам – розділ другий «Право власності» (загалом відображав положення Закону України «Про власність»), розділ третій «Володіння та інші речеві права» (містив інститути, відомі радянському праву – право повного господарського відання, право оперативного управління, а також інститути, відкинуті радянською цивілістикою – сервітути, емфітевзис, суперфіцій, довірча власність), то у проєкті ЦК від 20 березня 1996 року Всім речевим правам була присвячена лише одна книга третя «Речеве право». Щоправда, вона містила загальний розділ, присвячений регулюванню загальних положень речевого права, та два спеціальних розділи: «Право власності» і «Володіння та інші речові права».

Проєкт ЦК України від 25 серпня 1996 року, прийнятий Верховною Радою України у 2002 році, зберігаючи наведену вище структу-

ру, містив норми, що відображали положення Конституції України, більш детально регламентували низку відносин.

Натомість, у Цивільному кодексі України – Законі України від 16 січня 2003 року – книга третя називається «Право власності та інші речові права», що відображає зміну концепції регулювання у цій галузі.

Найбільшою концептуальною втратою тут стала відмова від розділу (глави 22 проєкту ЦК від 25 серпня 1996 року) «Загальні положення про речеве право». Наразі важко сказати точно, чи малася на увазі така мета, але результатом виявилось фактичне обмеження кола речевих відносин, що регулюються ЦК України. З погляду практики, ними є право власності та «інші речові¹ права», що згадуються у Книзі третій ЦК.

Звісно, можна стверджувати, що загальні засади Цивільного кодексу припускають можливість застосування його норм (зокрема, загальних положень) для регулювання будь-яких цивільних відносин, але відсутність «Загальних положень про речеві права», робить цю можливість досить ефемерною щодо «інших речевих прав» (тим більше, що й у ст. 3 ЦК згадується про захист лише права власності).

До прикладу можна згадати посідання – «фактичне володіння» (possessio), котре у остаточній редакції чинного ЦК України загубилося (чи було трансформоване з «Володіння», у главі 30 проєкту ЦК від 25 серпня 1996 року, на «Право володіння чужим майном»?). Тим самим була втрачена можливість захисту прав особи, яка фактично має майно на законних підставах, але формально не має юридичного права на нього. Немає необхідності тут доводити, наскільки важливим було б існування такого інституту в цивільному законодавстві України для захисту речевих прав осіб на тимчасово окупованих територіях, у «сірій зоні» тощо.

Є надія, що ситуація може бути виправлена у процесі оновлення цивільного законодавства, оскільки її концепція передбачає відповідну позицію. Разом із тим, при цьому мають бути враховані Виклики гібридної російсько-української війни, котрі істотно ускладнюють усю систему регулювання цивільних відносин, а надто у галузі зіткнення права з «неправом». Додатковим ресурсом у пошуку шляхів залагодження проблем, що при цьому виникають, є звернення до дос-

¹ Позначення «речеві», більш властиве українській мові, було замінене «на речові».

віду Стародавнього Риму, правознавцями якого неодноразово доводилося займатися вирішенням подібних завдань.

Цьогорічна конференція «Римське право і сучасність. Реалізація і захист речових прав» в умовах воєнного стану», попри те, що відбувалася у складних умовах, в яких, власне, живе вся наша держава вже третій рік, засвідчила активний інтерес учасників до заявленої проблематики, креативну постановку питань у їхніх доповідях, цікаві пропозиції щодо Відповідей на згадувані Виклики.

Власне, ця збірка тез конференції, яку ми пропонуємо до уваги учасників процесу правотворчості, науковців, практикуючих юристів, широкого загалу, і дає можливість пересвідчитися у слухності її характеристики.

Євген Харитонов

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України*

СЕКЦІЯ: РЕАЛІЗАЦІЯ І ЗАХИСТ РЕЧОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*Майданик Роман Андрійович,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
цивільного права Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ: ЗАХИСТ ВОЛОДІННЯ

Подальший розвиток вітчизняного цивільного права в умовах європеїзації та рекодифікації цивільного законодавства зумовлює необхідність удосконалення положень ЦК України про захист володіння з урахуванням кращої європейської практики, концептуальні положення якої ґрунтуються на поняттях і конструкціях, сформованих приватним правом Стародавнього Риму.

ЦК України про захист володіння містить положення про захист права володіння способами захисту, передбаченими для захисту права власності, залишаючи неврегульованими питання щодо захисту фактичного володіння. При цьому спеціального (посесорного) захисту володіння цивільне законодавство не передбачає. У зв'язку з цим додаткової актуальності набувають запропоновані експертною групою з рекодифікації речового права модельні норми ЦК України щодо захисту володіння.

Мета цього дослідження полягає в проведенні порівняльного аналізу положень про захист володіння в приватному праві Стародавнього Риму і праві України в умовах рекодифікації цивільного законодавства та формування оновлених концептуальних положень ЦК України про захист володіння.

Для цього розглянуто захист володіння в приватному праві Стародавнього Риму (1), існуюче право України про захист володіння (2) та майбутнє право України щодо захисту володіння (3).

1. Захист володіння в приватному праві Стародавнього Риму

Захист володіння в приватному праві Стародавнього Риму відбувався за правилами розгляду інтердиктів, які надавали спеціальний

(посесорний) захист на підставі наказів претора, що відрізнявся від захисту речових прав (петиторний захист).

Володільцю необхідно було довести факт володіння і факт порушення володіння. Для цього позивач повинен був довести, що річ знаходиться в його фактичному володарюванні і він відноситься до неї як до своєї, а відповідач порушив його володіння.

В адміністративному посесорному захисті не вимагалось доказування права власності, разом з тим посилення на право взагалі не допускались, а позивач зобов'язаний був довести лише факт свого володарювання [1]. Публічний характер володільницького захисту підтверджувався також його особливим процесуальним порядком: у Римі він проводився за допомогою інтердиктів – адміністративних по суті преторських наказів [2].

Римське право передбачало надання володінню (*possessio*) посесорного (володільницького) захисту шляхом пред'явлення інтердиктів, якими захищалося володіння як фактичне володарювання над річчю. На відміну від позовів, які подавалися в межах петиторного захисту (захисту права власності, інших речових прав), під час розгляду інтердикту спір про право не розглядався, а особі, яка зверталася з інтердиктом, достатньо було довести, що вона є (була) володільцем цієї речі.

За загальним правилом інтердикти надавалися володільцеві. Винятком із цього правила було *detentio*, забезпечене інтердиктом, яке отримало назву похідного володіння. У літературі похідним володінням визнавалося володіння певною особою річчю «з частковою метою» або «заради збереження чужих інтересів».

Зазвичай виділяють два випадки, коли детентору надавався захист. Він був наданий заставодержателю і секвестрарію, оскільки до закінчення спору невідомо, від чийого імені він володіє. У подальшому ця форма захисту була надана також прекарісту, емфітевтичному і суперфіціарному володільцям.

Залежно від мети їх надання, римське право передбачало три види інтердиктів:

- а) утримання володіння для попередження дій, що завдають шкоди і перешкоджають здійсненню володіння (*retinendae possessionis*);
- б) відновлення володіння на користь того, в кого воно було вилучено (*reciperandae possessionis*);
- в) придбання володіння (*adipiscendae possessionis*) (Гай. 4.143). До цих інтердиктів відносяться спеціальні інтердикти: про спадкування,

інтердикти quorum bonorum i quod legatorum, а також Сальвій інтердикт, який надавався для гарантування речових прав (Гай (4.145-146).

2. Існуюче право України про захист володіння

ЦК України визначає володіння як право і як фактичний стан, не передбачає повноцінного інституту посесорного захисту за допомогою володільницьких позовів. Цим зумовлена необхідність реформування і впровадження у вітчизняне право захисту володіння, основним призначенням якого має бути боротьба із самоуправними і насильницькими діями в сфері володіння майном.

Право України передбачає захист володіння переважно петиторними (захист за наявності правової підстави або титулу володіння) способами захисту. Наразі базовими способами захисту володіння є захист за наявності правової підстави (титулу) володіння річчю (наприклад, віндикаційний позов). До певної міри посесорним захистом може розглядатися захист фактичного володіння (володіння без титулу) добросовісним володільцем проти недобросовісного володільця на підставі позову про витребування майна. Зокрема, володіння як безтитульне фактичне володіння захищається шляхом пред'явлення добросовісним володільцем позову про витребування майна від недобросовісного володільця відповідно до ч. 1 ст. 400 ЦК України.

Титульне володіння, тобто як складова обмеженого речового права або зобов'язального права, яке виникло на підставі закону або договору (прав зберігача, орендаря, управителя тощо), захищається речово-правовими і зобов'язально-правовими способами, передбаченими главою 29 ЦК України, зокрема, статті 386–394 ЦК України.

3. Майбутнє право України про захист володіння

Положення про захист володіння доцільно передбачити в окремій главі «Захист володіння» Книги третьої «Речове право» ЦК України, яка міститиме загальні положення про захист володіння, право на захист володіння, незаконне позбавлення володіння та порушення володіння, спеціальні засоби захисту володіння, вимогу про захист володіння, розподіл тягаря доказування під час захисту володіння, заперечення проти вимоги про захист володіння, строк позовної давності за вимогою про захист володіння, розрахунки у випадку задоволення вимоги про захист володіння.

Загальні положення про захист володіння. Призначення володільницького захисту полягає в боротьбі з насильницькими, самоуправними діями, що істотно зміцнить надійність обороту і створить ефективні юридичні засоби проти захоплення чужого майна. Право на захист володіння має будь-який володілець – як законний, так і незаконний.

Вимога про захист володіння пред'являється володільцем речі до особи, яка фактично володіє річчю після порушення, яке стало підставою для пред'явлення такої вимоги. Вимога про захист володіння може бути також пред'явлена особі, дії якої спрямовані на позбавлення володіння річчю, тобто, лише створюють загрозу позбавлення володіння.

Особа, яка заявила вимогу про захист володіння, зобов'язана довести, що вона є володільцем. Вона визнається такою, якщо володіла річчю протягом одного року до порушення, яке стало підставою для пред'явлення вимоги про захист володіння.

Право на захист володіння. Захист володіння здійснюється шляхом повернення об'єкта володіння у володіння особи, яку позбавлено володіння. Право на захист свого володіння має будь-який володілець – як законний, так і незаконний – незалежно від того, чи належить йому право на об'єкт володіння, що включає повноваження володіння. У випадках, встановлених законом, до захисту володіння можуть вдаватися особи, які не є володільцями. Захист володіння може здійснюватися володільцем самостійно (самозахист), шляхом звернення до уповноважених державних органів або органів місцевого самоврядування, а також у судовому порядку. Володілець має право вимагати визнання недійсним акту державного органу або органу місцевого самоврядування, що порушує його володіння. Володілець має право вимагати від особи, самоуправними діями якої порушено володіння, відшкодування завданої шкоди (стаття 1166 ЦК). У разі універсального правонаступництва правонаступник набуває право на захист володіння, втраченого правопередником.

Незаконне позбавлення володіння та порушення володіння. Особа, яка позбавляє володільця володіння або порушує його володіння, визнається такою, що діє незаконно, якщо вона діє без згоди володільця, а позбавлення володіння або порушення володіння не дозволено законом. Окрім інших передбачених законом способів захисту, володілець якого незаконно позбавлений володіння або володіння якого

незаконно порушено, має право на відшкодування завданої шкоди згідно з положеннями про деліктну (глава 82 ЦК) відповідальність.

Заслугує підтримки передбачене Концепцією оновлення Цивільного кодексу України впровадження в ЦК спеціальних (володіницьких) засобів захисту володіння, до яких належать такі: (1) самозахист; (2) позови про відшкодування шкоди; (3) повернення володіння; (4) припинення порушення володіння; захист кращого володіння за допомогою позовів; (5) про повернення володіння та (6) про припинення порушення [3].

Самозахист володільця. Володілець або третя особа може вдатися до самозахисту проти особи, яка незаконно позбавляє володільця володіння річчю, яка іншим чином незаконно порушує його володіння або дія якої створює невідворотну загрозу незаконного позбавлення володіння або порушення володіння.

Якщо володілець позбавлений рухомої речі шляхом забороненого самоуправства, він може силою відібрати її в особи, яка вчинила самоуправство, за умови, що порушник застане на місці, або настигне внаслідок переслідування. Якщо володілець земельної ділянки позбавлений володіння шляхом забороненого самоуправства, він може негайно після позбавлення відновити своє володіння, видаливши порушника.

Під самоуправством для цілей застосування самозахисту необхідно розуміти самовільне, всупереч встановленому законом або іншим нормативно-правовим актом порядку вчинення будь-яких дій, правопірність яких оспорується з приводу володіння річчю.

Способи самозахисту обмежуються негайними і співмірними заходами, необхідними для повернення об'єкта володіння або припинення або попередження позбавлення володіння або порушення володіння, а також для видалення набувача з нерухомої речі. З урахуванням зазначених вище положень, самозахист може бути спрямований також проти опосередкованого володільця на правах власника, який незаконно позбавляє володільця обмеженого майнового права або порушує його володіння всупереч умовам правовідносин між ними.

Це правило застосовується і до опосередкованого володільця обмеженого майнового права, який незаконно позбавляє володіння або незаконно порушує володіння іншого володільця обмеженого майнового права. Якщо при здійсненні права самозахисту, наданого цією

статтею, особа завдає шкоду особі, яка незаконно позбавляє його володіння або незаконно порушує його володіння, застосовуються відповідним чином положення про необхідну оборону, крайню необхідність або, за обставинами, ведення справ без доручення.

Захист володіння на підставі позову про повернення володіння. Якщо будь-яка особа незаконно позбавляє володільця його володіння, останній, під загрозою втрати права, має право протягом одного року вимагати повернення об'єкта володіння незалежно від того, хто з них має право володіння або право власності кращу правову позицію щодо об'єкту володіння. Сплив одного року починається з дня позбавлення володіння. Повернення може вимагатися також від опосередкованого володільця на правах власника, який незаконно позбавив володіння володільця обмеженого майнового права, що порушує умови правовідносин між ними. Це правило застосовується і до володільця обмеженого майнового права, який незаконно позбавив володіння іншого володільця обмеженого майнового права. Право вимагати повернення виключається, якщо особа, яка має намір його здійснити, незаконно позбавила володіння іншого володільця обмеженого майнового права. Повернення речі може вимагатися також від третьої особи, яка в момент набуття володіння знала про те, що її володілець незаконно позбавлений іншою особою права володіння нею.

Захист володіння за допомогою позову про припинення порушення. Якщо будь-яка особа незаконно порушує володіння об'єктом володіння або створює невідворотну загрозу порушення володіння або незаконного позбавлення володіння, володілець, під загрозою втрати права, протягом одного року має право на захист незалежно від того, хто має право або кращу правову позицію щодо об'єкта володіння, користування або розпорядження іншим чином річчю.

Протягом одного року з моменту початку порушення або, у випадку повторного порушення, з моменту, коли мало місце останнє порушення. Суд може ухвалити рішення щодо захисту володільця, залежно від обставин, шляхом заборони втручання, що загрожує в майбутньому, заборони існуючого втручання, а також усунення наслідків втручання, що мало місце. Особа може звернутися з позовом проти опосередкованого володільця як на правах власника, який незаконно порушує володіння безпосереднього володільця обмеженого майнового права, що порушує умови правовідносин між ними.

Це правило застосовується і до опосередкованого володільця обмеженого майнового права, який незаконно порушує володіння безпосереднього володільця обмеженого майнового права, який незаконно порушує здійснення володіння безпосереднього володільця обмеженого майнового права, що порушує тим самим умови правовідносин між ними.

Захист кращого володіння на підставі позову про повернення володіння. Попередній володілець має право вимагати повернення об'єкта володіння від особи, яка здійснює фактичне володарювання над річчю, якщо попереднє володіння було кращим порівняно з існуючим володінням цієї особи. Попереднє володіння вважається кращим порівняно з поточним володінням, якщо попередній володілець є добросовісним і має право володіти, в той час як особа, яка здійснює існуюче володіння, не має права володіти річчю. Якщо кілька осіб є добросовісними і мають право володіти річчю, право, встановлене власником, є кращим порівняно з правом, встановленим володільцем на правах власника, але який не є власником. Якщо це правило є незастосовним, перевагу має те володіння, яке є більш тривалим. Якщо обидві особи є добросовісними, але жодна з них не має права володіти об'єктом володіння, перевагу має існуюче володіння. Володіння визнається добросовісним, якщо володілець не знав і не міг знати про те, що він набуває володіння незаконно, або про те, що підстава законного володіння припинилася. Володіння визнається добросовісним, поки судом не встановлено інше. Добросовісне володіння припиняється, якщо припиняється право володіння або, за обставинами, якщо володільцю пред'являється обґрунтована вимога.

Захист кращого володіння на підставі позову про припинення володіння. Якщо будь-яка особа порушує володіння або створює загрозу такого порушення або незаконного позбавлення володіння, добросовісний володілець має право на захист згідно з частиною 2 ст. 315-27, за винятком випадку, коли: а) особа, яка порушує володіння, мала б у разі позбавлення володіння краще володіння згідно з частинами (2-4 статті 315-28; або б) особа має краще, порівняно з володільцем, право користуватися або розпоряджатися іншим чином об'єктом володіння.

Вимога про захист володіння. Вимога володільця про захист володіння підлягає задоволенню судом, якщо встановлено, що об'єкт володіння вибул із його володіння внаслідок крадіжки, самоуправства або іншим способом всупереч волі володільця. Вимога про захист во-

лодіння пред'являється особою, яка втратила володіння останньою. Вимога про захист володіння пред'являється до особи, в якій фактично знаходиться об'єкт володіння. Володільць, який зберігає володіння майном, має право вимагати від особи, дії якої спрямовані на позбавлення володільця майном або перешкоджають володінню, припинення таких дій.

Розподіл тягаря доказування під час захисту володіння. Особа, яка заявила вимогу про захист володіння, повинна довести, що вона володіла відповідним майном протягом року до порушення, що стало підставою для пред'явлення цієї вимоги. У разі визначення строку володіння заявник має право додати до часу свого володіння час володіння попередніх володільців за умови, що володіння було набуто кожним із них за волею попереднього володільця. Законний володільць і добросовісний володільць мають право вимагати захисту свого володіння незалежно від часу володіння майном. У захисті володіння може бути відмовлено, якщо особа, до якої пред'явлено відповідну вимогу, доведе, що володіння річчю було втрачено за волею володільця.

Заперечення проти вимоги про захист володіння. Особа, до якої пред'явлено вимогу про захист володіння, не може як заперечення посилатися на те, що їй належить право на об'єкт володіння, але має право заявити зустрічну вимогу про захист речового права на це майно, за умови попереднього передання спірного майна у володіння особи, визначеної судом (секвестр). Всі витрати за зустрічною вимогою, незалежно від результатів її розгляду, несе особа, яка її заявила, за винятком випадків, коли вимогу про захист володіння визнано судом необґрунтованою. Пред'явлення третьою особою вимоги про захист речового права до особи, до якої пред'явлено вимогу про захист володіння, не призупиняє розгляд вимоги про захист володіння.

Строк позовної давності за вимогою про захист володіння. Строк позовної давності за вимогою про захист володіння становить один рік. Перебіг строку позовної давності за цією вимогою починається з дня втрати володіння, або з дня вчинення дій, які спрямовані на позбавлення володіння або перешкоджають володінню.

Розрахунки у випадку задоволення вимоги про захист володіння. Якщо судом ухвалено рішення про повернення об'єкту володіння позивачу, одночасно має бути вирішено питання про повернення доходів і відшкодування витрат.

Висновки

Проведений аналіз дає підстави для таких висновків.

1. Концептуальні положення сучасного розуміння володіння європейськими правопорядками значною мірою зумовлені поняттями та конструкціями, сформованими приватним правом Стародавнього Риму.

2. ЦК України визначає володіння як право і як фактичний стан, не передбачає повноцінного інституту посесорного захисту за допомогою володільницьких позовів. Цим зумовлена необхідність реформування і впровадження у вітчизняне право захисту володіння, основним призначенням якого має бути боротьба із самоуправними і насильницькими діями в сфері володіння майном.

3. В умовах рекодифікації цивільного законодавства положення ЦК України про захист володіння доцільно передбачити в окремій главі «Захист володіння», яка міститиме загальні положення про захист володіння, право на захист володіння, незаконне позбавлення володіння та порушення володіння, спеціальні засоби захисту володіння, вимогу про захист володіння, розподіл тягаря доказування під час захисту володіння, заперечення проти вимоги про захист володіння, строк позовної давності за вимогою про захист володіння, розрахунки у випадку задоволення вимоги про захист володіння.

4. Доцільно впровадити в ЦК України спеціальні (володільницькі) засоби захисту володіння, до яких належать такі: (1) самозахист; (2) позови про відшкодування шкоди; (3) повернення володіння; (4) припинення порушення володіння; (5) захист кращого володіння за допомогою позовів: про повернення володіння та про припинення порушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Новицкий И. Б., Перетерский И. С. Римское частное право. М.: Юрайт, 2010.
2. Покровский И. А. История римского права. СПб., 1999. С. 342.
3. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Proekt-Koncepcii-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf>

Харитонов Євген Олегович

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
завідувач кафедри цивільного права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

«ГІБРИДНА ВІЙНА», «ВІЙНА» ТА «ВОЄННИЙ СТАН»: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕЧОВИХ ВІДНОСИН

Термін «гібридна війна» набув популярності відносно недавно. До того, протягом століть йшлося просто про «війну», поняття якої, починаючи з грецької Античності, було предметом дискусій. Платон у «Законах» порівнює її з хворобою. Мир є бажаним станом, а війна – лише необхідним злом. При цьому Платон непрямо визначає дві відмінні концепції миру: мир як відсутність війни та мир як дружба. [1, с. 202-203]

У такі концепцію вписується й розуміння «гібридної війни», котра може мати місце не лише, коли відбуваються збройні сутички, але й тоді, коли відсутній «мир як дружба», але є «мир як відсутність війни». Адже у останньому випадку, передусім, мається на увазі відсутність «війни» як більш чи менш чітко визначеного доктринального концепту (класична /ідеальна війна), «легалізованого» міжнародними угодами поняття («конвенційна» війна), але не заперечується протистояння ворогуючих сторін – мінливий і непевний стан «гібридна» війна, що за визначенням є сумішшю різних дій, заходів, прийомів тощо, які, до того ж, можуть існувати у різних сферах буття людини.

Попри поширену у ЗМІ думку, згідно якій автором концепції гібридної війни є російський генерал В. Герасімов, першим зафіксованим в історії елементом гібридної війни були дії Афін в V столітті до н.е. під час Пелопоннеської війни, коли Афіни, крім фронтального протистояння зі Спартою, вдалися до підбурювання підлеглих спартанцям ілотів, що врешті зменшило військову потугу Спарти і підштовхнуло її до миру з Афінами. [2, с. 3] Тобто дії Афін виходили за звичайну поведінку учасників війн-збройних конфліктів і включали додаткові (не збройні) заходи впливу на суперника.

Отже поняття «гібридна війна» є родовим і охоплює низку видів протистояння: зокрема протистояння у вигляді збройного конфлікту, котре також традиційно іменують просто – «війна».

Оскільки позначення «війна» є неточним, розпливчастим, це зумовило необхідність пошуків її критеріїв з метою більш-менш чіткого визначення.

Труднощі полягають у тому, що всеохопність феномену війни, гібридної за суттю, цілями, формами, умовами та засобами, значно ускладнює або й робить неможливим правовий вплив на її учасників та сторонніх (приватних) осіб, що потрапили до сфери її впливу.

Спроби надати цьому явищу якихось правових рамок вживалися від давніх часів. Але у Стародавньому світі ці зусилля були спрямовані головним чином на правове забезпечення підготовки до війни. Показовим можна вважати слідування у Стародавньому Римі, з його прагненням юридичного облаштування світу, гаслу «*Si vis pacem para bellum*».

Разом із тим, у міждержавних стосунках протягом століть відносини війни і миру залишалися невпорядкованими. Аж до Вестфальського миру 1648 року. Втім, і після нього головною проблемою при визначенні поняття «війна», а відтак – «права війни» було неврахування тієї обставини, що «війна» є родовим поняттям (тобто «війною гібридною», яка поєднує різні форми і способи різних видів насильства у різних сферах буття, аби нав'язати противнику свою волю). Хиби надто широкого розуміння «війни» робили практично нездійсненими спроби створити дієву форму запобігання війни та визначити її наслідки. Тому з'являється більш конкретний термін «збройний конфлікт», який, починаючи з 50-х років XX ст., вживається частіше, ніж термін «війна». Якщо у перших з міжнародних конвенцій у цій сфері використовувався термін «війна» (Гаазькі конвенції 1907 р. – застосування норм права «на випадок війни», Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів 1925 р., конвенції, які регулюють ведення морської війни), то у Женевських конвенціях 1949 р. поряд з терміном «війна» використовуються позначення «міжнародний збройний конфлікт» (ст. 2) і «неміжнародний збройний конфлікт» (ст. 3).

Відтак протягом практично усієї другої половини XX ст. фахівці у різних галузях прагнули з'ясувати різницю між поняттями «війна» і «збройний конфлікт». Це завдання ускладнювалося тим, що чимало великих держав, які «*de jure*» проголосили принципи демократії та поваги до норм міжнародного права, не раз розпочинали великі війни чи збройні конфлікти, не оголошуючи про їх початок, оскільки

застосування терміну «війна» вимагає формального її оголошення, що тягне за собою негативні наслідки і створює ризик притягнення до міжнародно-правової відповідальності (ст. 5 визначення агресії, прийняте Генеральною Асамблеєю ООН 14 .12. 1974 р.).

Відтак класична характеристика війни доповнюється інтерпретаціями її поняття, як комплексу заходів, спрямованих на захоплення чужих природних, енергетичних та людських ресурсів, де перетинаються такі категорії як «збройний конфлікт», «військова експедиція», «інцидент», «інтервенція», «спеціальна військова операція» та ін.

Разом із тим, хоча у Женевських конвенціях і Додаткових протоколах досить часто зустрічається термін «збройний конфлікт», але немає визначення цього поняття. Відсутність його супроводжується певними як теоретичними, так і практичними труднощами щодо уніфікації його застосування. У загальній ст. 2 Женевських конвенцій зазначається, що «ця Конвенція застосовуватиметься в разі оголошення війни або під час будь-якого іншого збройного конфлікту, який виник між двома або декількома Високими Договірними Сторонами, навіть у тому випадку, якщо одна з них не визнає стану війни».

Можна припустити, що саме внаслідок такої непевності у визначенні поняття війни, події 2014 року (фактичне захоплення російськими «зеленими чоловічками» Криму, захоплення низки будівель державних адміністрацій у Донецькій та Луганській областях, провокація сутичок в Одесі та Харкові, бойові зіткнення з «шахтарями та трактористами» на Сході України тощо) не стали підставою для того, аби наша держава заходила на переглядати концепцію удосконалення законодавства, визначення засад регулювання речових відносин в умовах протистояння російській агресії.

Після того, як фактична /неоголошена війна росії проти України була переведена у ранг «антитерористичної операції» (АТО), упорядкування стосунків у приватній сфері відбувалося головним чином за існуючими шаблонами. Практично без цільових змін продовжував діяти Цивільний кодекс України та відповідні акти цивільного законодавства.

Винятки складало, головним чином, регулювання стосунків за участі «тимчасово переміщених осіб», де вирішувалась низка питань цивільного обігу та захисту прав та інтересів приватних осіб.

Однак відсутність концепції законодавства, яке мало б впорядковувати стосунки у цій сфері не давало змоги досягти належних

результатів у сфері захисту інтересів осіб. Особливо тих, котрі (або майно котрих) перебували у так званій «сірій зоні».

Одна з найбільш дражливих ситуацій, котра тривалий час фактично ігнорувалася українськими законодавцями, тут була пов'язана з поверненням фізичними особами забезпеченого іпотекою кредиту на житло, яке будується /мало бути побудоване в анексованому Криму чи в ОРДЛО. Держава не відтермінувала переселенням із Донбасу погашення такої іпотеки на строк тимчасової окупації й не ухвалила потрібних законів. А державні банки вимагали погашення таких кредитів у строки, визначені ще до війни, й на довоєнних умовах. Хоча переселенців з Криму держава на час тимчасової окупації звільнила від обов'язку погасити тіло й відсотки іпотеки, взятої на півострові до російської анексії.

Водночас державні банки виходили з того, що переселенці з Донбасу далі можуть користуватися своїм житлом на непідконтрольних територіях. Такою є логіка всіх законів, якими Україна намагалася визначити та врегулювати пов'язані з війною питання. Переселенців з Донбасу звільнили лише від штрафів та пені, якщо вони припиняють виконувати свої кредитні зобов'язання, але не від погашення самої іпотеки, попри те, що й Крим, і ОРДЛО вважаються тимчасово окупованими. Це правило діяло з квітня 2014 року. У липні 2021-го Верховна Рада внесла зміни в законодавство й підтвердила всі ці пільги.

У Мінреінтеграції визнали: «Україна передбачає можливість володіння, користування та розпорядження майном, що перебуває на тимчасово окупованих територіях». І додали до цього, що українська влада відступила «від зобов'язання забезпечувати право людини на повагу до свого житла». У 2015 році Україна у своїх позовах проти російської федерації до Європейського суду з прав людини визнала, що саме рф здійснює «ефективний контроль» над тимчасово окупованими територіями на Донбасі. Росія свій контроль над ОРДЛО та відповідальність за порушення прав людини там повністю відкидає.

Лише у 2021-му у Верховній Раді зареєстрували законопроект «Про засади державної політики перехідного періоду», що гіпотетично мав би урівняти в правах переселенців з Донбасу та Криму. Це був би рамковий закон, на основі якого можна було б запровадити однакові правила для переселенців з усіх непідконтрольних територій. І зробити це в усіх царинах, включно з довоєнною іпотекою. Таким чином лише на восьмому році конфлікту в парламенті зареєстрували законопроект, що має захищати права власності й інші речові права

переселенців. Зокрема мав би запрацювати реєстр знищеного, пошкодженого та втраченого майна на непідконтрольних територіях. А також мав би існувати механізм реституції такого майна, тобто збитки й втрати мала б відшкодувати держава. А тим часом переселенці – боржники за кредитами на житло віддають половину зарплати на де-факто втрачене житло. І так уже сім років поспіль. Ця втрата сталася через події, які політично Україна визнає війною. Але юридично держава досі не розглядає їх навіть як підставу для відтермінування іпотеки. [3] У підсумку Україна визнає за переселенцями права, забезпечити які не може жодна законна влада. При цьому держава знімає з себе ризики та відповідальність, пов'язані з доступом до житла.

Проблеми, що виникають у так званій «сірій зоні» з іпотекою при будівництві житла на тимчасово окупованих територіях, яскраво відображають негативні наслідки недооцінки державою необхідності коригування юридичної політики відповідно до потреб суспільства в умовах неоголошеної війни /збройного конфлікту.

Можливо, поступово правова політика змінилась би. У кожному разі, до цього мав спонукати перебіг подій після повномасштабного російського вторгнення 24 лютого 2024 року. Такі зміни, дійсно, відбуваються. Але повільніше, ніж мало би бути. Крім того, вони, на жаль, не є системними. І ще важливіше – не враховуються Виклики такого явища, як «гібридна війна», котра була розпочата росією проти України задовго до 2014 року, а після 24 лютого 2024 року набуває усе більшого розмаху.

Зауважимо, що згадані недоліки не можуть бути ліквідовані автоматично й запровадженням (замість оголошення війни) воєнного стану, оскільки останній сам по собі спрямований, радше, на збереження status quo чи обмеження цивільних прав, ніж на їхнє регулювання.

Звідси випливає, що наразі для України у ситуації, що склалася оптимальним рішенням є визнання полігібридного характеру російсько-української війни і формування правової політики (зокрема, щодо регулювання речевих відносин) із врахування цього чинника та історичного досвіду його подолання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Філіп Гізбертц. Поняття «мир» і «війна в контексті транснаціонального тероризму. Філософія права і загальна теорія права. 1. 2019. С. 201-217.
2. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти», Х.: Віват, 2015.

3. Житла немає, а кредит повертай. Як змушують платити за втрачену в Донецьку іпотеку. Жанна Безп'ятчук. BBC News Україна. 23 жовтня 2021. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-58867870>

*Булеца Сібілла Богданівна,
докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри
цивільного права та процесу ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»*

ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ В РАЗІ ЗАХИСТУ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ОСОБИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Основним способом захисту особистих немайнових прав особи є компенсація моральної шкоди в контексті постійної диджиталізації відносин, у яких беруть участь особи. Моральна шкода – це негативні наслідки морального або іншого немайнового характеру, які виникають через фізичні страждання, порушення немайнових прав або тісно пов'язаних з майновими правами, або інших негативних явищ, викликаних неправомірними діями. Хороші емоції можуть компенсувати шкоду, отриману від компенсації.

Моральна шкода – це особливий соціальний феномен, який є результатом і проявом певних суспільних відносин. Вона може виникати в будь-якій частині соціуму, чи навіть у віртуальному світі і має різноманітний сенс. Моральна шкода – це незаконне приниження гідності людини, яке спричиняє негативні психічні стани та процеси в суспільстві та в інтернеті. Наприклад, Verlagsgruppe Droemer Knaur GmbH & Co. KG v. Німеччина, 2017 (§§ 36-62), щодо наказу видавничій компанії сплатити збитки за непроведення ретельного дослідження та серйозне втручання в особистісні права особи [1, с.73].

Визначення розміру компенсації також є важливим питанням. Суд розглядає різні обставини, включаючи, але не обмежуючись розумністю та справедливістю, ступінь провини порушника, його фізичні та моральні страждання, стан майна заподіювача шкоди та інші фактори. Моральна шкода компенсується грошовими коштами, але при згоді потерпілого вона може бути натуральною. Трирічний термін позовної давності не поширюється на ці позови. Незважаючи де

відбувається порушення особистих немайнових прав (в інтернеті, у віртуальному світі, чи в суспільстві) право на відшкодування виникає в будь-якому разі, за наявності передбачених законом підстав та умов відповідальності за заподіяння такої шкоди. Можливість визначення згоди за замовчуванням у програмному забезпеченні може зробити віртуальну реальність безпечнішою, ніж реальний світ. Наприклад, добре розроблене програмне забезпечення може дозволити заздалегідь давати згоду на певні типи дотиків, але не на інші; або давати згоду на певні дотики, а не на інші, і такий дотик навіть не буде відчутним.

Як зазначає Клер Салліван, «право на ідентичність, як міжнародне фундаментальне право людини, тепер має бути визнано та захищено стосовно цифрової ідентичності» [2, с. 474]. Цей постулат було б важко матеріалізувати через проблему конкретизації правоздатності та правоздатності анонімного актора. Однак він може успішно функціонувати завдяки розпізнаванню Інтернет-сервісами, які можуть обробляти запити, подані користувачами, щоб захистити їх належну суверенну ідентичність (аналогічно, як у випадку права бути забутим) [3].

Наприклад, коли людина зазнає моральної шкоди через розповсюдження неправдивої інформації в Інтернеті, її почуття стають негативними. Починають домінувати негативні емоційні процеси, спектр яких надзвичайно широкий і зумовлений головним чином характером заподіяної шкоди, особливостями психічної організації конкретної людини, її поглядами та уявленнями про себе та навколишній світ. Такі процеси включають негативні емоції, такі як страх, гнів, сум, злість, відчай, горе, роздратування, жах, образа, відраза та інші негативні емоційні стани та почуття. Таким чином, моральна шкода з емоційного боку «конститується» у вигляді негативних емоційних реакцій і станів людини. Моральна шкода в умовах цифровізації – це незаконне приниження або замах на приниження оцінки гідності людини в мережі Інтернет, що призводить до психічних процесів і станів, які є шкідливими.

Кібербулінг є одним із нових видів насильства над жінками. Він може виражатись в різних формах: у порушенні приватного життя, втручанні до комп'ютера жертви, поширенні та маніпуляції інформацією чи зображеннями, в тому числі, приватного характеру. Основна причина онлайн-булінгу – відсутність жодної відповідальності для нападників.

Основним простором для кібербулінгу є: соціальні мережі; платформи обміну повідомленнями (месенджери); ігрові платформи та мобільні додатки; коментарі на будь-яких ресурсах.

Ні чинні закони, ні потенційні сторони не розглядають інтернет-платформи так само, як Користувачів. Інтернет-платформи можуть бути притягнуті до відповідальності за порушення, скоєні Користувачами, навіть якщо на самих Користувачів не подано позов, згідно з доктриною, що називається вторинною відповідальністю. Вторинна відповідальність – це відповідальність, яка лягає на сторону, коли сторона з основною відповідальністю не може виконати свої юридичні зобов'язання. Вторинна відповідальність, як правило, застосовується за порушення авторських прав та інших прав інтелектуальної власності, включаючи порушення торгових марок і патентів. Інтернет-платформи можуть застосувати відповідну політику примусового виконання, щоб захистити себе від вторинної відповідальності за порушення торговельної марки та авторських прав, залежно від типу можливого порушення. Наприклад, Закон про захист авторських прав у цифрову епоху (DMCA), Закон про пристойність у спільноті (CDA) та інші закони створеного користувачами вмісту (UGC) у Сполучених Штатах використовують стандартні засоби захисту та вторинну відповідальність. Зазвичай ці закони захищають платформу від відповідальності, якщо вона (1) суттєво не сприяла або не спричинила порушення; (2) не отримала прямої фінансової вигоди від порушення; і (3) припинила надавати свої послуги фізичній чи юридичній особі, про яку він знає або має підстави знати, що бере участь у порушенні. До кінця не вирішено, чи може постачальник Інтернет-послуг, включаючи платформу VR, нести відповідальність за позовом про право на оприлюднення [4].

Особа, винна в поширенні недостовірної інформації в Інтернеті, особливо в соціальних мережах і сайтах, які важко ідентифікувати, є ще однією проблемою, що стосується судового захисту та навіть самозахисту в соціальних мережах через механізми. Люди можуть мати різні доменні імена та веб-сайти. Неприйнятно порівнювати власників доменного імені та веб-сайтів і притягувати до відповідальності тих, хто розміщує неправдиву інформацію [5, с. 224].

Власники веб-сайтів мають повну автономію щодо вмісту, тому вони легко можуть видаляти шкідливі матеріали та блокувати користувачів. Тим не менш, власникам веб-сайтів зараз залишається лише

одне рішення: заблокувати користувача або видалити його дані. Такий метод не забороняє злочинцям створювати нові профілі користувачів і порушувати права інших користувачів [6, с. 20].

Цікавим і доречним є висновок авторів, що закони країн повинні вимагати вказівки справжнього імені під час реєстрації в соціальних мережах. Це допоможе знайти злочинця. Закон також повинен вимагати від операторів веб-сайтів співпраці з судовими системами. Власники веб-сайтів, зокрема, повинні унеможливити створення іншого облікового запису одночасно з цією IP-адресою, якщо були порушені немайнові права з цієї IP-адреси [7, с. 234].

Особа, винна в поширенні недостовірної інформації в Інтернеті, особливо в соціальних мережах і сайтах, які важко ідентифікувати, є ще однією проблемою, що стосується судового захисту та навіть самозахисту в соціальних мережах через механізми. Люди можуть мати різні доменні імена та веб-сайти. Неприйнятно порівнювати власників доменного імені та веб-сайтів і притягувати до відповідальності тих, хто розміщує неправдиву інформацію.

Власники веб-сайтів мають повну автономію щодо вмісту, тому вони легко можуть видаляти шкідливі матеріали та блокувати користувачів. Тим не менш, власникам веб-сайтів зараз залишається лише одне рішення: заблокувати користувача або видалити його дані.

Такий метод не забороняє злочинцям створювати нові профілі користувачів і порушувати права інших користувачів.

В Україні існує невелика кількість законопроектів у сфері ІТ, можна зробити висновок, що всі вони передусім спрямовані на удосконалення діючої системи законодавства щодо, зокрема: гарантування права на доступ фізичної особи до Інтернету (проект № 2849); встановлення відповідальності Інтернет-магазинів за неналежну якість товарів (проект № 4047); заборони поширення в мережі Інтернет інформації, якою порушуються особисті немайнові права (проект № 4401).

Ситуація в Україні ідентична. Тим не менш, це не означає, що законодавство України не містить жодних правил, які можна використовувати для захисту від кібернасильства. Відповідальність за кіберзлочини визначена Законом України від 15 жовтня 2017 року “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України”. У випадку погрози вбивства можна застосувати статтю 129 ККУ. Посилаючись на статтю 161 ККУ, якщо хтось зазнає будь-якого насильства за ознакою статі, гендерної ідентичності, психологічного насильства або погрози

заподіяння будь-якої шкоди, він повинен негайно звертатися до поліції. Відповідно до статті 182 ККУ «Про недоторканність приватного життя», сталкінг часто є забороненим. Крім того, закон країни «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» забороняє дискримінацію за ознакою статі. Цей закон також регулює прояви гендерної дискримінації в Інтернеті. У статті 307 Цивільного кодексу України можна заборонити використання переслідувачем ваших персональних даних, фотографій чи відео без вашого дозволу. Це незаконно використовувати ваші паспортні дані, дані про здоров'я, банківські рахунки та навіть номер телефону. Закон України «Про захист персональних даних» та інші законодавчі акти гарантують захист цих персональних даних. Уповноважена Верховної Ради з прав людини, поліція чи суд – це органи, які відповідають за розповсюдження та захист персональних даних кожного [8].

Крім неправомірного використання персональних даних у соціальних мережах, права на повагу до честі, гідності фізичної особи, також порушується ділова репутація фізичних та юридичних осіб. Серед усіх інших можливих порушення в соціальних мережах, це на перетині порушень етики інтернет-спілкування, моральні норми і правова норма. Тому вирішуємо питання захисту фізичних осіб у соціальних мережах потребує не лише відповідного законодавства, але також має включати правову обізнаність користувачів і достатню підтримку ІТ сфера. На нашу думку, комплекс таких заходів забезпечує належний захист користувачів у соціальних мережах.

Захист немайнових прав у соціальних мережах можливий і без звернення до суду. Наприклад, Стандарти спільноти Facebook передбачають можливість звернення до адміністрації цієї соцмережі мережі зі скаргою на користувача (його обліковий запис), його публікацію або коментар, в якому є загрози громадській чи особистій безпеці, або погрози фізичної шкоди особі, переслідування чи приниження. Матеріали які можуть включати порушення прав осіб і які усуваються адміністрацією у разі скарга включає:

- 1) сторінки, які ображають окремих осіб;
- 2) зображення, відредаговані для приниження окремих осіб;
- 3) фото чи відео із зображенням фізичного насильства, розміщене з метою приниження жертви;
- 4) оприлюднення особистої інформації з метою шантажу чи переслідування;

5) постійне переслідування шляхом надсилення небажаних повідомлень або прохань додати в друзі [9].

Однак у Заяві про права та обов'язки у Facebook зазначено, що адміністрація не несе відповідальності за будь-які дії користувача, а також будь-які претензії, підстави позову, суперечки з адміністрацією мережі. Все претензії користувачі повинні звертатися виключно до федерального окружного суду Північного округу Каліфорнії або в суд штату Каліфорнія [10, с. 55].

Науковці стверджують, що чітке та обґрунтоване розмежування між правами на захист даних, конфіденційність та ідентичність є надзвичайно важливими. І це не лише заради узгодженості і дієвості правової системи, але особливо заради досягнення всеохоплюючої та надійного захисту усіх аспектів, пов'язаних з особистістю людини [11, с.1128].

Таким чином, компенсація моральної шкоди при порушенні ОНП в умовах цифровізації має місце, компенсація має відбуватися на загальних підставах, крім винятку, що особа може зазнати тільки психічних страждань та переживань, які нічим не будуть відрізнятися від страждань чи переживань в реальному світі. Переслідування особи за допомогою інформаційних технологій завдає ще більше страждань ніж переслідування в реальному житті. На нашу думку необхідно внести зміни в статтю 23 ч. 2 ЦК України Відшкодування моральної шкоди: ч. 2. Моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у *душевних та психічних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів за допомогою інформаційних технологій*; 4) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 5) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Список використаних джерел:

1. Guide to the Case-Law of the of the European Court of Human Rights. Data protection. Updated on 31 August 2022. P.73. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Data_protection_ENG (дата звернення 15.05.2024)

2. Sullivan, C. Digital Citizenship and the Right to Digital Identity under International Law. *Computer Law & Security Rev*, 2016. 32(3), P. 474. URL: <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2016.02.001> (дата звернення 15.05.2024)
3. Michalkiewicz-Kadziela, E. & Milczarek, E. Legal boundaries of digital identity creation. *Internet Policy Review*. 2022. № 11(1). URL: <https://doi.org/10.14763/2022.1.1614> (дата звернення 15.05.2024)
4. Andrew P. MacArthu Virtual Reality Creates Potentially Real Legal Issues July 09, 2015. URL: <https://www.venable.com/insights/publications/2015/07/virtual-reality-creates-potentially-real-legal-iss> (дата звернення 15.05.2024)
5. Nekit K., Ulianova G. & Kolodin D. Website as an object of legal protection by Ukrainian legislation. *Amazonia investiga*, 2019. 8 (21), p. 222-230.
6. Amagyrov A. & Tserempylova E. (2016). *Some Features of the Public Protection of Personal Intangible Benefits*. *Pravo – Jurnal Vysshei shkoly ekonomiki*, 3, p. 13-29.
7. Viktoriia Formaniuk, Oksana Kanienberh-Sandul, Oksana Palii, Anastasiia Borysova & Anna Manuilova. Protection of Personal Non-Property Rights in the Field of Information Communications: A Comparative Approach. *Journal of Politics and Law*; Vol. 13, No. 3; 2020. P. 234
8. Про захист персональних даних. Закон України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2010, № 34, ст. 481
9. Facebook. Community Standards. [online]. (2020). URL: https://www.facebook.com/communitystandards/recentupdates/violence_criminal_behavior. (дата звернення 15.05.2024)
10. Milash V. Legal aspects of the emergence and implementation of contractual relations on the Internet. Legal regulation of relations on the Internet. Kharkiv: "Law", 2016. p. 52–91.
11. Mark A. Lemley & Eugene Volokh. Law, Virtual Reality, And Augmented Reality. *University Of Pennsylvania. Law Review*. Vol. 166. April 2018. No. 5. P. PP. 1051-1138

Гринько Світлана Дмитрівна,

докторка юридичних наук, професорка,

*завідувачка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

ВІЙСЬКОВЕ ПРАВО ЯК КОМПЛЕКСНА ГАЛУЗЬ ПРАВА: РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ

Римське право, як і римська республіканська державність, належать до тих віковичних культурних, політичних і юридичних ціннос-

тей, які з'явилися на світ у нашому спільному європейському домі близько двох з половиною тисяч років тому назад. Римська держава увійшла до світової історії завдяки своєму праву, так і могутності своєї армії. При цьому римська армія становила основу життя Риму за всіх часів існування її державності.

У зв'язку з особливим значенням армії, у Стародавньому Римі виділяли особливий статус війська як у публічних, так і приватних правовідносинах. Наприклад, встановлювалися спеціальні санкції за вчинення військових злочинів, обмеження у застосуванні окремих санкцій для воїнів, підстави та наслідки визнання римських громадян непридатними до військової служби, способи набуття права власності (військовий пекулій, передання у власність земельних ділянок), спеціальну тестаментоздатність тощо.

Таким чином, у Стародавньому Римі було напрацьовано величезний правовий досвід правового регулювання відносин за участю військовослужбовців, а також створено правові засади формування галузі військового права з елементами публічного та приватного права. Саме цим пояснюється сьогодні інтерес до римського приватного права у сфері правового регулювання відносин за участю військовослужбовців в Україні.

Суспільні відносини у сфері будівництва та діяльності Збройних сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Державної Прикордонної служби України, військ Цивільної оборони України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служби зовнішньої розвідки України та й інших військових формувань, створених відповідно до законодавства України, та життя та діяльності військовослужбовців регулюються нормами військового права.

До характерних ознак військового права слід віднести такі:

- 1) це комплексна галузь права;
- 2) джерелами військового права є правові акти, спрямовані на правове регулювання відносин у сфері діяльності військових формувань, життя та діяльності військовослужбовців;
- 3) норми військового права містять правила поведінки, які дуже детально, ніж це має місце в інших сферах життя та діяльності державних службовців, регулюють відносини за участю військовослужбовців (наприклад, Статут внутрішньої служби Збройних сил України визначає загальні права та обов'язки військовослужбовців Збройних

Сил України і їх взаємовідносини, обов'язки основних посадових осіб бригади (полку, корабля 1 і 2 рангу, окремого батальйону) та її підрозділів, правила внутрішнього порядку у військовій частині та її підрозділу [1]);

4) норми військового права містять вимоги щодо правосуб'єктності військовослужбовців, зокрема встановлюють спеціальні вимоги щодо визнання та порядку здійснення ними конституційних прав та свобод, а також межі їх здійснення (наприклад, право на свободу особистості, місця проживання, пересування, а також заборони володіння окремими правами та свободами (наприклад, заборона щодо членства у політичних партіях); військовослужбовці наділені спеціальним правовим статусом, який їх означає як спеціальних суб'єктів права;

5) норми військового права закріплюють низку спеціальних обов'язків для військовослужбовців (наприклад, застосування заходів необхідної оборони для всіх громадян є правом, а для військовослужбовців становить обов'язок).

Досліджуючи поняття, сутність та ознаки комплексних галузей права, В. П. Хряпченко зазначає, що комплексні галузі права містять правові норми, які регулюють відносини в якій-небудь певній сфері діяльності та відносяться до різних галузей права [2, с. 316-317]. *Військове право є комплексною галуззю права, оскільки низка норм, що регулюють військові правовідносини є складовою частиною різних традиційних галузей права.* Так, відносини у сфері військового управління регулюються нормами адміністративного права, у сфері фінансової діяльності військових частин – фінансовим правом, а спрямовані на задоволення житлових потреб військовослужбовців – житловим правом.

Крім того військовослужбовці мають право на охорону здоров'я, що забезпечується правом на соціальний захист, оскільки вони можуть звернутися до медичних закладів охорони здоров'я, розташованих поза розташуванням військової частини.

Правоохоронну функцію у системі військових правовідносин виконують норми кримінального, кримінально-процесуального, кримінально-виконавчого права. Наприклад, до структури Кримінального кодексу України включено розділ 19 «Військове кримінальне правопорушення», де у ст. 401 закріплено поняття військового кримінального правопорушення, як «правопорушення проти встановленого за-

конодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів» [3]. Главою 14 Кримінально-виконавчого кодексу України здійснюється правове регулювання виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців [4]. У ст. 536 Кримінального процесуального кодексу України закріплено підстави для відстрочення виконання вироку про тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців [5].

Відносини майнового характеру та особисті немайнові відносини, в які вступають військові частини та військовослужбовці, як юридично рівні суб'єкти, становлять предмет цивільного права.

Разом з тим військові відносини регламентуються спеціальними правовими нормами, що не становлять предмет правового регулювання традиційних галузей права.

Формування власне військово-правової бази розпочалося після проголошення 24 серпня 1991 року незалежності України і в основному мало місце в період 1991 – 1993 роках. Так, 11 жовтня 1991 року Верховна Рада затвердила Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України. Потім, на основі концепції приймається, ще вагомий пакет законів, зокрема «Про державний кордон України», «Про Прикордонні війська України», «Про Національну гвардію України», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про альтернативну (невійськову) службу», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та інші. Саме вищенаведений пакет законодавчих актів щодо Збройних сил та оборони України став правовою базою для створення власних Збройних сил та інших військових формувань.

Незважаючи на те, що правову базу для будівництва Збройних сил України та інших військових формувань було переважно розроблено, багато важливих питань військової сфери ще й досі чекають свого розв'язання. І саме тому, що напрацьовані вони з розрахунку на нормативно-функціонуючу економіку, політичну стабільність у нашій країні, сприятливий зовнішньополітичний клімат у нашому регіоні.

Найважливіші норми, що є підґрунтям військового законодавства, закріплені в Конституції України, зокрема закріплено: «Оборона

України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» (ст. 17); «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Громадяни відбувають військову службу відповідно до закону» (ст. 65).

Джерелами військового права є міжнародні акти з військових питань, ратифіковані вищими органами влади України, положення яких, згідно з Конституцією, є джерелами (нормами) права в Україні поряд з нормами національного законодавства. Наприклад: Гаагська конвенція 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту; Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, з складу збройних сил на морі, Женевська конвенція про поводження з військовополоненими, Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року; Женевський протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних та інших подібних газів та бактеріологічних засобів 1925 року та ін.

Значне місце серед джерел військового права відведено статутам, постановам, інструкціям, керівництвам, правовим нормативним наказам та директивам Міністерства оборони України та інших вищестоящих органів військового управління в межах їх компетенції. Їх особливість полягає в тому, що вони спрямовані на детальне правове регулювання військових відносин з метою забезпечення точних знань кожним військовослужбовцем своїх прав і обов'язків, а також юридичної відповідальності. Наприклад, умови відбування покарання військовослужбовцями, засудженими до тримання в дисциплінарному батальйоні закріплено у спеціальному Порядку, затвердженому Наказом Міністерства оборони України 04 червня 2021 року № 155.

Таким чином, правові норми, спрямовані на врегулювання власне військових відносин, а також окремі норми традиційних галузей права, становлять в сукупності військове право, оскільки в них спільний предмет правового регулювання – суспільні відносини у сфері будів-

ництва та діяльності Збройних сил України та інших військових формувань, а також життя та діяльності військовослужбовців.

Література:

1. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України, затв. Законом України від 24.03.1999 р. № 548-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 22–23. Ст.194. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/548-14/page>
2. Хряпченко В. П. Від критеріїв поділу системи права на галузі до комплексних галузей права. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 55. С. 307-317.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131
4. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст.88

Давидова Ірина Віталівна

докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Журило Сергій Сергійович

кандидат юридичних наук

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ РОЛЬ В РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

Інновації у сфері технологій завжди відігравали значну роль у формуванні та розвитку глобальної економіки. Сучасні міжнародні економічні відносини сформовані під впливом революційного технологічного прориву у галузі інформаційно-цифрових та комунікаційних технологій, які активно трансформують всі сектори національного господарства. Глобальні процеси суттєво впливають на функціонування держави та викликають необхідність врахування цього впливу при розробці стратегій і програм розвитку.

Інформаційні технології стрімко розвиваються, стаючи не лише джерелом прибутків для економік країн, але й засобом зростання умов економічних трансформацій. Галузь ІТ перетворюється у стратегічну сферу, що відкриває нові можливості для розвитку торгівлі та

економіки загалом. Конкурентоспроможність країн на світовому ринку визначається їх здатністю привертати інвестиції у розвиток галузі ІТ та впроваджувати інновації у виробничі та управлінські системи.

Сучасні компанії та установи вже відчувають вплив різноманітних технологій, таких як штучний інтелект, Інтернет речей, робототехніка, хмарні сервіси та інші. Завдяки Інтернету, комерційні операції проходять в спрощеному форматі, транзакції стають швидшими, взаємодія між бізнес-структурами спрощується, а поведінка споживачів змінюється. Бізнес-процеси стають більш ефективними, що свідчить про використання нових можливостей цифрових технологій на різних рівнях економічної діяльності. Кількість інтернет-користувачів у світі стрімко зростає щорічно, що невід’ємно впливає на прискорення розвитку цифрової економіки.

Окремий інтерес викликають питання щодо розвитку так званого малого бізнесу, зокрема, ФОПів, які мають ІТ-КВЕДи. Відповідно до статистичних даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців кількість таких зареєстрованих ФОПів росте. Зокрема, у 2018 році ця цифра була близько 123 тис., в 2020 – 183 тис., станом на лютий 2024 – 275 тис.

Одним з стимулів, який свого часу спричинив такий сплеск популярності реєстрації ФОПів, є використання та адаптація механізму, запровадженого в Україні в 1998 році, на основі Указу Президента України «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва». Це дало можливість організувати успішний, конкурентний на міжнародній арені бізнес. Хоча, звичайно, це було б не можливим без наявності людського капіталу, а саме талановитих українців з ґрунтовною математичною підготовкою, знанням англійської мови та амбіціями. Отже, українська ІТ-індустрія зростає та має всі перспективи подальшого розвитку.

Звісно, підтримка ІТ-бізнесу відбувається в кожній країні, особливо це набуло додаткової актуальності в останні роки, коли безробіття набирає своїх обертів. Тож, наша країна поинна максимально підтримати українську ІТ-індустрію. У даному контексті йдеться про збереження поточної моделі взаємодії компаній з ФОПами, не вдаючись до заходів, таких як додаткове фінансування, податкові пільги або необмежені кредити, з метою уникнення певних ризику. Тобто, для підтримки української ІТ-індустрії необхідним є забезпечення збереження поточних умов співпраці, щоб галузь могла продовжува-

ти зростати. Це в свою чергу призведе до зменшення рівня безробіття та збільшення податкових надходжень. Водночас, будь-які зміни у механізмі співпраці або оподаткуванні можуть призвести до того, що індустрія потрапить у складне положення, що негативно вплине на всіх учасників.

Аналіз ситуації, яка має місце щодо розвитку ІТ-індустрії дає можливість говорити про те, що співпраця компаній з ФОПами має певні переваги, такі як: зручність, гнучкість, інноваційний підхід. Зокрема, ІТ-спеціалісти не обмежені офісним простором, вони можуть працювати з будь-якого місця на землі. У сучасній, мобільній ІТ-індустрії за кілька місяців можна розпочати перспективний стартап, оволодіти новою технологією чи мовою програмування тощо. Окремим позитивним моментом є спрощена система оподаткування, яка по суті є зручним механізмом, що дозволяє ІТ-індустрії працювати за новими, креативними правилами. ІТ-фахівці працюють на декілька компаній одночасно, постійно переходять між проєктами. Інноваційність самого підходу забезпечує досить високий щорічний ріст індустрії (25 %), яка відповідає сучасним креативним вимогам і вдовольняє потреби ринку.

Тож, підводячи підсумок сказаного, можна погодитися з фахівцями, які висувають пропозицію не змінювати існуючу систему розвитку ІТ-індустрії, зокрема, стосовно системи оподаткування. Якщо існуюча контрактна система буде змінана, наслідком може стати зменшення розвитку даної сфери, а, отже, і зменшення прибутків держави загалом. Забезпечення максимально комфортних та звичних умов для всього бізнесу, включаючи сферу інформаційних технологій, це інвестиція в майбутнє, оскільки, враховуючи світовий технологічний прогрес, диджиталізацію та електронізацію, саме ІТ стане однією з провідних сил подальшого розвитку.

Через диджиталізацію економіки сучасний світ переживає перехід на нову модель економічного розвитку, де успіх підприємств залежить від ефективного використання ІТ-інструментів. ІТ сприяють створенню гнучких умов для роботи, підвищенню продуктивності та інноваційному росту. Завдяки цифровому розвитку бізнес може швидко адаптуватися до змінних умов ринку та забезпечити конкурентоспроможність. Отже, інформаційні технології відіграють ключову роль у сучасному бізнес-середовищі, і їх правильне використання є стратегічною необхідністю для підприємств у всіх галузях економіки.

*Самойленко Георгій Валерійович,
доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права
Запорізького національного університету
Мінаєв Микола Олегович,
здобувач PhD Запорізького національного університету*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Розвиток цифрових технологій сприяв розвитку нової сфери створення та обігу активів, які не мають уречевленої форми. Тривалий час цінність у світі визначалася критеріями попиту та пропозиції саме речей, згодом прикрас, каменів, металів, ювелірних виробів, творів мистецтва. Гроші стали інструментом обороту, який визначав вартісні характеристики речей. З розвитком науки та техніки сфера інтелектуальної власності сприяла визначенню цінності результатів творчої діяльності. Саме вони остаточно змінили уяву про цінність виключно речей і лягли в основу формування ціннісних активів, вартість яких, як і вартість речей традиційно в економіці почала визначатися попитом та пропозицією. Поява цифрової валюти, крипто валюти, NFT та ін., зрештою, перемістили сферу людських інтересів зі сфери виключно реальних речей реального матеріального світу і у світ віртуального середовища, світ електронних даних, оброблюваних машинним кодом. Так чи інакше, настав час нової ери, ери, окрім матеріальних активів, ще й нематеріальних, в тому числі, віртуальних активів. Обіг цифрових валют, крипто валют, або як їх інколи називають цифровим золотом (намагаючись надати тих характеристик, які властиві банківському золоту як елементу збереження грошей, які піддаються щорічній інфляції та девальвації, тобто, знецінення). Оборот крипто валют як цифрових активів став реальним: вони купуються і продаються, – вони стали тією реальністю, яку не можна ігнорувати чи заперечувати. Світ і суспільні відносини такі, які вони є. Зростання розміру капіталу, задіяного в сфері цифрових валют змушують держави реагувати на їх оборот. Закономірно, що попри прагнення творців цих валют та власників крипто бірж нав'язати світу ідеологію «децентралізації», держави не надто прагнуть залишити поза сферою своєї уваги можливість оподаткування прибутків, отриманих від операцій з крипто активами.

Стало закономірним кроком прийняття в Україні Закону України «Про віртуальні активи» 17.02.2022 р.[1] Та попри його прийняття, він не зробив в Україні революцію, оскільки згідно Розділу VI цього Закону, він набирає чинності з дня набрання чинності законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами, але не раніше дня його опублікування. Аналіз Податкового Кодексу України не дозволяє віднайти в ньому положення, які б стосувалися особливостей оподаткування віртуальних активів. Тим не менше, Законом закріплено визначення «віртуального активу» як нематеріального блага, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Його існування та оборотоздатність забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Закон містить також неоднозначну норму, за якою віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [2].

В спеціальній науковій літературі справедливо зауважують, що новітні цифрові технології мають диктувати ті ознаки, які мають бути закріплені у визначенні «віртуального активу». Наразі в досліджуваній сфері застосовується кілька близьких за змістом понять, що потребує їх співвідношення. Так, Директива ЄС 2018/843 оперує поняттям «віртуальні валюти» та визначає її як цифрове вираження вартості, яке не випускається чи не гарантується державою чи її органом, яке не обов'язково пов'язане з офіційною державною валютою, не має статусу грошей чи валюти, але приймається фізичними або юридичними особами в якості засобу обміну, який можна передавати, зберігати та торгувати в електронному вигляді, використовувати як платіжний засіб чи для інших цілей, зокрема, для обміну, інвестування чи зберігання грошових ресурсів та ін.. В 2022 р. було опубліковано проєкт Європейського регламенту «Ринки криптоактивів» (MiCA), що ознаменувало перехід від «віртуальної валюти» до «криптоактивів». MiCA визначив види криптоактивів: asset-referenced токен, electronic money токен, utility токен, визначивши криптоактив як застосування технології блокчейн у фінансах, цифрове вираження вартості або прав, які можна передавати та зберігати в електронному вигляді за допомогою технології розподіленого реєстру або подібної технології. За визначенням MiCA поняття «криптоактив» повинне відповідати категорії «віртуальний актив», викладеній в Рекомен-

даціях Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF). В цих Рекомендаціях «віртуальний актив», визначено як цифрове вираження вартості, яким можна торгувати в цифровому форматі або переказувати, а також використовувати для платіжних або інвестиційних цілей [3, с. 72]. В США розроблено законопроект, який використовує категорію «цифровий актив», який включає: віртуальну валюту – цифровий актив, який використовується у якості розрахункової одиниці; допоміжний актив – взаємозамінний нематеріальний актив, який надається особі у зв'язку з операціями з цінними паперами як інвестиціями; платіжний стейблкоїн – цифровий актив, який можливо обміняти на інструменти, деноміновані в доларах США; інші цінні папери та товари.

Окремими науковцями пропонується характеризувати віртуальні активи за двома критеріями – технічним (функціонування на основі технології розподіленого реєстру) та юридичним. Водночас, йдеться лише про необхідність встановлення сутності віртуальних активів, їх видів, сфери застосування, механізмів моніторингу за використанням віртуальних активів, а також притягнення до відповідальності за порушення порядку використання віртуальних активів, що, загалом, і визначено в Законі України «Про віртуальні активи» [4, с. 625]. С. О. Грицай взагалі виступає проти родового визначення такої категорії, як «віртуальний актив», де серед аргументів автором наведено відсутність у визначенні сфери його використання, – сфери фінансів та невідповідність категорії «актив» окремих його компонентів з точки зору необхідних ознак цієї категорії [5, с. 315]. Д. Кобильнік та М. Никонова справедливо зауважують, що в законі намагалися визначити «віртуальний актив» як родове поняття, яке охоплювало б усі існуючі його види, зокрема: криптовалюти; віртуальні товари, які існують в нематеріальній формі та використовуються в віртуальному просторі і є імітацією реальних об'єктів (одяг, зброя, їжа, спорядження, артефакти та ін.), що наразі є нормою в онлайн-іграх; «невзаємозамінний токен» (NFT), який є сертифікатом на право володіння цифровим активом, здебільшого, представленим у формі зображення [6, с. 122]. В свою чергу В. О. Яроцький дає визначення віртуального активу і пропонує його закріпити у Законі України «Про віртуальні активи», розуміючи під ним нематеріальне благо, штучно створене за допомогою інформаційних технологій, що існує у цифровій формі та має вартісне вираження, може перебувати у вільному цивільному

обігу, крім обмежень, встановлених законом, а у випадку віднесення його до числа фінансових може бути допущеним до торгів на багатосторонньому торговельному майданчику та інших організованих ринках капіталу [7, с. 106].

Узагальнюючи наведені аргументи науковців, їх висновки та позиції можливе зробити висновок, що дефініція «віртуального активу» дійсно потребує свого уточнення на основі визначення специфічних, притаманних саме категорії «віртуального активу» ознак, які виокремлюють її з-поміж інших активів, які не є віртуальними (існуючими не в цифровій формі). Намагання ж закріпити у визначенні одночасно і правового режиму такого активу не є обґрунтованим, адже в залежності від потреб економіки, цивільного обороту, суспільних потреб, тощо, може трансформуватися ступінь правового регулювання (застосовуваного режиму, умовно, від жорстко регульованого до ліберального).

Перелік використаних джерел:

1. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112.
3. Ушинкіна О. А. Концептуальні підходи до визначення поняття «віртуальні активи» в Україні та у світі. *Юридичний вісник*. 2022. № 3 (64). С. 70-77.
4. Бондаренко О. В. Віртуальні активи: теоретико-правова характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 623-625.
5. Грицай С. О. Правова сутність дефініції «віртуальні активи» у Законі України «Про віртуальні активи». *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 5. С. 244-248.
6. Кобильнік Д., Никонова М. Особливості використання віртуальних активів: фінансово-правовий аспект. *Публічне право*. 2022. № 4 (48). С. 117-125.
7. Яроцький В. О. поняття та види віртуальних активів, що можуть перебувати в обігу за законодавством України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73). № 4. С. 101-107.

*Самойленко Георгій Валерійович,
доктор юридичних наук, професор кафедри цивільного права
Запорізького національного університету
Янковий Микола Вікторович,
здобувач PhD Запорізького національного університету*

ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ЧЕРЕЗ МЕХАНІЗМ МІЖНАРОДНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

З початком повномасштабної війни рф проти України постало закономірне питання про відшкодування шкоди, завданої рф: пересічним громадянам, фізичним особам-підприємцям, юридичним особам, територіальним громадам, АР Крим, державі Україна. Оскільки Конституція України та ЦК України оперують поняттями «український народ», то доречно говорити і про український народ вцілому, оскільки навіть люди-громадяни України, які безпосередньо (мається на увазі в аспекті їхнього життя та здоров'я) не постраждали, шкода житлу чи іншому майну яких не завдана, відчули стрес чи інші психічні розлади здоров'я, які ідентифікуються в ЦК України як моральна шкода, адже, щонайменше, змінився існуючий звичний і комфортний їм уклад життя, включаючи можливість забезпечити себе, свою сім'ю їжею, одягом, водою, житлом та ін. складовими, які забезпечують достойний рівень життя людини. Неодноразово як в пресі, так і в науковій літературі ставилося питання репарацій за завдану шкоду з країни агресора, тобто, з рф. Поставлене завдання має на меті виконання кількох завдань, які вцілому, властиві інституту юридичної відповідальності: публічний осуд, відшкодування завданої шкоди, забезпечення дієвості принципів справедливості, законності, рівності. Такий підхід відповідає основним ідеям створення ООН, Статуту ООН та ідеям, покладеним в їхню основу. Серед них – взаємна повага до суверенітету та територіальної цілісності держав незалежно від їхніх розмірів, можливостей, розвитку економіки, капіталу чи амбіцій. Так, ч. 1 ст. 2 Статуту ООН закріплено принцип: «Організація заснована на принципі суверенної рівності всіх її Членів», а ч. 4 «Усі Члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і якимось іншим чином, несумісним із Цілями

Об'єднаних Націй»[1]. Оскільки авторитетною міжнародною організацією на планеті є саме ООН, варто пригадати і ст. 1 її Статуту, якою визначено та закріплено мету цієї організації : «Підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру, і проводити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру». Як реакція на збройну агресію, ст. 42 Статуту ООН визначено право організації у випадку недостатності переговорів та консультацій для відновлення миру, Рада Безпеки має повноваження вжити такі дії повітряними, морськими або сухопутними силами, які виявляться необхідними для підтримки або відновлення міжнародного миру й безпеки. Відповідно такі дії можуть включати демонстрацію сили, блокаду або ж інші операції повітряних, морських або сухопутних сил Членів ООН.

На етапі, коли застосовані дії виявляться ефективними, може йтися про репарації з країни-агресора на користь постраждалої країни. Такий висновок виникає на основі аналізу роботи тих воєнних трибуналів, які мали місце після розв'язання воєнного конфлікту чи відсічі збройній агресії. Водночас, Нюрнберзький трибунал 01.10.1946 р. заклав принцип індивідуальної кримінальної відповідальності особи. Токійський, Міжнародний кримінальний трибунал по колишній Югославії (МКТЮ) та Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді (МКТР) були судами *ad hoc*. По суті, в них йшлося також про кримінальну відповідальність осіб, які були ініціаторами збройної агресії чи порушували правила війни. Створення та функціонування Міжнародного кримінального суду (МКС) на основі підписаного країнами-учасниками Римського Статуту, який вперше, окрім злочинів геноциду, проти людяності та військових злочинів, визнав таким злочин агресії 9 (п. d ч.1 ст. 5 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду) [2]. Але всі вони орієнтовані на притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності конкретної людини як особи-злочинця. До того ж, проблемою виявляється вихід РФ з-під дії Римського Статуту.

З питань відшкодування завданої збройною агресією шкоди країні та її громадян, які постраждали від такої агресії, напевно, варто згадати про Статут Міжнародного Суду, згідно ст. 93 Статуту ООН

усі Члени Організації є *ipso facto* учасниками Міжнародного Суду. Нажаль, хоч ст. 94 Статуту ООН хоч і закріплює обов'язок кожного члена Організації виконати рішення Міжнародного Суду по тій справі, в якій він є стороною, проте, зі змісту ч. 2 зазначеної статті слідує, що виконання такого рішення, а відтак і виконання покладеного обов'язку часто носить добровільний характер, оскільки у випадку невиконання зобов'язання, покладеного на Учасника рішенням Суду, інша сторона має право та можливість звернутися до Ради Безпеки, яка у разі визнання необхідності може надати рекомендації або ухвалити рішення про вжиття заходів для виконання прийнятого рішення. Знову ж таки, нажаль, як відомо, РФ має право вето як постійний учасник Ради Безпеки ООН, чим блокує прийняття необхідних резолюцій та виявляє спроби обґрунтування та легалізації власної військової агресії. Вважаємо, що за таких обставин існує кричуща необхідність в модернізації положень Статуту ООН, принаймні, в частині діяльності Ради Безпеки ООН чи у створенні універсальної системи міжнародної кримінальної юстиції та відшкодування шкоди (репарацій) потерпілій країні внаслідок збройної агресії країни-агресора, на кшталт, задоволення цивільного позову (про відшкодування шкоди) в міжнародному кримінальному процесі.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Статут ООН. 26.06.1945 р. URL: https://unic.un.org/-aroundworld/-unic/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
2. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: [https://webcitation.org/66vwVs7LS?url=http://www.un.org/russian/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](https://webcitation.org/66vwVs7LS?url=http://www.un.org/russian/law/icc/rome_statute(r).pdf)

Сафончик Оксана Іванівна

докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН ЗА РИМСЬКИМ ПРИВАТНИМ ПРАВОМ

Аналізуючи римське приватне право в частині регулювання сімейних, шлюбних відносин, звертається увага на те, що шлюб у римсько-

му приватному праві мав свої особливості і містив у собі особливості, запозичені згодом у нашій сучасній реальності. Стародавні римські юристи, наприклад Модестін (III століття н.е.) вважали шлюб як своєрідний союз чоловіка та жінки, укладений на все життя, єдність божественного та людського початку [5]. Проте подібне твердження не відповідало реаліям того періоду часу. Справа в тому, що спочатку шлюб у Римі носив назву «*cum manu*» тобто – шлюбний союз, що проголошує владу чоловіка над дружиною. Уклавши подібний шлюб, дружина потрапляла під владу чоловіка та ставала некровною родичкою у сім'ї чоловіка.

Водночас, дружина могла уникнути влади чоловіка, шляхом укладання шлюбного союзу без дотримання спеціальних формальностей. Такий союз отримав назву «*sine manu*» або шлюб, без влади чоловіка над дружиною. При цьому в Стародавньому Римі існувало дуже цікаве правило, якщо протягом року після укладання такого союзу жінка три ночі поспіль проводила поза домом чоловіка, то вона продовжувала залишатися некровною родичкою в сім'ї чоловіка. Причому подібний обряд міг повторюватися щороку. У тому випадку, якщо дружина не покидала будинок чоловіка – вона автоматично потрапляла під владу чоловіка і шлюб перетворювався на шлюб з владою чоловіка «*cum manu*» [1].

Таким чином, шлюб у формі «*sine manu*» був специфічною формою шлюбу, заснованим на рівноправності подружжя, незалежності дружини від чоловіка. При цьому дружина була повноправною господаркою у будинку та матір'ю дітей. Приблизно з 2 періоду Римської республіки подібна форма шлюбу поступово витіснила союз «*cum manu*».

Вже в I столітті до нашої ери утворюється спеціальна форма шлюбних відносин – «конкубінат». Це постійне співжиття двох осіб, які не перебувають у шлюбі між собою з метою ведення спільного господарства та розвитку життєвих цінностей у римському суспільстві. За конкубінату права дітей та самої співмешкankи були обмеженими. Так, народжені у такому союзі діти не значилися закоронародженими, тому були обмежені у праві на спадщину.

Свою особливу специфіку мали й умови одруження. Умови Для здійснення шлюбного обряду з відповідними правовими наслідками необхідно було, щоб майбутнє подружжя дотримувалося певних правил. Деякі умови були абсолютними, тобто мали повністю виконуватися, тоді шлюб між римськими громадянами вважався укладе-

ним. Інші умови були відносними та їх наявність була потрібна для оформлення шлюбних відносин між особами, що належали до різних суспільних верств населення Стародавнього Риму.

Наступною умовою була взаємна згода на одруження. Наречений висловлював свою волю лише в тому випадку, якщо він був цілком правоздатним. Дещо інакше було з правоздатністю жінок, наречений обов'язково була потрібна згода її опікуна [3, с. 46-48].

Проте, з часом і розвитком суспільних відносин, сформувався дещо інший погляд на шлюбні відносини. Так, для укладання шлюбного союзу не зовсім правоздатної особи потрібно було насамперед отримати згоду нареченого, а також згоду глави сім'ї нареченої та згоду глави сім'ї нареченого.

Підсумовуючи все вище сказане, слід зауважити, що спочатку всі положення про згоду на укладення шлюбу брали свій початок з тієї ж теорії влади, на якій будувалася агнатична сім'я взагалі. Владика давав згоду на шлюб дітей не тому, що був батьком, а тому, що він був главою сім'ї, носієм батьківської влади.

Тим не менш, у міру того як правосуб'єктність учасників шлюбно-сімейних відносин еволюціонувала від спочатку абсолютної влади глави сім'ї до повної самостійності, інтереси та воля дітей поступово починають враховуватись, у тому числі і при вирішенні питань про згоду на одруження [2].

Не менш важливою умовою одруження була наявність у пар правочину укласти шлюб за законом. Обмеженням до одруження з огляду на відсутність самого права могли виникати або через те, що наречений і наречена ставилися до різних верств населення, або з родинних зв'язків між ними або в окремих випадках з інших відносин, що існували між ними.

До першого шлюбного Закону Августа, Закону Юлія (18 рік до н.е.) не дозволялися шлюбні відносини вільновідпущеників з вільнонародженими, а після Закону Юлія – з особами сенаторського звання [4, с. 43-58]. Однак при цьому допускався конкубат, за умови відсутності права укладати римський шлюб «*jus conubii*» [4, с. 43-58].

Шлюб міг відбуватися у Стародавньому Римі трьома способами: здійснення релігійного обряду; манципація; згода обох сторін [3, с. 46-48].

Два перших способу одруження іменувалися ще «правильним шлюбом», тобто шлюб із чоловічою владою (*cum manu*). Третій спо-

сіб укладання шлюбу вів до встановлення «неправильного шлюбу», шлюбу де чоловіча влада не була основною (*sine manu*).

Проста угода сторін не вимагала особливих шлюбних церемоній. Шлюб вважався укладеним із простим відведенням нареченої до будинку нареченого. За такого способу укладання шлюбу, влада чоловіка над дружиною встановлювалася однорічним безперервним здійсненням шлюбного співжиття.

Таким чином, інститут шлюбу у Давньому Римі був досить-таки розвиненим і різноманітним інститутом права, що включає безпосередньо укладання шлюбу, співжиття поза законного шлюбу, майнові відносини подружжя.

Деякі правові норми римського приватного права, стосовно регулювання сімейних відносин були рециповані у сучасне сімейне законодавство України. Так, сьогодні в Україні особи нерідко живуть у формі простого співжиття, називаючи це «фактичним шлюбом», який є незаконним однак, при цьому, фактичні шлюбні відносини врегульовані СК України (стаття 74). Отже, Римське приватне право позитивно вплинуло на формування інституту фактичних шлюбних відносин в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Калюжний Р. А., Яшуринський Ю. В. Основи римського приватного права: курс лекцій. К.: Персонал, 2011. 184 с.
2. Майданик Р. А., Рябоконь Є. О. Римське приватне право. Підручник. Київ. Алерта. 2023.
3. Основи римського приватного права: Підручник / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, М. В. Домашенко та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової та Л. М. Баранової. Х.: Право, 2008. С. 46-48.
4. Основи римського приватного права: навчально-методичний посібник / за ред. Є. О. Харитонов. Одеса: Фенікс, 2019.
5. Підпригора, О. А., Харитонов, Є. О. Римське право : підруч. 2-ге вид. – К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

Спасибо-Фатєєва Інна Валентинівна,
докторка юридичних наук, професорка,
в.о. зав. кафедри цивільного права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ВІНДИКАЦІЙНИЙ ПОЗОВ В РИМСЬКОМУ І СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

З римських часів віндикація розуміється як речовий спосіб захисту неволодіючого власника від володіючого невластника.

Виходячи з цього, слід зробити такі акценти при характеристиці віндикації:

1. ключовим для її застосування є поняття володіння : хто його має і що воно означає;
2. значення має титул – адже власник позивається до невластника, який є володільцем;
3. спосіб захисту полягає у витребуванні власником своєї речі;
4. річ має бути індивідуально визначена;
5. сторони спору не перебувають у зобов'язальних правовідносинах

1. Володіння.

1.1. Володіння *в римському праві* розумілося як: а) факт ; б) панування особи над річчю.

Володіння як факт означало відсутність правового титулу, але наявність речі в особі, що припускає:

- доступ особи до речі (*об'єктивний аспект*: особа панує над річчю, що надає їй інших можливостей – користуватися нею, отримувати плоди і доходи тощо);
- особа вважає річ своєю (ставлення до речі як *суб'єктивний аспект*, тобто значення сприйняття і наміру вважати річ як таку, що належить особі – має й усунення інших від неї).

Відсутність правового титулу означало презумпцію правомірності володіння і достатності такого правового становища для захисту володіння. Причиною більшою мірою було допустимість захоплення речей (передусім земель), зокрема внаслідок воєнних дій. І така ситуація була звичайною і не піддавалося сумніву те, що так і має бути – хто захопив, того й річ.

Найближчим до позову, заснованого на праві власності, був позов «про право», але навіть він був позовом про захист захоплення,

оскільки перемагала та сторона, яка могла простежити свою претензію до найдавнішої особи, яка володіла захопленою землею. Однак ці підходи вийшли з ужитку.

Все це стало мати значення передусім в аспекті захисту володільця, а не в регулюванні самого поняття володіння (про захист йтиметься нижче).

1.2. Володіння *в сучасному українському праві* розуміється по-різному – як факт, як речове право, як правомочність у складі права власності. Останнім часом завдяки правовим позиціям Верховного Суду, хоча й без належного доктринального обґрунтування з боку правників, які більшою мірою заперечують це, набуває популярності розуміння *книжкового володіння*.

Ще одним сучасним баченням володіння є такий його аспект як *контроль*: володіє той, хто контролює те, що відбувається з річчю.

1.3. Захист титульного володіння і володіння без титулу в кінцевому рахунку в римському праві мало одну мету – зберегти становище, яке презюмується правильним. Однак для способу захисту мало значення те, чи був титул: для захисту права титульного власника давався віндикаційний позов, а для володільця – інтердикт. Це могли бути такі посесорні інтердикти: *unde vi*, щоб повернути землю; *uti possedetis*, якщо володіння землею не було втрачено, але йому загрожувала небезпека або воно було порушене; *utrubī*, щоб повернути або захистити володіння рухомим майном. В подальшому ці способи захисту володіння були доповнені, а іноді й витіснені, одним із засобів, розроблених у канонічному праві, зокрема *actio spoliī*. Цей спосіб захисту мав той, хто був позбавлений володіння іншою особою і він мав відновити своє володіння до того, як буде порушене питання про те, хто має право власності на дане майно.

1.4. В сучасному праві має місце спрощений підхід через застосування загального правила: особа, яка не є власником, може захистити своє право так само як і власник.

1.5. З середини XX сторіччя набув обертів захист *мирного володіння* майном, що демонструє практика Європейського суду з прав людини, який розглядає спори відповідно до Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод), але по суті в правових механізмах ЦК України такого захисту немає. Мирне володіння майном ототожнюється з правом власності. Пояснення, яке зазвичай трапляється: цей термін вживається тому, що в різних юрис-

дикціях по різному право ставиться до володіння, яке по суті є тим, що у нас є правом власності. Однак в українському праві також є володіння поряд із власністю, і воно є правом на чужу річ, як це слідує з його регулювання в книзі 3 ЦК України.

2. Спосіб захисту прав особи в разі порушення її володіння майном

2.1. Способом захисту прав особи в разі порушення її володіння майном є витребування речі з чужого незаконного володіння. Предметом позову завжди є індивідуально визначена річ. Тож потребує аналізу поняття витребування.

Витребування розуміється як намір забрати річ в однієї особи і передати іншій. При цьому це супроводжується необхідністю визнати, що саме цій особі належить річ і забезпечити, щоб фактично це так і було. Тобто в підґрунті такого розуміння є антиситуація: якщо володіння означає панування над річчю, то потреба у захисті відбувається тоді, коли панування немає. Зазвичай вважається, що річ вибула з володіння особи. Між тим важливий головний наслідок вибуття речі – через це особа, яка володіла річчю, вже не панує над нею, не має до неї доступу.

2.2. Коли це нерухома річ, то в сучасній українській судовій практиці витребувати означає відновити запис в реєстрі, а через це вважається, що особа відновить володіння. І такий підхід став можливим за дотримання Верховним Судом правової позиції про книжкове володіння.

В цьому разі не береться до уваги те, чи контролює особа річ та доступ до неї. Буває, що особа зберігає повний доступ до речі, продовжує нею користуватися і мати всі інші атрибути володіння, але з'являється запис в реєстрі, за яким власником є не вона, а інша особа.

2.3. Предметом позову з римських часів була виключно індивідуальна річ як тілесний об'єкт, якого можна позбавитися та який можна повернути. В українському є праві об'єктом стали визнаватися й майнові права, й акції.

Ці об'єкти наче б то й індивідуалізовані, бо акції іменні, частки в статутному капіталі також, ведеться їх облік. Навряд чи є підстави заперечувати й індивідуалізацію частки в праві спільної власності.

Щодо законодавчого регулювання, то майнові права прирівняні до речі (ч.2 ст. 190 ЦК України), тобто правові механізми задля обороту майнових прав та їх захисту можуть бути однаковими з речами.

Однак по суті захист майнових прав означає лише зміну запису, зміну обліку, як і у випадку з книжковим володінням при захисті права на нерухомість. Відтак, більш прийнятним логічно вважати позов про визнання права власності, а не віндикацію.

Якщо ж йти шляхом порівняння майнових прав до речей, то можливою стає й віндикація частки в спільній власності, що останнім часом спостерігається в правових позиціях Великої Палати Верховного Суду [1].

Наразі це принципове питання зміни усталених підходів до віндикації і те, чи збережеться цей підхід, а також, що визначальне, наскільки цей підхід, що перевертає сутність віндикаційного позову, викликаний необхідністю і наскільки він обґрунтований – вельми злободенне.

2.4. Традиційно за римським правом позови на захист права власності йменувалися речовими. Це передусім віндикаційний, негаторний та позов про визнання права. При цьому за римським правом все побудовано на звичайному розумінні доступу до речей: при віндикації цього доступу немає у відсутність у власника речі, а задля подання негаторного позову потрібно переконатися у тому, що доступ власника до речі є, бо річ не вибуває з його володіння, але він не може нею користуватися.

Сучасне розуміння віндикаційного та негаторного позовів демонструє зовсім інше: відбулося накладення одного позову на інший або навіть їх заміна їх місцями [2].

Цікаво простежити й становлення захисту в історичному розрізі. При спорі власника та володільця щодо речі вони подавали один і той самий позов – «про вигнання» (або «про виселення»). До речі, в сучасному українському праві поширений у житлових правовідносинах, а взагалі розцінюється як негаторний.

Втім цей позов у середньовіччі захищав орендаря землі, хоча володіння орендарем земельною ділянкою засноване на договорі. Відтак, за великим рахунком цей позов не міг бути речовим. Однак внаслідок процесуальних переваг цього позову і власники, і володільці користувалися ним, не зазнаючи заперечення з боку суддів, стверджуючи при цьому, що вони фіктивно здали комусь в оренду свою землю.

Більше половини сторіччя тому два видатні англійські правники сперечалися про те, чи знаменувала поява позову «про вигнання» зміну акцентів зі старого поняття захоплення до цивілістичного поняття власності та володіння. Сер Вільям Холдсворт стверджував, що так

[3]. А. Д. Харгрівз заперечував йому, наполягаючи, що поняття *seizin* все ще мало значення, хоча англійські суди втратили його з поля зору «через неухабність» [4, с.376, 398].

Втім як би то не було, обидві ці позиції не пояснювали мотивацію англійських судів з вирішення спорів про захист прав на землю впритул до середини ХІХ століття. З судових справ не тільки не слідувало, що будь-яка зі сторін спору мала право власності і саме її право захищав суд, а й навіть якщо позивач не зміг довести, що він володів майном протягом двадцяти років, необхідних для отримання права власності, суд застосовував фікцію про володіння протягом необхідних двадцяти років [5]. Більше того, хоча суди стверджували, що позивач повинен мати право власності, вони захищали володільця, якщо він довів насильницьке позбавлення володіння [6], а іноді – якщо він просто довів володіння [7] на підставі того, що він надав докази, з яких можна було зробити висновок про наявність права власності. З цього слідує, що для судів не було вирішальним те, чи мав позивач право власності, оскільки для вирішення спору важливим було не право власності, а позбавлення особи володіння/вилучення в нього майна.

Тож загальне право не демонструє чіткої теорії про відносини власності та володіння. Англійські суди досягали результатів прагматично, не маючи на увазі жодної чіткої теорії. При цьому саме захист обумовлював право, а не навпаки.

Якщо порівняти ці підходи з сучасними українськими реаліями, зокрема з прийняттям Верховним Судом на себе функції уведення нового доктринального бачення володіння – книжкового – без чіткої теорії з боку правників, то можна висловитись за протилежну ситуацію. Спостерігається величезна плутанина між правами та позовами, з чого не вбачається ефективного способу захисту ані володіння, ані права власності.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що регулювання володіння в українському законодавстві потребує принципового перегляду, а пошук ефективного способу захисту володіння і права власності поки що не увінчався успіхами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 20 червня 2023 року у Справі № 362/2707/19 Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111908321>

2. Постанова ВП ВС від 23.11.2021 у справі № 359/3373/16-ц (п. 53), Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95509407>
3. Sir William Searle Holdsworth, History of English Law 7 (1926), p.57–81.
4. Anthony Dalzell Hargreaves, “Terminology and Title in Ejectment,” L. Quar. Rev. 56 (1940).
5. Denn ex dem. Tarzwell v. Barnard, Cowp. 595, 98 Eng. Rep. 1259 (K. B. 1777).
6. Doe dem. Hughes v. Dyeball, M. & M. 345, 173 Eng. Rep. 1184 (N. P. 1829); Doe dem. Humphrey v. Martin, Carr & M. 32, 174 Eng. Rep. 395 (N. P. 1841); Davison v. Gent, 1 H. & N. 744, 156 Eng. Rep. 1400 (Ex. 1857).
7. Compare Doe dem. Smith & Payne v. Webber, 1 Ad. & E. 119, 10 Eng. Rep. 1152 (K. B. 1834) (plaintiff recovers) with Doe dem. Wilkins v. Marquis of Cleveland, 9 B. & C. 864, 109 Eng. Rep. 321 (1829) (plaintiff does not recover).

Харитоновна Олена Іванівна

докторка юридичних наук, професорка, член-кореспондентка НАПрН України, зав. кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія»

ВІЙНА І ПАРАЛЕЛЬНИЙ ІМПОРТ

Після санкцій, які США та ЄС запровадили проти росії, окупанти почали шукати шляхи виходу з кризи. Однією з пропозицій став паралельний імпорт.

У науковій літературі паралельний імпорт найчастіше визначається як «реімпорт», тобто ситуація, коли товари, що експортуються в іншу країну, згодом постачаються назад до країни походження. Це можливо тоді, коли правоволоділець певного охоронюваного об'єкта інтелектуальної власності або треті особи, що діють із його згоди, «... роблять і поставляють товари на зарубіжні ринки, а потім торгові посередники купують їх за кордоном і реімпортують до країни походження. За умови, що ціни на такі самі товари в країні походження товару вище, ніж у зарубіжній країні, їх імпортують назад. На різниці цін торгові посередники – так звані паралельні імпортери – отримують прибуток» [1, с. 141].

Паралельний імпорт – це ввезення в країну і продаж оригінального товару зарубіжного виробника без його згоди.

Паралельний імпорт пов'язаний ще з однією категорією прав інтелектуальної власності – принципом вичерпання виключних прав на об'єкти інтелектуальної власності, який полягає в обмеженні можливості правоволодільца використовувати належні йому права для перешкоджання подальшому обороту товарів, що містять відповідні охоронювані об'єкти, після їх правомірного введення до цивільного обороту. Подальший рух матеріальних об'єктів, у яких втілено технічні і художньо-конструкторські рішення, перебуватиме за межами патентної монополії.

Насамперед, про вичерпання прав може йтися лише стосовно прав на матеріальний носій об'єкта інтелектуальної власності; тобто, тільки щодо обігу «речових» примірників правомірно опублікованого твору (ч. 5 ст. 12 Закону України «Про авторське право та суміжні права»); екземплярів записаного виконання (ч. 6 ст. 38 Закону України «Про авторське право та суміжні права»), екземплярів фонограми (ч. 4 ст. 39 Закону України «Про авторське право та суміжні права»), екземплярів відеограми (ч. 4 ст. 40 Закону України «Про авторське право та суміжні права»). У п. 40 Постанови Пленуму ВГСУ № 12 від 17.10.2012р. «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» вказується, що правило про вичерпання застосовується лише до примірників твору, виражених у матеріальній формі: за інших форм вираження твору вичерпання права може і не відбуватися, зокрема, права на розповсюдження твору в мережі Інтернет [2].

Наступним важливим елементом характеристики вичерпання прав є введення матеріального носія (примірника) в цивільний оборот шляхом його відчуження, тобто, шляхом передачі права власності на такий примірник. І при цьому таке відчуження має бути правомірним, тобто, здійснюватися або самим правоволодільцем, або третьою особою за згодою правоволодільца (наприклад, на підставі ліцензійного договору). Так, згідно з ч. 5 ст. 12 Закону України «Про авторське право та суміжні права» принцип вичерпання прав застосовується до примірників твору, введених у цивільний обіг шляхом їх першого продажу. Однак цей термін «продаж», як правило, розуміється розширювально і, відповідно, підставою застосування норм про вичерпання прав вважається як продаж, так і інші способи відчуження матеріального носія відповідного об'єкта інтелектуальної власності. Характерним для принципу вичерпання є також те, що підлягають

обмеженню ті майнові авторські права, які пов'язані з обігом матеріальних носіїв творів та об'єктів суміжних прав (насамперед майнові права, пов'язані з використанням матеріальних носіїв самим набувачем або наступним відчуженням цих матеріальних носіїв шляхом передачі права власності). Так, добросовісний набувач може використовувати лише речовий предмет – примірник твору (здійснювати правомочності власника: володіння, користування та розпорядження), але не може використовувати сам об'єкт авторського чи суміжних прав (як нематеріальний продукт) способами, що порушують права правоволодільця. Так, неприпустимі публічне сповіщення, публічне виконання і т.д., оскільки дані способи використання збільшують число аудиторії, що сприймає, без пропорційного збільшення оплати правоволодільця [3].

Цей принцип знайшов втілення в законодавстві багатьох країн світу, у тому числі України.

Існують три концепції вичерпання прав на об'єкти інтелектуальної власності, а саме: національна, регіональна та міжнародна.

Згідно з національною (територіальною) концепцією виключні права правовласника на торговельну марку визнаються вичерпаними тільки при введенні відповідного товару в оборот всередині держави. Навіть якщо товар неодноразово продавався за кордоном, його ввезення в країну, де діє національна концепція вичерпання права, можливе лише з дозволу власника торговельної марки.

Регіональний підхід до вичерпання прав передбачає, що введення товарів в оборот на території одного регіону (наприклад, у кожній із країн Європейського Союзу) призводить до вичерпання прав на подальший продаж таких товарів у будь-якій країні Союзу.

Відповідно до міжнародної концепції (вона застосовується, наприклад, в Японії) правовласник, продавши товар у будь-якій країні, втрачає право вказувати новим власникам, як розпоряджатися цим товаром надалі. Новий власник має право на свій розсуд переміщувати товар через кордони та вводити його в цивільний оборот на території інших країн.

Національний законодавець у частинах 2 та 4 ст. 16 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» розглядає імпорт та експорт товарів, на які нанесено знак для товарів та послуг, як окремі способи використання цього знака, які потребують згоди власника свідоцтва на знак для товарів та послуг.

Водночас однією із форм охорони зареєстрованої торговельної марки в Україні є внесення її до Митного реєстру об'єктів права інтелектуальної власності. Цей реєстр покликаний сприяти захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення через митний кордон товарів, що порушують права власників зареєстрованих (як за національною, так і за міжнародною процедурою) торговельних марок.

З внесенням змін до законодавства ще у 2020 році Україна прибрала невизначеність в тому, чи діє у нас міжнародний або національний режим вичерпання прав, зробивши вибір у бік міжнародного. Зокрема, в українське законодавство імплементуються норми Регламенту (ЄС) № 608/2013 Європейського Парламенту та Ради від 12 червня 2013 року про митний контроль за дотриманням прав інтелектуальної власності. Так, на митному посту може бути призупинено оформлення товару тільки у випадку, якщо у інспектора виникне підозра, що даний товар є контрафактним.

У більшості країн світу законодавчо встановлений саме міжнародний принцип вичерпання прав, його головна мета – не допускати на ринок підроблені товари. А для реалізації «чутливих» товарів, які можуть нести небезпеку для здоров'я і життя людини в разі неправильного транспортування або реалізації (фармацевтика, алкоголь, ПММ і тощо) запроваджується ліцензування і сертифікація. Тому в Україні виведені з міжнародного режиму вичерпання прав лікарські засоби та засоби захисту рослин, які мають відповідні сертифікати додаткової охорони.

Крім того, правовласник при внесенні інформації до МРОІВ зможе вказувати авторизованих експортерів/імпортерів. І якщо правовласник буде активно використовувати Митний реєстр – товар неавторизованих перевізників буде зупинятися.

Слід зазначити, що з 24 лютого багато компаній припинили ввезення товарів у росію. Причина – або фінансові санкції, або ембарго на товари, або токсичність російського ринку. Це мало негативні наслідки для російської економіки. Так, через вихід Renault з російського ринку в Ульяновську закритися завод Martur, який виробляв сидіння для французьких машин. Невідомою буде доля ще 19 підприємств в області, які працювали на цей конвеєр [4]. Для вирішення цієї проблеми президент росії володимир путін підписав закон про паралельний імпорт, який фактично легалізував контрабанду на території країни-агресора. Тепер уряд рф може визначати перелік товарів, до

яких не застосовуватимуть положення про захист виняткових прав. Тобто російські компанії можуть імпортувати товари без дозволу правовласників – переважно з компаній із західних країн. Раніше російський було затверджено перелік товарів, які можна ввозити в рф без згоди правовласників. До цього переліку внесли парфумерію, одяг і взуття, годинники, меблі, папір, різну техніку, транспорт, електроніку, метали, пальне. До списку додали продукцію багатьох брендів, зокрема техніку Apple і Samsung, автомобілі Chevrolet, Mitsubishi, Renault, Tesla, Toyota та іншу [5]. Паралельно з тим на російських сервісах з пошуку роботи з'являються перші вакансії спеціалістів з паралельного імпорту, в інтернеті з'являється реклама логістичних компаній, що спеціалізуються на паралельному імпорті товарів з ЄС.

Паралельний імпорт має безліч проблем. Часто закупівлі здійснюються маленькими партіями, тому ціни на товари вищі, ніж при гуртових продажах. Якщо потрібні великі партії, то треба самотужки налагоджувати маршрути. Така логістика буде нестабільною, довгою, дорогою і вимагатиме багатьох посередників. Це далеко не всі проблеми. Через лазівку паралельного імпорту на ринок легше потрапляє контрафакт. Без офіційної участі виробника важко відрізнити оригінал від підробки. Також виникає проблема із складною технікою. Зокрема, у росії не працюють деякі смартфони Samsung, які завезли паралельним імпортом, оскільки їх дистанційно блокують. Гарантію техніки тепер має забезпечити магазин, який за відсутності такої змушений продавати її з великою знижкою, що для нього є вкрай не вигідним [6].

Проблема паралельного імпорту для України полягає в тому, що якщо санкції не будуть суворішими і не охоплюють більшу номенклатуру товарів, західні компанії можуть самі допомогти росіянам налагодити нові шляхи для паралельного імпорту. Зокрема, якщо виробники і не повернуться офіційно в рф, вони можуть організувати хаби в сусідніх країнах для потреб російського ринку. Таким чином, має працювати механізм вторинних санкцій.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що паралельний імпорт розрахований все ж таки для нормального стану регулювання суспільних відносин, але, коли йдеться про санкції, агресію, нехтування міжнародним правом, в такому разі мають бути запроваджені більш жорсткі санкції, зокрема, до тих дистриб'юторів, які намагаються їх обійти із застосуванням механізмів паралельного імпорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Євков А. М. Проблематика правового регулювання паралельного імпорту товарів, які містять об'єкти інтелектуальної власності, та вичерпання виключних прав у законодавстві України. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2014. Серія ПРАВО. Випуск 29. Том 1. С. 140-144.

2. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності: Постанова Пленуму Вишого господарського суду України від 17 жовтня 2012 р. № 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12#Text>

3. Євков А. М. Вичерпання авторських та суміжних прав: деякі умови застосування у практиці України, ЄС та США. International Scientific Journal "Internauka". Series: "Juridical Sciences". URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-10>

4. Легалізована контрабанда. Паралельний імпорт працює в Росії вже сім місяців, хто допомагає Москві? | Економічна правда (pravda.com.ua)

5. Путін затвердив паралельний імпорт у Росії – Korrespondent.net

6. Легалізована контрабанда. Паралельний імпорт працює в Росії вже сім місяців, хто допомагає Москві? | Економічна правда (pravda.com.ua)

Ярмол Лілія Володимирівна,

докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВО НА ВЛАСНІСТЬ: ЗАГАЛЬНОТЕРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

У системі прав людини особливе місце займає право на власність. Цінність цього права є незаперечною. Право на власність є і важливим засобом для реалізації інших можливостей суб'єктів.

Право на власність можна розглядати у двох аспектах:

- як природне явище (загальносоціальне явище, божественне право тощо);
- як юридичне явище.

На мою думку, *право на власність як природне явище* – це можливість людини надана їй Богом володіти, користуватися і розпоряджатися річчю та вимагати від інших суб'єктів не перешкоджати їй у цьому. Таке право не походить від держави.

Право на власність як юридичне явище (точніше суб'єктивне юридичне право) проголошується і забезпечується державою. У Конституції України (1996 р.) закріплено, що кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ч. 1 ст. 41). Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним (ч. 3 ст. 41 Конституції України).

Велика увага інституту права власності приділялася у римському приватному праві. Основні надбання, положення римської юриспруденції використовуються в сучасній юридичній науці та загалом у правовій системі України. Для римського приватного права були характерні такі риси права власності:

- безпосередня влада над річчю;
- абсолютна влада над річчю (яка, втім, може бути обмежена в інтересах суспільства або третіх осіб);
- захист права власності від порушень з боку «всіх і кожного»;
- еластичність права власності;
- можливість для власника використовувати позитивні якості речі;
- можливість отримувати та використовувати на свій розсуд плоди, які дає річ;
- можливість для власника визначати фізичну та юридичну долю речі;
- право власника витребувати свою річ від особи, що утримує цю річ без законних підстав [1, с. 411–412].

Необхідно наголосити, що зазначені риси права власності знайшли своє відображення і в сучасному цивільному праві України.

Важливими також є ідеї, погляди відомого вченого Ганса Кельзена щодо інституту права власності. Справедливо наголошував Г. Кельзен, що «право на річ є водночас і правом стосовно осіб. Коли правознавці, аби закріпити розрізнення між речовим та особистим правами, визначають перше як право індивіда розпоряджатися певною річчю в який-небудь спосіб, вони не враховують того, що це право зводиться лише до правової зобов'язаності інших терпіти це його розпоряджання, себто не перешкоджати йому в цьому й жодним іншим чином на це не впливати, – що, отже, *jus in re* принаймні почасти є також і *jus in personam*. Першорядну вагу тут мають міжлюдські відносини, що і в випадку так званого речового права зводяться до якоїсь певної поведінки стосовно

котрої-небудь іншої людини. А зв'язок із річчю має другорядне значення, позаяк він слугує лише точнішому визначенню того первинного стосунку. Йдеться-бо про поведінку якогось індивіда у зв'язку з котрою-небудь певною річчю – таку поведінку, що зобов'язує всіх інших індивідів поблагливо ту його поведінку терпіти» [2, с. 152].

Російська Федерація (далі – РФ) як терористична держава, посягнула на всі природні права людей в Україні, надані їм Богом, зокрема і на право на власність.

Згідно даних Офісу Генерального прокурора у результаті воєнних дій РФ станом на 22.05.2024 в Україні загинуло 546, поранено 1347 дітей. Зареєстровано 132 451 злочинів агресії та воєнних злочинів; 17 428 злочинів проти національної безпеки України [3].

У період повномасштабного вторгнення РФ в Україні зруйновано і пошкоджено понад 250 тисяч житлових будинків, до 4 тисяч шкіл, більше тисячі лікарень та багато інших об'єктів. Потреби на відбудову складають 486 млрд доларів. Про це наголосив прем'єр-міністр України Денис Шмигаль під час засідання уряду 03.05.2024 р. [4].

РФ також знищила або пошкодила щонайменше 630 церков, молитовних будинків та інших релігійних споруд [5, с. 6]. Релігійні споруди в Україні передусім постраждали внаслідок російських повітряних обстрілів ракетами і дронами-камікадзе, а також артилерією, в тому числі через цілеспрямовані обстріли цивільних об'єктів. Окрім того, деякі храми і молитовні будинки були навмисно розграбовані російськими військовими, закриті або перепрофільовані в адміністративні будівлі окупаційною владою. Найбільше церков, молитовних будинків, синагог і мечетей зруйновано на Донеччині (щонайменше 146), Луганщині (щонайменше 83) та Херсонщині (щонайменше 78). Масштабних руйнувань зазнала й Київщина (73), коли російські війська намагалися захопити столицю України в лютому–березні 2022 року. Через те, що бойові дії тривають, і далі зростає кількість зруйнованих споруд на Харківщині (щонайменше 62), Запоріжжі (щонайменше 51) і Миколаївщині (щонайменше 41). За конфесійною ознакою від російської агресії постраждало найбільше православних храмів – загалом щонайменше 246. Із них найбільше храмів належали Українській Православній Церкві, афілійованій із Московським патріархатом, – щонайменше 187. Також було зруйновано чи пошкоджено 59 храмів Православної Церкви України. Великим є масштаб руйнувань і пограбувань молитовних будинків євангельських цер-

ков – загалом щонайменше 206. Із них найбільше постраждали церкви християн віри євангельської – 94, молитовні будинки євангельських християн-баптистів – 60, а також споруди Церкви адвентистів сьомого дня – 27 [5, с. 9].

Припинення повномасштабного воєнного вторгнення РФ на територію України, притягнення до міжнародної відповідальності РФ як терористичної держави, притягнення до відповідальності представників цієї держави та інших держав за вчинення воєнних злочинів, геноциду Українського народу та інших правопорушень, які вчиняються в період війни в Україні – це першочергове завдання України та міжнародної спільноти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Том 1. Витоки. Одеса: Фенікс, 2018. 556 с.
2. Кельзен Г. Чисте правознавство: з додатком: проблеми справедливості / пер. з нім. О. Мокровольського. Київ: Юніверс, 2004. 496 с.
3. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ станом на 22.05.2024. *Офіс Генерального прокурора: веб-сайт*. 2024. 22 травня. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
4. Названа кількість зруйнованих будинків в Україні. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4683865-nazvana-kilkist-zruinovanykh-budynkiv-v-ukraini>
5. Васін, Максим. Вплив російського вторгнення на релігійні громади в Україні / Інститут релігійної свободи. К.: Вид

Адамова Олена Семенівна,

*кандидатка юридичних наук, доцентка, психолог,
доцентка кафедри цивільного права Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ЦИВІЛЬНИЙ ШЛЮБ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ: ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ

Цивільний шлюб (або фактичні шлюбні відносини) на практиці мали місце завжди. У воєнний час, коли суспільство стикається з екстремальними умовами, цей тип стосунків набуває особливої значущості та має свої специфічні особливості.

Такий шлюб має свої особливості, які зумовлені такими специфічними умовами, як війна. Зокрема, сюди можемо віднести: по-перше, психологічну підтримку і стабільність, адже війна створює надзвичайний стрес та невизначеність, люди шукають емоційної підтримки і стабільності, яку можуть знайти у цивільному шлюбі, тож спільне проживання та взаємна підтримка допомагають партнерам легше переносити труднощі воєнного часу; по-друге, гнучкість у стосунках, адже умови воєнного часу можуть вимагати швидких змін у життєвих обставинах, таких як переїзд або зміна місця роботи, а цивільний шлюб дозволяє партнерам бути більш мобільними та гнучкими, разом з тим відсутність бюрократичних процедур для реєстрації та розірвання шлюбу може бути перевагою в умовах нестабільності; по-третє, юридичні аспекти, зокрема, відсутність офіційного статусу шлюбу може створювати юридичні складнощі, наприклад, у питанні спадщини, прав на майно та опіки над дітьми, тому важливо, щоб партнери мали певні домовленості та юридичні документи, що регулюють їхні права та обов'язки.

Аналізуючи категорію цивільного шлюбу, яка існує в умовах воєнного часу, можна виділити її певні переваги та недоліки. До переваги цивільного шлюбу під час війни можемо віднести такі як простота та оперативність (укладення такого шлюбу є швидким процесом, партнери можуть одразу почати жити разом та підтримувати одне одного, що сприяє швидкій адаптації до нових умов), а також емоційна підтримка (спільне проживання і підтримка допомагають партнерам долати стрес та тривогу, що викликані війною, а це особливо важливо для людей, які втратили своїх рідних або домівку.)

Викликами (або ж недоліками) цивільного шлюбу під час війни можна вважати: по-перше, правові невизначеності, адже відсутність офіційної реєстрації шлюбу може призводити до юридичних проблем, таких як право на спадщину, спільне майно та опіка над дітьми; по-друге, суспільні стереотипи, адже в деяких суспільствах цивільний шлюб може сприйматися негативно, що створюватиме додатковий тиск на партнерів, разом з тим війна змінює пріоритети, і багато людей стають більш відкритими до різних форм стосунків, проте стереотипи все ще можуть впливати на сприйняття; по-третє, соціально-правові аспекти, що включає в себе необхідність юридичного захисту (у воєнний час державні органи повинні враховувати реалії та забезпечувати правовий захист цивільних шлюбів, що може включа-

ти визнання певних прав цивільних партнерів, спрощення процедур для оформлення прав на спадщину та опіки над дітьми) та соціальної підтримки (суспільство має підтримувати всі форми стосунків, особливо у складні часи війни, коли емоційна підтримка є життєво важливою, тож є необхідність у проведенні інформаційних кампаній, що сприятимуть зменшенню стигматизації цивільних шлюбів.

Особливе місце в контексті досліджуваної проблематики займає, на нашу думку, питання щодо психологічної підтримки і стабільності цивільного шлюбу під час війни. Тут маємо виділити кілька основних напрямків, а саме:

роль емоційної підтримки – війна викликає значний стрес, тривогу і навіть паніку серед населення. В цих умовах цивільний шлюб стає важливим джерелом емоційної підтримки. Спільне проживання та взаємна підтримка дозволяють партнерам відчувати себе менш ізольованими та більш впевненими. Вони можуть ділитися своїми переживаннями, страхами та емоціями, що допомагає знижувати рівень стресу;

підтримка психологічного здоров'я – під час війни рівень стресу, депресії та інших психічних розладів може значно зростати. Цивільний шлюб може забезпечити необхідну підтримку для збереження психологічного здоров'я партнерів. Це може виражатися у веденні спільного здорового способу життя, що включає регулярні фізичні вправи, здорове харчування та відпочинок; спільних заняттях, таких як читання, спорт, прогулянки на свіжому повітрі, що сприяє зниженню стресу тощо;

створення відчуття стабільності – війна приносить хаос і невизначеність. Цивільний шлюб може створити відчуття стабільності та нормальності в житті партнерів, що допомагає зберігати спокій та позитивний настрій, навіть коли зовнішні обставини є нестабільними. Наприклад, спільні ритуали, такі як спільні сніданки або вечірні розмови, допомагають зберігати відчуття нормальності; планування майбутнього, що надає мету і надію, навіть у складних умовах;

взаємна допомога у подоланні травматичних подій – під час війни люди можуть переживати травматичні події, такі як втрати близьких, руйнування житла, поранення. У таких випадках партнери можуть надавати одне одному необхідну допомогу та підтримку. Це може бути емоційна підтримка або ж практична допомога;

зміцнення стосунків – спільне переживання складних ситуацій може зміцнити стосунки між партнерами, тож вони вчать краще розуміти одне одного, підтримувати у важкі моменти та цінувати спільні досягнення;

зниження ризику соціальної ізоляції – під час війни люди можуть відчувати себе ізольованими через втрату контактів з рідними та друзями. Цивільний шлюб допомагає знизити цей ризик, забезпечуючи постійне спілкування та взаємодію. Це можуть бути різного роду соціальні проекти або ж соціальна підтримка, що має на меті контактування з іншими людьми.

Підводячи підсумок, можна зробити висновок, що цивільний шлюб у воєнний час має свої специфічні особливості, які роблять його важливою формою стосунків. Він надає необхідну гнучкість та емоційну підтримку, що є критично важливими в умовах війни. Проте він також стикається з певними викликами, особливо у правовій сфері. Необхідно забезпечити юридичний захист та соціальну підтримку таких стосунків, щоб вони могли повною мірою виконувати свою функцію в складні часи.

Цивільний шлюб у воєнний час відіграє важливу роль у забезпеченні психологічної підтримки та стабільності. Він надає емоційну підтримку, допомагає зберігати психологічне здоров'я, створює відчуття стабільності та нормальності, сприяє подоланню травматичних подій, зміцнює стосунки та знижує ризик соціальної ізоляції. У складних умовах війни такі стосунки стають важливим джерелом підтримки та надії для багатьох людей.

Бабич Ірина Григорівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

ЕВОЛЮЦІЯ СЕРВІТУТУ З ЧАСІВ РИМСЬКОГО ПРАВА. ПЛАТИ ЗА СЕРВІТУТ

У римському праві концепція сервітуту, або права на користування чужим майном, існувала, але вона не була такою розвиненою, як у сучасному праві. Римське право регулювало певні аспекти викори-

стання чужого майна, але поняття оплати за сервітут у звичайному сенсі, як ми його розуміємо сьогодні, не існувало.

Згадаймо, наприклад, такий відомий випадок з імператором Августом, коли він наказав своїм сусідам не відмовляти в користуванні його землею для розширення їхніх будинків. Це був приклад встановлення сервітуту, але не існувало чітких правил щодо оплати за такі права.

Земельні сервітути в римському праві регулювалися ще із законів XII таблиць (VII.7). За користування сервітутом за римським правом не вимагалось стягування плати. Можливе було стягнення оплати за сервітут – право пройти через чужу земельну ділянку до кладовища, на якому було поховано родичів сервітуарія (D. 8.1.14.§ 1). Хоча це не було обов'язком власника земельної ділянки. Крім того оплата за право пройти через чужу земельну ділянку встановлювалось суддею відповідно справедливості, « ціна мала бути справедливою, враховуючі корисні властивості місця, щоб сусіду не спричинити більших збитків» (D.11.7.12 pr).

Можна, навіть, зазначити певну заборону встановлення плати за користування сервітутом: «Ніякий маєток не може бути обтяжний на користь самого себе та не можуть бути встановлені доходи від сервітуту» D. 83.33. 1).

В сучасному праві сервітут може бути платним або безоплатним. Плата за користування сервітутом регулюється ч.4. ст. 101 Земельного кодексу України та ч. 3 ст. 403 Цивільного кодексу України» відповідно яких плату за користування та встановлення сервітуту встановлює власник земельної ділянки, на якій він встановлений.

Статті з римського права, які б точно регулювали оплату сервітуту, в сучасному розумінні, не існує, оскільки римляни не розглядали цю концепцію так, як ми робимо це сьогодні. Вони спиралися на принципи справедливості та звичайного права для вирішення спорів, пов'язаних з користуванням чужим майном.

Римське право встановлювало певні обмеження права власності. Сервітут за своєю природою є певним обмеженням права власності. Прикладом такого обмеження є «негативний Сервітут», що передбачає для власника притерпіти певні обмеження через необхідність вчинення певних дій власником головної ділянки.

В чому полягала сутність таких обмежень? Це, по-перше, обмеження саме повноважень власника, які не зачіпають сам інститут

власності. Поділяли такі обмеження на ті, що виникають із самого початку права власності, та такі, що виникають внаслідок особливого правового акту.

«Обтяження, що виникають разом із самою власністю, зустрічаються по відношенню до будь-яких нерухомих речей, о до рухомих – тільки щодо будівельних матеріалів. Спочатку їх називали легальними сервітутами, а згодом – законними обмеженнями власності, хоча вони не належать до тих, які встановлювалися законом). За змістом такі обтяження полягають в обов'язку утримуватись від визначених дій (негативні обмеження) або обов'язку терпіти дії інших осіб (позитивні обмеження).

Власник речі зобов'язувався утримуватися від певного впливу на свою річ, для того, щоб власник головної ділянки використовував свою річ. (Наприклад, він не міг будувати будинок вище певного рівня). До позитивних дій на користь сусідньої земельної ділянки він не був зобов'язаний. Крім одного винятку – несення важкості надбудови, за якої на власника покладался обов'язок здійснювати ремонт та відновлення опори – *servitus oneris ferendi*. Або це обов'язок зберігати спільну стіну між двома будинками.

Зараз схожий сервітут часто використовується у будівництві. І хоча римському праві такий сервітут встановлювалася на постійний час, довічно, скільки існують об'єкти. То у сучасному праві передбачено, що такі сервітути є постійними, але також можуть бути строковими.

Відповідно виникають питання, чи є такі відносини дійсно сервітутами, або це є прикладом зобов'язальних відносин. Їх можна назвати сервітутами, виходячи із перелічення властивостей сервітуту. Дійсно, таке право на чужу річ обтяжує певну земельну ділянку, не зачіпаючи право власності як суб'єктивного права певного власника. У разі зміни власників головної чи слугуючої ділянки все одно обтяжуюче право зберігається.

Але через те, що законом передбачено, що такі відносини можуть виникати за домовленістю сторін, це не відповідає природі речових прав. Встановлення такого обов'язку за договором буде договірним зобов'язанням, а не речовим правом.

Дискусійним також буде ситуація, що володар головної ділянки зобов'язаний сплатити певну суму за своє право. Якщо такі відносини будуть договірними зобов'язаннями, то виникає можли-

вість встановлення плати за користування своїм правом для власника головної земельної ділянки. Також це не властиве речовим правам. Законом встановлено у ст. 101 п. 4, що власник, землекористувач земельної ділянки, щодо якої встановлений земельний сервітут, має право вимагати від осіб, в інтересах яких встановлений земельний сервітут, плату за його встановлення. Також у п.5 власнику надано право на відшкодування збитків, завданих встановлення земельного сервіту. Тобто періодичних виплат за користування законом не передбачено.

Сервітут є майже єдиним видом прав на чужі речі. В кодексі у ст. 401 надається визначення сервіту, яке можна назвати зовсім не інформативним. Таким що не дозволяє виокремити сервітут від інших речових прав. Ст. 401 встановлює, що «сервітут це право користування чужим майном, що відразу позбавляє можливості використовувати активний сервітут, який передбачений законом.

Хоча сервітут історично «вийшов» у римському праві із обтяження права власності, він обмеженням не є. Власник має терпіти дії сервітуарія, але його права власника не обмежені. Сервітут платою не обтяжується, хоча у такого виду прав на чужі речі як емфітевзис плата передбачена. Це пояснюється орендним характером емфітевзису.

Плата за сервітут встановлюється за різними обставинами, в тому числі і за договором. В такому випадку може бути встановлена плата на встановлення сервіту, тобто це буде «покупка сервіту», покупка речового права, що відповідає його природі.

Тут виникають складності в регулюванні відносин, якщо сервітуарій не сплачує сервітут.

Законом встановлений перелік дій, в яких може виражатись сервітут. Але цей перелік не є вичерпний, що суперечить природі сервіту. Можливо за домовленістю встановити різноманітний обов'язок для власника, який ще не врегульований законом. Принципу сервіту, щодо того, що сервітут можна встановити тільки у випадку необхідності неможливо дотриматись у договірних (приватних) сервітутах. Тобто виникає необхідність їх врегулювати, ці відносини, іншим чином, можливо, за допомогою договірного права.

Через те, що не має вичерпного переліку сервітутів, існує можливість встановити активні сервітути, які полягають в обтяженні власника вчиняти якісь дії, наприклад, садити квіти, або, як це передбачено в певних будівельних договорах, встановити обов'язок підтри-

мувати свою власність у належному стані, якщо вони є основою для сусідньої споруди.

Сутність сервітуту виражається в його конкретності. Особливо це стосується негативних сервітутів: чого саме не слід робити власнику. Це легко врегулювати у приватних (договірних) сервітутах, але майже неможливо у публічних сервітутах. Важко передбачити всі варіанти можливого розвитку подій. Крім того, це унеможливило створення певного переліку сервітутів, як речових прав.

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка,

доцентка кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

Кірсанов Олексій Володимирович,

аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін

Одеського державного університету внутрішніх справ

ОНЛАЙН КРЕДИТУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З 24 лютого 2022 року на підставі Указу Президента на всій території нашої країни було введено правовий режим воєнного стану, тобто особливий правовий режим, який вводиться у разі виникнення загрози вторгнення на територію України. Звісно, події масштабного вторгнення на територію України змінили звичайний уклад майже в усіх сферах діяльності нашої країни. Інститут кредитування не є винятком з цього.

Процедура онлайн кредитування у воєнний час все більше набирає обертів у зв'язку з зручністю отримання швидких грошей та простою процедурою оформлення. Так, в будь який день, включаючи вихідні, особа позичальник лише за декілька кліків по смартфону може отримати на картку необхідну невелику суму. Дана процедура займає лише декілька хвилин та підкупає більшість клієнтів своєю простотою. Такі швидкі онлайн кредити найчастіше видають невеличкі фінансові організації.

Щодо видачі онлайн кредитів у воєнний час банками, то тут необхідно звернути увагу на те, що банк може витребувати у вас ще до-

даткові документи. Наприклад, кредитна історія позичальника, наявність нерухомого та рухомого майна, дані щодо платоспроможності позичальника, тощо [1; 2].

У більшості зарубіжних країн, суми позик по онлайн кредитуванню значно відрізняються від сум до яких ми звикли в Україні. Так, наприклад, у Іспанії онлайн кредитом є позика з фіксованою ставкою, розроблена спеціально для клієнтів, де особа позичальник може легко та швидко отримати до 50 000 євро за допомогою мобільного телефону або комп'ютеру. Головною умовою більшості банків є те, що особа позичальник повинна бути їх клієнтом, мати у цьому банку спеціальний рахунок та позитивну кредитну історію [3].

Однак, у випадку, якщо у клієнта немає рахунку у цьому банку, йому просто потрібно мати чек із заробітної плати або пенсію в іншому банку, щоб отримати від 3000 до 20 000 євро. Під час подання заявки банк перевіряє фінансові дані клієнта, безпечно та анонімно з'єднавшись із його звичайним банком. Після цього позичальник зможе отримати гроші приблизно через 8 робочих годин на обраному ним рахунку.

Також банк може запропонувати вам відмовитися від кредитного договору без сплати комісії за анулювання протягом 14 календарних днів з дати підписання. Банк, у такому випадку повертає позичальнику комісію за зобов'язання, і йому доведеться сплатити лише відсотки, отримані за ці дні [4].

У США перелік документів, що надається для отримання онлайн позики є схожим з українським. До них можна віднести:

- ПІБ позичальника
- контактні дані
- місце реєстрації
- дата народження
- номер соціального страхування

Наступним кроком є визначення суми позики та мета її отримання, фінансова інформація позичальника про місячний дохід, рахунки та боргові зобов'язання.

Також кредитори повинні мати можливість підтвердити особу позичальника, щоб схвалити його позику. Зазвичай потрібні дві форми ідентифікації, і прийнятні документи можуть включати:

- свідоцтво про народження
- документ, що підтверджує громадянство

- водійські права
- військовий квиток
- паспорт
- картка соціального страхування посвідчення особи державного зразка.

Оскільки кредитори не вимагають від позичальника надання застави для забезпечення позики, позичальник повинен довести, що у нього є постійний потік доходу, який можна перевірити, щоб отримати дозвіл. Підтвердити свій дохід можна за допомогою кількох документів, зокрема: платіжні квитанції, податкові декларації, банківські виписки, контактна інформація роботодавця. Також знадобиться підтвердження вашої поточної адреси та тривалості проживання.

Підсумовуючи, хотілося б відзначити, що на сьогоднішній момент багато осіб не мають змогу фізично оформлювати кредит по різних причинах, це і знаходження на тимчасово окупованих територіях, перебування у складі ЗСУ, знаходження за кордоном, тому отримання онлайн кредиту є вдалим виходом з цієї ситуації і, як ми бачимо на практиці, активно застосовуваним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Берназ-Лукавецька О. М. Деякі особливості онлайн кредитування. *Часопис цивілістики*. № 29, 2018. С. 95-99. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/29/21.pdf>
2. Берназ-Лукавецька О. М., Кірсанов О. В. Проблемні аспекти кредитних договорів в Україні та міжнародному просторі. *Морська безпека*. № 2, 2023. С. 7-12. URL: <https://msd.oduvs.od.ua/index.php/msd/article/view/21>
3. Online Loan <https://www.bancosantander.es/en/particulares/prestamos/prestamo-online-rapido>
4. Fast online loans <https://www.bbva.es/en/personas/productos/prestamos/prestamo-rapido-online.html>

*Глиняна Катерина Михайлівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри цивільного
права Національного університету «Одеська юридична академія»*

ФОРМУВАННЯ ПОНЯТЬ «ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ» ТА «ОХОРОНА ПРАВ ДИТИНИ»

У правій літературі досить часто, особливо в останні роки піднімається питання про труднощі семантичної інтерпретації тих чи інших юридичних термінів, тим більше, що майже ніколи не акцентувалася увага на те, що в процесі розвитку суспільства змінюється не тільки денотативний аспект використання тих чи інших слів у побуті, інакше кажучи, відбиття поняття окресленого предмета, але і те, що даний аспект характерний і для юридичних понять.

На наш погляд, для більш детального розуміння застосованого нами в ході дослідження прав дитини даного терміну, перш за все, необхідно його розгляд в розрізі порівняльно-історичного аналізу, оскільки зі зміною соціально-економічної, політичної обстановки, збільшення ролі і самого обсягу правового регулювання, поступово виникала тенденція до необхідності розширення змісту даного поняття, або навіть заміни будь-яким іншим, але за умови необхідності збереження смислового значення.

За радянських часів, починаючи з 20-х років XX століття, основним терміном, використовуваним в нормах різних галузей права, але перш за все в цивільному і трудовому, був «охорона дитинства». В ці часи акцентується увага на тому, що довгий час правова охорона дитинства не була предметом самостійного вивчення фахівцями в галузі права не дивлячись на багатоплановість і прагнення авторів охопити найбільш істотні сторони охорони дитинства, в широкому сенсі цього слова, в наявності була певна однобічність аналізу комплексу проблем, що відносяться до дитинства. При цьому право як інструмент охорони дитинства зазвичай випадав з поля зору.

Пояснення того, чому саме термін «охорона дитинства» на довгі роки залишався основним при визначенні прав дитини, ми бачимо, перш за все, в тому, що зверталася увага на смислове значення, і вважалось за необхідне збереження цього терміну, оскільки поняття охорони державою чогось або кого-небудь, було найпоширенішим у всіх сферах суспільного життя – економіки, культури, охорони здоров'я, освіти, спорті та т.п.

У цей період основні завдання з охорони дитинства були покладені на Народний Комісаріат Освіти, але ми вже акцентували увагу на те, що саме Народним Комісаріатом України були сформульовані основні напрямки з питань охорони дитинства, а також визначені основні етапи їх вирішення, починаючи, безумовно з ліквідації і профілактики дитячої безпритульності, а надалі, створенні правових засобів в упорядкуванні суспільних відносин і вже їх охорони, і подальшого розвитку.

У теорії держави й права основними ознаками (поряд з цілим рядом інших) правового регулювання є його конкретний характер, оскільки воно завжди пов'язане з реальними відносинами в даний історичний період в певній сфері життєдіяльності суспільства і держави, а також його цілеспрямований характер, спрямований на задоволення законних інтересів суб'єктів права [1, с. 307].

З огляду на те, яку роль відігравала радянська держава в перші роки свого виникнення, то безумовно, головним завданням була державно – примусова діяльність, спрямована на відновлення порушеного права, тому в цьому сенсі і створився режим охорони дитинства, всі інші проблеми часто взагалі не приймалися до уваги, оскільки головним завданням було збереження життя і здоров'я дітей.

Згодом обсяг даного поняття розширився, що знайшло своє відображення в розширенні нормативної бази насамперед сімейного та трудового права, а, отже, поступово змінилася і правозастосовна практика.

У повоєнний час поняття «правовий захист» знайшов відбиток в ряді законодавчих актів, а також нормах цивільного, і перш за все, сімейного права в плані комплексного характеру охорони дитинства, а також в ряді статей останньої Конституції СРСР 1977 р (ст. 35, 42, 53), де вже йшлося не про охорону, а захист прав і інтересів жінки-матері та дитини.

В Конвенції про права дитини, яка набула чинності з 27 вересня 1991 р. і в Україні, поняття «механізм захисту» та «механізм охорони» прав дитини розмежовані.

Необхідно підкреслити, що в цілому ряді документів, які мають особливе значення для розвитку прав дитини та найголовніше, їх реалізації, а це перш за все, Декларації та Конвенції прав дитини 1924, 1948, 1959, 1989 років, чіткого розмежування цих понять ще не було, і тільки Конвенція 1990 р., розширюючи обсяг прав дитини на захист

від усіх видів посягань на її життя і здоров'я, звертає особливу увагу на подальшу розробку саме «механізму захисту», з цією метою була розглянута можливість (ст. 43) створення спеціального механізму за реалізацією цієї Конвенції через Комітети з прав дитини [2].

У законодавствах ряду країн, наприклад Фінляндії, майже повіково розглядаються права та обов'язки дітей, починаючи з 6 років і до 18, що дозволяє скоригувати механізм їх захисту, а також ґрунтуючись на оцінці її психічного розвитку, передбачити можливості їх розширення або навпаки зменшення.

Актуальність цієї проблеми в Україні пояснюється тим, що відповідні Комітети Верховної Ради вже готують законопроект про розширення прав дитини з 10 років.

У зв'язку з цим в правовій літературі існує усталена думка про те, що між поняттями «охорона дитинства» і «захист дитинства», а дещо пізніше поняттями «правова охорона дитинства» і «правовий захист дитинства» немає жодної різниці.

Однак сам факт того, що на це зверталася особлива увага, говорить про те, що вже тоді однозначного підходу до цих понять не було, тим більше, під охороною дитинства, ми відзначали вище, розумілася вся сукупність соціально-економічних та правових заходів в найширшому сенсі.

Що ж стосується питання про вікові критерії, то існував цілий ряд понять «охорона матері та дитинства», «охорона раннього дитинства», «охорона дитинства, але, як правило, ці поняття не стільки застосовуються в правовій літературі, скільки в психології, педагогіці, фізіології, медицині та ряді інших дисциплін, тим чи іншим чином, пов'язаних з різними способами надання допомоги дитині.

Разом з тим, вже тоді, говорячи про «правову охорону дитинства», обумовлену правовими нормами різної галузевої приналежності, підкреслювалося особливе значення цивільного права, оскільки його роль в житті та охорони прав дитини починається з моменту її народження, інакше кажучи, з появою цивільної правоздатності.

Проте питання про різне розумінні понять «правова охорона» і «правовий захист» прав дитини набуває сьогодні особливого значення.

У цьому плані, щоб не займатися пошуком «надуманих» аргументацій, якими дуже часто грішать наукові дослідження і які, по суті, є лише імітацією наукового підходу, що призводить не до спрощення,

а навпаки ускладнення тактичного використання ряду правових понять в законодавчій практиці, необхідно, щоб використовувані юридичні терміни мали чітко визначений зміст і обсяг.

Аналіз, іноді взаємовиключних один одному точок зору на проблему співвідношення понять захист цивільних прав й охоронюваних законом інтересів, зроблений А. Шпанько на підставі останніх досліджень і публікацій вітчизняних вчених-правознавців, приводить до висновку, що «визначення права на захист – це самостійно, суб’єктивне право, а саме захисне цивільне правовідношення є правовим засоби реалізації захисних норм права» [3, с. 157].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Скаун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): Учебник. Харьков: Эспада. 2005. 840 с.

2. Конвенція про права дитини : конвенція Організації Об’єднаних Націй від 20.1.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

3. Штанько А. Підходи до визначення поняття захисту прав та охоронюваних законом інтересів. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. № 2. 2016. С. 142-158.

Гужва Антон Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

“INTERDICTUM UNDE VI ARMATA” ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ВОЛОДІННЯ ЗАХОПЛЕНОГО ВНІСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ТА ПРОБЛЕМА ВІДСУТНОСТІ ПОСЕСОРНОГО ЗАХИСТУ ЗА ПРАВОМ УКРАЇНИ

Володіння у римському праві захищалося шляхом інтердиктів – адміністративних розпоряджень претора. Це передбачало спрощений порядок захисту: без ініціювання судового процесу, без доведення титулу володіння, з метою оперативного реагування на порушення. Такі інтердикти могли бути спрямовані на утримання володіння (*interdicta retinendae possessionis*) та інтердикти про повернення володіння (*interdicta recuperandae possessionis*). Серед рекуператорних

інтердиктів виділяли *interdicum unde vi cotidiana* та *interdictum unde vi armata*. Обидва застосовувалися у разі втрати володіння через насильницькі дії. Другий інтердикт – *unde vi armata* – був запроваджений претором під час громадянських війн у римській республіці, щоб запобігти розповсюдженню насилля озброєних банд.

Порівняно із *interdictum unde vi cotidiana* цей інтердикт був більш суворим для порушника: по-перше, його застосування не було обмежено строком (у той час коли «звичайний» рекуператорний інтердикт можна було отримати від претора упродовж одного року від часу порушення володіння); по-друге, *interdictum unde vi armata* застосовувався навіть у тому разі, коли володілець отримав володіння із вадами (*vi, clam, precario* – силою, таємно, через прекарій), заперечення щодо недоброчесного отримання володіння не могли бути висунуті з боку порушником, формула інтердикту не містила *exsertio vitiosae possessionis* (посилань на недоброчесне отримання володіння). Тобто, захист за допомогою *interdictum unde vi armata* міг отримати навіть недобросовісний володілець.

Відтак, цей інтердикт мав інший, більш суворий режим застосування, що пояснюється метою захисту володіння в більш небезпечних умовах, в умовах збройної агресії. Претори вважали, що володіння, втрачене насильницьким способом через дії озброєної групи людей, повинно отримати більш спрощений та оперативний порядок захисту.

Ф. К. фон Савіньї у своїй праці «Право володіння» (1803 р.) виділяв такі умови застосування інтердикту *unde vi armata*: 1) позивач дійсно мав юридичне володіння на момент вигнання (*dejectio*); 2) порушення володіння повинно мати насильницький характер, проте без завдання фізичної шкоди володільцю (в Дигестах вжито термін “*atrox vix*” – «порядне насильство», тобто не особливо грубе, на відміну від, наприклад, катування чи поранення); 3) насильство повинно бути скоєно самим відповідачем; 4) внаслідок насильницької дії володіння повинно бути втрачено; 5) предметом володіння повинну бути нерухома річ.

Згадки про цей інтердикт є у промові Цицерона «На захист Цецини». До цього інтердикту Цицерон звернувся, коли захищав Цецину у справі проти Ебуція, який із групою озброєних людей зайняв маєток Фульцинія, щодо якого повинен був розпочатися процес про розділ спадкового майна. Цецина, який вважав себе спадкоємцем цього ма-

етку після смерті своєї дружини – Цезенії, прийшов до претора та попросив *interdictum unde vi armata*, а Ебуцій заявив, що цей інтердикт до цього випадку не застосовується. Тоді претор призначив суд рекуператорів, в якому представником позивача виступив Цицерон, а представником відповідача – Пізон. Аргументи Пізона були такі: 1) інтердикт застосовується то того, хто вигнав (*deiecit*) володільця із маєтку, а не того, хто не дав йому увійти (*obstitit*); 2) інтердикт передбачає застосування сили, а не просто поява озброєних людей, а Цецини навіть ніхто не торкнувся; 3) Цецина не був володільцем, оскільки не вступав у володіння цим спадковим майном. На це Цицерон висунув такі заперечення: 1) Цецина був володільцем, оскільки: а) орендар спадкодавиці – Цезенії – після її смерті залишався у маєтку в якості орендаря Цецини; б) Цецина приймав рахунки від орендаря; в) угода с Ебуцієм, що мала місце до порушення володіння, підтверджує, що Цецина володів маєтком; 2) Цецина був власником маєтку: Цезенія придбала маєток на підставі купівлі-продажу, а Цецина був її спадкоємцем, який хоч і не був римським громадянином, але мав право спадкувати після римської громадянки; 3) вигнання включає в себе і недопущення до маєтку.

Таке прогресивні уявлення про застосування підстави інтердикту *unde vi armata* зустрічаємо в юристів імператорської епохи, зокрема, в Ульпіана, який виклав основні характеристики та формулу цього інтердикту. Інтердикту *inde vi armata* присвячений титул 16 книги 43 Дигест Юстиніана, в якому й наведено формулу інтердикту: “*unde tu illum vi deiecisti aut familia tua deiecit, de eo quaeque ille tunc ibi habuit tantummodo intra annum, post annum de eo, quod ad eum qui vi deiecit pervenerit, iudicium dabo*” – «Якщо ти силою вигнав, або твої підвладні вигнали, то я надам рішення щодо того, чим потерпілий там володів, але лише упродовж року, а після спливу року – відносно того, що перейшло до того, хто вигнав силою» (D. 43.16.1pr., Ulpianus 69 ad ed.).

О. Ленель реконструював формулу цього інтердикту таким чином: “*unde tu aut familia aut procurator tuus illum vi hominibus coactis armatisve deiecisti eo restituas*” – «коли ти, або твоя родина, або твій повірений із групою озброєних людей вигнали певну людину, то ти повинен йому повернути (володіння)» [1].

З аналізу титулу 16 книги 43 Дигест Юстиніана можна вказати на такі особливості цього інтердикту. Інтердикт *unde vi armata* засто-

совувався у разі порушення володіння нерухомим майном (земельна ділянка, масток, будівля). Щодо рухомих речей застосовувався позов із крадіжки та грабежу. Крім того, цей інтердикт розповсюджувався і на тих, хто мав володіння не лише цивільне, а й натуральне, тобто на орендарів, зберігачів тощо (*nam et naturalis possessio ad hoc interdictum pertinet* – D. 43.16.1). Тобто навіть ті, хто володів від чужого імені отримували захист за цим інтердиктом. Вбачається, що таке рішення вмотивовано тим, що орендар, зберігач чи користувач за позичкою під час збройної агресії не могли оперативного звернутися до власника, щоб захист ініціював саме він.

Втратою володіння вважалось навіть «заочне» заволодіння іншою особою нерухомістю володільця: «якщо хтось вийшов за межі свого поля чи будинку так, що не залишив там нікого із своїх, але потім повернувся, та йому стали чинити перешкоди увійти на саму земельну ділянку, або якщо його хтось затримав посеред шляху та сам став володіти, то він вважається таким, якого вигнали силою. Адже ти позбавив його володіння, яке він утримував лише наміром, хоч і не телесно» [2]. Тобто для застосування інтердикту не вимагалось факту вигнання потерпілого через тілесний контакт: достатньо було зайняти нерухомість за його відсутності та потім не допускати.

Ульпіан також звертає увагу на питання про повернення речей, які були втрачені через вигнання із нерухомості: «Той, кого вигнали силою, повинен отримати назад все те, що він втратив внаслідок того, що його вигнали» [3]. Причому мова йде не лише про власні речі, а й ті, якими мало місце володіння на підставі зберігання, позички, застави, узуфрукту, оренди. Навіть якщо раби, які були під час вигнання у володінні, помруть на момент повернення, то винуватець у вигнанні повинен надати володільцю їхню оціночну вартість. Якщо вілла чи будинок були знищені пожежею після вигнання, то треба компенсувати їхню вартість. Також повинна бути компенсація доходів, які міг отримати володільць з моменту вигнання (в інших інтердиктах – компенсація з моменту видання інтердикту). Відшкодовується також упущена вигода: суддя повинен оцінити інтерес володільця, тобто скільки міг отримати володільць, якщо б його не вигнали (*quantum sua interesset se vi deiectionem non esse*.).

Отже, римське право детально регулювало відносини щодо захисту володіння, втраченого внаслідок збройної агресії. Для захисту слугував *interdictum unde vi armata*, який був посесорним засобом

(без ініціювання спору про право) та мав більш широке застосування порівняно з іншими інтердиктами (безстроковий характер, незалежно від характеру отримання володіння, яке могло навіть бути недобросовісним).

Сучасне цивільне право України не має подібного засобу. Захист втраченого володіння є можливим лише у позовному провадженні. Втім під час воєнного стану випадки втрати володіння внаслідок збройної агресії набули масового характеру. Втрата володіння відбувається як внаслідок дій окупантів, так і з боку інших осіб, причому щодо останніх заволодіння може відбуватися не обов'язково недобросовісно (з метою рятування власного життя, майна, самозахисту тощо). Цивільне право не відреагувало у сфері захисту володіння під час воєнного стану на запити часу.

Серед засобів повернення володіння для власника є лише віндикаційний позов, який передбачає доведення титулу володіння. Стаття 400 ЦК України встановлює обов'язок недобросовісного володільця негайно повернути майно особі, яка має на нього право власності чи інше право або яка є добросовісним володільцем. Тобто, навіть якщо мова йде про інше речове право, то це право під час захисту повинно бути підтверджено: самого факту втрати володіння під час воєнних дій недостатньо. Якщо ж мова йде про володіння як право на чуже майно, то відповідно до ст. 396 ЦКУ, воно захищатиметься у тому самому порядку, що і право власності, а тому у разі втрати володіння можна користуватись лише віндикаційним позовом, який передбачає доведення титулу володіння. Втім під час війни можуть виникати доволі часто ситуації, коли документи на підтвердження права власності втрачено, або власник загинув, а спадкоємці ще не прийняли спадщину тощо. Більше того, володіння може бути втрачено особами, які не є титульними володільцями (наприклад, добросовісні володільці або недобросовісні, які володіють з метою збереження майна та повернення його власнику, тощо). Крім того, ініціювання судового процесу у позовному провадженні займає доволі багато часу, що не сприяє оперативному захисту володільців. Тому доцільним вважається запровадити можливість посесорного захисту володіння у ЦК, а також передбачити захист володіння через наказне провадження та включити у перелік вимог, за якими може бути видано судовий наказ (ст. 161 ЦПК України), вимогу про повернення володіння втраченого під час воєнних дій внаслідок збройної агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Lenel O., Das Edictum perpetuum. 3rd ed., Leipzig, 1883. n. 245 b
2. D. 43.16.1.24, Ulp. 69 ad ed.: «...idcircoque si quis de agro suo vel de domo processisset nemine suorum relicto, mox revertens prohibitus sit ingredi vel ipsum praedium, vel si quis eum in medio itinere detinuerit et ipse possederit, vi deiectus videtur: ademisti enim ei possessionem, quam animo retinebat, etsi non corpore».
3. D. 43.16.1.31, Ulp. 69 ad ed.: «Qui vi deiectus est, quidquid damni senserit ob hoc quod deiectus est, recipere debet: pristina enim causa restitui debet, quam habiturus erat, si non fuisset deiectus».

Калітенко Оксана Михайлівна,

кандидатка юридичних наук, доцента, професорка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕНСАЦІЙНИХ СПОСОБІВ ЗАХИСТУ РЕЧОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми доповіді зумовлена сучасними життєвими викликами, з якими стикається Україна в умовах оголошеного та неодноразово подовженого воєнного стану. При цьому речові права, як одна з класичних і ключових категорій цивільного права, потребують особливої уваги у зв'язку із суттєвими обмеженнями та значними порушеннями, що виникають під час воєнних дій. Збройний конфлікт та його наслідки значно впливають на правовий режим речових прав, спричиняючи численні порушення прав власності. Особливої ваги за таких обставин набувають питання застосування компенсаційних способів захисту речових прав, що забезпечують відновлення порушених прав українських власників шляхом компенсації шкоди, завданої знищенням або пошкодженням нерухомого і рухомого майна.

Національне законодавство України містить низку положень, що регулюють підстави та порядок захисту речових прав українців в умовах воєнного стану. Зокрема, Конституція України, Цивільний кодекс України, Закон України “Про правовий режим воєнного стану” та інші нормативні акти визначають загальні принципи та механізми захисту прав власності. Проте, існують певні прогалини та недоліки,

які потребують усунення для забезпечення ефективного захисту речових прав в умовах воєнного стану.

Особливої уваги потребує гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами захисту речових прав, зокрема з нормами Європейської конвенції з прав людини та практикою Європейського суду з прав людини. Це сприятиме підвищенню рівня захисту прав власників та забезпеченню відповідності українського законодавства загальним міжнародним зобов'язанням.

Компенсаційні способи захисту речових прав передбачають надання матеріальної компенсації за завдану шкоду або втрату речових прав. Серед основних способів виділяються два основні: виплата грошової компенсації, яка визначається на основі об'єктивної оцінки завданої шкоди та надання приблизно рівноцінного майна або іншого еквіваленту, що дозволяє хоча б частково відновити права власника. Однак в умовах воєнного стану застосування компенсаційних способів захисту речових прав супроводжується численними проблемами. Зокрема, до основних проблем в цій сфері слід віднести наступні.

Визначення розміру компенсації та незавжди об'єктивна оцінка завданої шкоди. Однією з головних проблем є встановлення справедливого розміру компенсації за завдану шкоду. Це питання є особливо складним в умовах воєнного стану з огляду на відсутність чітких критеріїв оцінки завданої шкоди та специфічними умовами її завдання (внаслідок воєнних дій). Сучасна вітчизняна нормативно-правова база не завжди містить конкретні методики оцінки шкоди, що виникає внаслідок військових дій. Це призводить до суб'єктивних підходів, традиційного прояву людського фактору і, як наслідок, до нерівності у визначенні грошових сум компенсації.

Також виникають певні складнощі в процесі оцінки зруйнованого або пошкодженого майна. Руйнування або пошкодження майна, викликане бойовими діями, ускладнює його оцінку. Зокрема, проблематично оцінити не тільки розмір завданої шкоди, а й вартість нерухомості, яка частково зруйнована або втратила ринкову вартість через бойові дії.

Черговою проблемою без сумніву стає неможливість об'єктивно і достовірно визнати власника майна або його законного володільця. Наприклад, можуть бути втрачені документи на майно при тому, що речові права на нього не зареєстровані в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно у відповідності із законом України «Про дер-

жавну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень». Або ж взагалі неможливим є фізичний огляд зруйнованого об'єкту через воєнну небезпеку.

Однак забезпечення своєчасності та ефективності компенсаційних виплат за таких умов виходить на перший план. Без сумніву своєчасність та ефективність компенсаційних виплат є критично важливими для відновлення справедливості, однак і тут існують численні проблеми, що проявляються досить активно.

Так процес отримання грошових компенсацій часто ускладнений багатоступеневими бюрократичними процедурами. Це включає збір численних документів задля підтвердження факту належності майна конкретній особі, факту втрати чи пошкодження майна та інші формальності, які затягують процес.

Обмеженість державних ресурсів у воєнний час також може призводити до несвоєчасних виплат, їх затримок або ж взагалі відмов у їх наданні. Державний бюджет може бути перенаправлений на інші невідкладні потреби, що впливає на повноту і своєчасність компенсацій. Часто немає чітко визначених відповідальних осіб чи органів за здійснення компенсаційних виплат, що ускладнює процес контролю та моніторингу.

Для ефективного захисту речових прав необхідні чіткі та зрозумілі процедури, однак їх відсутність створює численні проблеми. Відсутність детальних нормативно-правових актів, що повноцінно регулюють процедуру компенсацій, призводить до різних трактувань і неоднозначностей у правозастосуванні. Відсутність централізованого реєстру, що фіксує всі випадки пошкодження або втрати майна, ускладнює контроль за процесом компенсацій та відкриває можливість для зловживань.

З численими проблемами у справах із захисту речових прав під час воєнного стану також стикається і судова практика. Судові рішення щодо компенсаційних виплат часто бувають суперечливими, що в черговий раз знижує передбачуваність судових рішень та рівень довіри до судової системи.

Часто судді приймають рішення під впливом суб'єктивних чинників або зовнішніх тисків, що призводить до несправедливих або упереджених рішень. На жаль не всі судді мають достатній досвід та рівень знань щодо специфіки компенсаційного захисту речових прав в умовах воєнного стану, що може негативно впливати на якість судових рішень.

Зовнішні чинники, такі як політична ситуація та військові дії, також суттєво впливають на процес компенсаційних виплат. Зокрема велика кількість внутрішньо переміщених осіб ускладнює процес ідентифікації власників та виплати компенсацій. Зруйнована інфраструктура (банки, суди, адміністративні будівлі), енергетичні проблеми (відсутність світла, інтернет-зв'язку, тощо) ускладнюють процес подання заяв та отримання виплат.

Для ефективного вирішення зазначених проблем необхідно найближчим часом розробити та впровадити чіткі методики оцінки завданої шкоди та розміру компенсації, уточнити процедури компенсаційних виплат та механізми їх реалізації. Забезпечити належне фінансування та виділити достатні ресурси для компенсаційних виплат і одночасно створити ефективні механізми контролю за їх використанням.

Запровадити спеціалізовані навчальні програми та семінари для суддів та інших правозахисників.

Створити централізований реєстр пошкодженого майна. Забезпечити прозорість та контроль за процесом компенсацій.

Забезпечити своєчасність та ефективність компенсаційних виплат. Скоротити бюрократичні процедури та спростити процес подання заяв.

Таким чином, вирішення зазначених проблем сприятиме зміцненню правового захисту власників та підвищенню ефективності системи захисту речових прав в умовах воєнного стану, що, у свою чергу, сприятиме стабілізації правовідносин та забезпеченню справедливості в умовах збройного конфлікту.

Кривенко Юлія Василівна,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

СПАДОК: ПРИЙНЯТИ ЧИ ВІДМОВИТИСЯ?

У Верховній Раді України пропонують заборонити українцям відмовлятися від спадщини, якщо у померлого були борги, як варто реагувати на ініціативу депутатів.

Питання спадкового права вирішено законодавчо, практика показала, що норми, що регулюють ці відносини, не завжди досконалі та потребують додаткового розкриття та доопрацювання.

Варто згадати, що у римському праві заперечення угод та дій неспроможного боржника здійснювалося з використанням *actio pauliana* [1, С. 297]. Пауліанов позов використовується для оскарження правочинів (дій) неспроможного боржника і в сучасному законодавстві. Об'єктивні та суб'єктивні передумови пред'явлення та задоволення Пауліанова позову вивчені у доктрині. Дослідники римського права зазвичай звертаються і до проблеми оспорюваності правочину у разі відмовитися від спадщини. У першому фрагменті титулу 8 книги 42 Дігест (D. XLII.8.6.) [2, С.284]. міститься витримка з праць Ульпіана, в якій стверджується, що позов про оскарження не застосовується у тих випадках, коли боржник не прийняв спадщини, відмовився від нього, оскільки він у цьому разі не зменшив своє майно, а лише відмовився від придбання. Таким чином, у римському праві правочин відмови від спадщини, який вчинений неспроможним боржником, не заперечували із застосуванням *actio pauliana*, оскільки вважали, що для оскарження не існує об'єктивних та суб'єктивних підстав.

Слід зазначити, що на етапі розвитку цивільно-правових відносин на перший план виходять зобов'язальні правовідносини, що пов'язано насамперед із докорінним перетворенням цивільного законодавства щодо реформування загальних положень цивільного права, зокрема зобов'язального права. А питання та проблеми цивільно-правової відповідальності завжди були і залишаються одними з найактуальніших та значущих на будь-якому етапі розвитку суспільних відносин. Отже, особливу групу обов'язків спадкоємців з точки зору зобов'язального права становлять борги спадкодавців, що утворюють «пасив» спадкової маси.

Зі змісту ст. 1218 ЦК України випливає, що до складу спадщини входять речі, що належали спадкодавцю на день відкриття спадщини, інше майно, у тому числі майнові права та обов'язки. Зрозуміло, що склад спадкового майна у принципі значний і стосується кола речей які знаходяться у вільному обігу, і навіть грошей і цінних паперів, які належали на праві спільної власності.

Право набуття спадщини може бути реалізовано у вигляді як прийняття, так і відмови від спадщини.

Верховний Суд зазначив, що «правовідносини, що виникли між банком і боржником (який помер), після його смерті трансформуються в зобов'язальні правовідносини, що виникли між кредитором і спадкоємцями боржника й вирішуються в порядку положень ст.1282 ЦК» [3].

Право на відмову від спадщини є особистим правом спадкоємця, яке він не має права передавати іншим суб'єктам. Рішення про прийняття спадщини спадкоємець приймає самостійно. Інша справа, якщо спадкоємець недієздатний або обмежений у дієздатності. У цих випадках право на прийняття спадщини реалізується за участю законних представників з урахуванням особливостей волевиявлення зазначених суб'єктів.

Спадкоємці, які прийняли спадщину, відповідають за боргами спадкодавця солідарно, при цьому кожен із спадкоємців відповідає по боргам спадкодавця в межах вартості спадкового майна, що перейшло до нього, а спадкоємець, який прийняв спадщину в порядку спадкової трансмісії, відповідає в межах вартості цього спадкового майна за боргами спадкодавця, якому це майно належало і не відповідає цим майном за боргами спадкоємця, від якого до нього перейшло право на прийняття спадщини.

Спадкова маса, у межах якої спадкоємець відповідає перед кредиторами спадкодавця, майно спадкодавця складає конкурсну масу в іншій процедурі, в якій він відповідає цим майном перед своїми кредиторами. Спадкова маса як об'єкт стягнення за боргами спадкодавця та спадкоємця не збігаються. Якщо спадкоємців кілька, всі вони мають право прийняти спадщину і, відповідно, виступити за боржника як солідарні відповідачі за боргами спадкодавця, відповідальність яких обмежена межами спадкової маси. В даному випадку на боці боржника буде множинність осіб, до яких переходять права та обов'язки спадкодавця (боржника). В тому випадку коли реалізація майнової відповідальності перед кредиторами спадкодавця та спадкоємця у випадку якщо майна не достатньо, майно спадкодавця може бути включено до конкурсної маси спадкоємця лише за умови повного задоволення вимог кредиторів спадкодавця за рахунок конкурсної маси.

Вважаємо, що спадкоємці мають право відмовитися від прийняття спадщини, і примус до отримання спадщини не відповідає загальним засадам цивільного законодавства. У цьому випадку майно спадко-

давця як відумерла спадщини перейде до публічно-правової особи, яка при необхідності виконуватиме функції боржника, якщо відсутні інші спадкоємці або вони відмовилися від прийняття спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право. К:Юрінком, 2003.
2. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник / за ред. Є. О. Харитонova. Одеса : Фенікс, 2019.
3. Верховний Суд сформулював позицію щодо прав кредитора у разі смерті боржника.[URL:\\https://biz.ligazakon.net/news/191009_verkhovniy-sud-sformulyuvav-pozitsyu-shchodo-prav-kreditora-u-raz-smert-borzhnika](https://biz.ligazakon.net/news/191009_verkhovniy-sud-sformulyuvav-pozitsyu-shchodo-prav-kreditora-u-raz-smert-borzhnika)

Мартинюк Едуард Іванович,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології та філософії культури
Національного університету «Одеська політехніка»*

Никитченко Олена Едуардівна,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри культурології та філософії культури
Національного університету «Одеська політехніка»*

Біленко Дарія Геннадіївна,

*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, групи ЗІК-191,
навчально-наукового інституту гуманітарних наук
Національного університету «Одеська політехніка»*

СУЧАСНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ ДИСКУРС ТА ПРИВАТНЕ ПРАВО

1. Оскільки абсолютна більшість усіх термінів, що зараз використовуються у загально гуманітарному дискурсі мають дискусійний характер, наше розуміння можливості прийняти участь у трактуванні понять правничої мови в галузі приватного права базується на визначенні однієї зі сутностей цієї галузі.

2. Відомі українські дослідники історії та сучасного стану приватного права Є. О. Харитонов та О. І. Харитонova визначають його через декілька аспектів, зокрема характеризують приватне право: «... як концепт і як засіб упорядкування суспільних відносин, що є

одночасно і елементом світоглядного підґрунтя демократичного суспільства і правосвідомості членів такого суспільства та елементом соціально – політичного устрою відкритого суспільства» [1, с.8]

3. Наскільки широко приватне право відкрите до участі в сучасному гуманітарному дискурсі можна засвідчити також декількома прикладами використання таких понять як: «цивілізація», «культура», «цінності», «інтерес», «відкрите та закрите суспільство», «права людини»: в творах авторів, що вище зазначені. Причому, саме їх авторське бачення вищенаведених понять, термінів, концепцій формується завдяки прискіпливому розгляданню різнопланових тлумачень у сучасній гуманістиці змісту цих слів [Там само].

4. Зрозуміла річ, що палітра гуманітарних понять, що вживають ці автори, та багато інших на ниві приватного права майже невичерпна, в залежності від статусу, який надається тому чи іншому з них в загально суспільному, чи в суто правовому обговоренні. Що, в свою чергу, можна проілюструвати багатьма прикладами перетину межі між загально гуманітарним вживанням того чи іншого слова у лексиконі приватного права та навпаки.

5. Про необхідність укорінення сучасного наукового гуманітарного знання для всіх галузей освіти та професійної діяльності, а не лише в сфері приватного права свідчить навіть та ганьба, яку відчували лідери найкрупніших американських університетів. «Та суміш ідей та уявлень, що обертається в сучасній американській академії «оптимістичного просвітнього позитивізму («історія з нами!») та антикапіталістичний та антираціоналістичний люті («історія расистської геноцидної несправедливості»), якимось чином принесла «Смерть геям», «ісламізм» та антисемітизм... до американського кампусу. Цей набір уявлень – занадто нав'язливий, що б його можна було назвати ідеологією, не може витримати раціонального аналізу, ні забезпечити засади для серйозних інтелектуальних зусиль, ні підготувати наступну генерацію американських лідерів до майбутніх завдань» [2].

6. Серед багатьох термінів гуманістики важливих для приватного права особливої актуальності набуває поняття «потреба», причому як на тлі традиційних для людства, так і тих що виникли вже на наших очах. Наприклад: «інформаційна потреба» – усвідомлення індивідом як суб'єктом комунікаційної взаємодії необхідності ознайомлення з інформацією, що є для нього неусвідомленою, отож доповнює чи поглиблює його знання.

За допомогою інформаційної потреби індивід вирішує об'єктивну проблему, яка постала перед ним у процесі відносин з навколишнім світом і розв'язання якої пов'язане з підтримкою на оптимальному рівні його діяльності в певний проміжок часу [3]. Можна стверджувати, що йдеться про одну з базових потреб людини.

7. «Проте загально прийнятного визначення терміна «інформаційна потреба» й дотепер не вироблено, у наукових джерелах він має різне трактування. Термінологічна невизначеність «інформаційної потреби» зумовлена неконкретністю тлумачення ключового загальнонаукового поняття «потреба» як одного з базових у філософії, соціології, економіці, психології науковості» [Там само] До цього переліку можна додати ще багато галузей знання. Але, додаємо, право, як загальне, та «приватне» як особливе.

8. Саме слово «потреба» безумовно належить до тих, що часто вживаються в полі обговорення багатьох проблем з якими зустрічаються людина в правовому полі. Навіть стверджується, що «Правова потреба є в кожній людині... Що найменше як можливість виокремлювати в юридичному колі ті потреби, які є актуальними для людини особисто; для її родини та близького оточення, для соціальної групи, яку вона представляє; для громади як такої» [4]. Але тут йдеться про задоволення цієї потреби лише за рахунок поширення правової обізнаності громадян та наданої правової допомоги [Там само].

9. В умовах війни «БО» (Всеукраїнська коаліція з надання правової допомоги провела дослідження правових потреб населення та бізнесу в Україні) [5].

10. Здається загальним фактом, що усі права людини (як й обов'язки) мають виток з потреб окремих осіб та спільнот, у тому загалі і правових. Отже існує у тому числі і необхідність загально правового визначення цього слова (як категорії) та приватного права (як терміну).

11. В юридичному словнику США є визначення базових потреб людини, які необхідні для підтримки життя. Це «мінімальні вимоги» для його гідного рівня життя. Основні потреби включають достатнє харчування, кров та одяг, та також деяку побутову техніку, меблі. Вони також включають основні послуги, що надаються суспільством у цілому та і для неї (людини – авт.). Такі як безпечна питна вода, санітарія, охорона здоров'я та освіта» [6].

12.. Безумовну увагу викликає сучасний дискурс навколо терміну «потреби» і на рівні міжнародних правових документів та науко-

вих юридичних праць. Так, наприклад, відома дослідниця з центру релігії, світу та світових відносин Джорджтаунського університету в Берклі Кетрін Маршалл розповідає про свою участь в активному обговоренні гуманітарних проблем, етичних та практичних питань у Всесвітній раді церков навколо поглядів релігійних організацій на те що є «гуманітарна потреба» та як краще розставити пріоритети між різними потребами та різними релігійними контекстами.

13. Посилаючись на Хьюго Сміта (Оксфордський університет), вона констатує основу тему гуманітарних потреб, що зростають та скорочення відносних ресурсів, та інтерпретує трагічний коментар, що «...організації мають припинити підтримку голодуючих, для того щоб нагодувати голодуючих...Зараз біля 30% гуманітарної допомоги пов'язано з конфліктними ситуаціями, це може затьмарити великі майбутні потреби, які неодмінно з'являться на горизонті» [7]

14. Особливу роль у всій констеляції прав людини грає свобода совісті. У термінології, що юридично закріплює цю свободу визначено значну кількість термінів. Тут ми бажаємо зосередитись на розумінні концепції «лаїцизму». Це поняття відтворює становлення, розвиток та сучасне втілення в життя саме французького руху за секуляризацію суспільного життя у Франції, а також інших франкомовних країн і регіонах (Бельгія, Швейцарія, Канада), де принципи лаїцизму часто наводять для обґрунтування заборони на використання будь яких яскраво виражених релігійних символів в освітніх установах» [8].

Дискусійним є саме сприйняття лаїцизму лише як одну з назв секуляризації. Це перша історична спроба юридично визначити місце релігії в державі. Особливості цього втілення (від кодексу Наполеона до Закону про відокремлення церкви і державних інституцій) у всьому світі (принаймні в Україні на законодавчому рівні відокремлення релігійних об'їдань від держави прямо наголошується), тому, на наш погляд, заслуговує на більшу визначеність.

Ставлення лаїцизму до сучасних суспільних викликів також може стати в нагоді світові, що глобалізується.

15. В сучасній світовій практиці втілення свободи релігії є дуже багато випадків, особливо в країнах, які можна охарактеризувати як закриті суспільства [див. докладно: Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Том V. Протистояння відкритого та закритого суспільств і приватне право. Частина I. Приватне право у відкритому суспільстві/ Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova. Одеса:

Фенікс, 2022, 432с. та Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Том V. Протистояння відкритого та закритого суспільств і приватне право (Частина II. Закрите суспільство vs приватне право) / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova. Одеса: Фенікс, 2023, 446с.] де звичний науково та юридично закріплений зміст деяких багатьох понять перекручується на протилежне значення. Наприклад, в росії за релігійних екстремізм засуджують до багатьох років ув'язнення «Свідків Єгови» Нагадаємо, що членам цієї організації заборонено тримати будь яку зброю, приймати участь в бойових діях, служити в армії і таке інше.

Як останній приклад вживання юридичної термінології для порушення свободи релігії, можемо навести «Закон про безпеку» під назвою «Стаття 23», який було схвалено урядом Гонконгу 19 березня 2024 року. Цей закон вимагає, щоб священники порушували тайну сповіді, повідомляли владі про будь які злочини, які можна кваліфікувати як «зрада Батьківщині» – це вже Китай.

16. Серед багатьох завдань права взагалі та правової волі як такої за раз вимальовується необхідність визначення що таке загальний штучний інтелект (ЗШІ). Так, Ілон Макс в межах позову проте Open AI звернувся до суду в Каліфорнії у лютому цього року с проханням вирішити чи має модель GPT – 4; ознаки ЗШІ.

Зрозуміло, що виникає дуже багато проблем, бо навіть вчені не мають узгодженої думки в разі визначення ЗШІ Ми вже знаємо Європейські закріплення за роботами «прав людини». Зараз вже треба вирішувати юридичний статус ЗШІ.

17. З багатьох зрозумілих причин, людство в міжнародних та національних правових актах засуджує війну як явище. Сам термін «війна» набув негативного конотату. Визнаються випадки, коли за тих, чи інших обставин участь у війні може бути виправданою. Католицька церква пропонує концепт «Справедлива війна». Чи не настав час для правових інституцій визначитися у цьому смисловому полі, у тому загалі, й фахівцям приватного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Приватне право як концепт. Том V. Протистояння відкритого та закритого суспільств і приватне право. Частина I. Приватне право у відкритому суспільстві/ Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova. Одеса: Фенікс, 2022, 432с.

2. Walter Russell Mead. Twilight of the Wonks. – URL.: <https://www.tabletmag.com/sections/news/articles/twilight-wonks-walter-russell-mead>

3. Інформаційна потреба. – URL.: <https://ube.nlu.org.ua/article/Інформаційна%20потреба>

4. Правові потреби мешканців і мешканок: вчимося виявляти та працювати з ними. – URL.: <https://www.stepngo.in.ua/pravova-dopomoha-potreby/>

5. Які правові потреби в українців під час війни – результати дослідження. – URL.: <https://www.prostir.ua/?news=yaki-pravovi-potreby-mayut-ukrajintsi-pid-chas-vijny-rezultaty-doslidzhennya>

6. Basic Needs Law and Legal Definition. – URL.: <https://definitions.uslegal.com/b/basic-needs/>

7. Marshall K. Humanitarian Needs and Priorities: Debates and Dilemmas. – URL.: <https://berkleycenter.georgetown.edu/posts/humanitarian-needs-and-priorities-debates-and-dilemmas>

8. Лаїцизм. – URL.: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Лаїцизм>

Мельник Олександр Володимирович,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного Університету «Одеська юридична академія»*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Питання юридичного захисту дітей у міжнародному гуманітарному праві було порушено після Другої світової війни, а от у Гаазькій конвенції (про закони та звичаї війни 1899 і 1907) діти не були виділені як окремі суб'єкти, мова йшла про гарантії «для цивільного населення під час війни» (статті 23, 28, 43-47, 50-53) [1]. Так, з прийняттям у 1949 році Женевської конвенції дітям передбачалося надання правового захисту під час міжнародних збройних конфліктів [2]. Також Женевська конвенція містить спеціальні положення щодо захисту дітей від наслідків воєнних дій. Зокрема, якщо: «у наслідок збройного конфлікту територія країни, на яку було вчинено збройний напад, була окупована країною – агресором, на цих територіях діти, вагітні жінки, матері неповнолітніх дітей, повинні продовжувати користуватися перевагами стосовно медичного догляду, харчування, захисту від наслідків бойових дій, при цьому держава, яка є окупантом, зобов'язана сприяти роботі установ, піклуванням яким були довірені

діти на окупованій території» [2]. Отже, Женевська конвенція вперше юридично закріпила принцип захисту дітей як частини цивільного населення під час збройних конфліктів міжнародного характеру.

Згодом практика потребувала розширення та уточнення деяких існуючих положень, внаслідок чого були прийняті Додаткові протоколи, щоб уникнути ризику втратити вже наданого правового захисту. У таких протоколах було чітко сформульовано принцип особливого захисту дітей під час міжнародних збройних конфліктів (ст. 77 Протоколу 1 та п. 3 ст. 4 Протоколу 2).

Також захисту прав дітей присвячена ухвалена у 1989 році Конвенція «Про права дитини», яка є універсальним документом, що надає дітям весь комплекс прав людини. Стаття 38 Конвенції зазначає, що: «держави-учасниці зобов'язуються поважати норми міжнародного гуманітарного права, які стосуються дітей, та забезпечувати їх дотримання» [3]. Водночас, передбачається, що: «держави повинні вживати всіх можливих заходів для того, щоб діти, які не досягли 15-річного віку, не брали прямої участі у військових діях, при цьому держави також повинні утримуватися від прийняття на службу до своїх збройних сил осіб, які не досягли 15 років». Отже, стаття 38 Конвенції про права дитини майже повністю відтворила статтю 77 Додаткового протоколу 1. У цьому відношенні вона не внесла нічого нового до існуючих норм щодо захисту дітей у збройних конфліктах.

Україна приєдналася до всіх основних міжнародних угод у галузі міжнародного гуманітарного права, в тому числі і до Женевських конвенцій 1949 року і Додаткових протоколів 1977 року. Україна також ратифікувала Конвенцію «Про права дитини» 1989 року. Тим самим Україна зобов'язалася імплементувати норми у національне законодавство.

В Україні немає законодавства, яке спеціально регулює захист дітей у період збройних конфліктів. Є низка положень з цього питання у законодавстві, що регламентують правовий статус окремих категорій населення. Так, Закон України «Про охорону дитинства» (стаття 30) забороняє: «залучати дітей до участі у військових діях, збройних конфліктах, пропаганду серед дітей війни та насильства, створення військових формувань» [4].

З початку повномасштабного військового вторгнення РФ на територію України, ведення бойових дій, а також тимчасової окупації окремих територій, діти стали однією з найуразливіших груп населення

України. Так, діти зазнають прямого впливу насильства, травматичних подій та емоційного стресу, що надає глибокий психологічний вплив на їх розвиток та майбутнє благополуччя.

Один із найбільш відчутних ефектів війни на дітей є втрата батьків, близьких родичів та друзів. Багато дітей залишаються сиротами або змушені жити в несприятливих умовах, що створює не лише матеріальні труднощі, а й призводить до емоційного травмування, відчуття втрати та відчуження.

Закон України «Про охорону дитинства» передбачає захист прав дітей-біженців: діти-біженці, які втратили житло та особисте майно внаслідок військових дій, збройних конфліктів на національному чи іншому ґрунті, мають право на захист своїх інтересів. Державні органи охорони дитинства вживають заходів для розшуку батьків чи родичів дитини, надають матеріальну, медичну та іншу допомогу, тощо (стаття 30¹). Такі заходи захисту дітей закріплюється й у Законі України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [5] і поширюються загалом цю категорію населення.

В умовах бойових дій, діти також стикаються з небезпекою вибухів, обстрілів та мінних полів. У таких умовах, діти змушені жити у постійному страху за своє життя та безпеку. Разом із тим, багато дітей отримують як фізичні так і психологічні травми, і деякі стають інвалідами внаслідок бойових дій.

Однією з найрезонансніших справ щодо росії, з того моменту, як вона напала на Україну, став розгляд про незаконну депортацію дітей. Насильницьке переміщення осіб, що знаходяться під захистом, з окупованої території на територію держави, що окупує, є грубим порушенням статті 7 та заборонено статтею 49 Четвертої Женевської конвенції. Стаття 50 тієї ж Конвенції також забороняє зміну персонального статусу дітей, включаючи громадянство, окупаційними силами. Парламентська асамблея Ради Європи нещодавно ухвалила резолюцію, яка визнала депортацію українських дітей до росії геноцидом.

З метою допомоги українським дітям, які постраждали від агресії рф, урядом України з ініціативи Президента України було розроблено план «Bring Kids Back UA», який передбачає: «повернення депортованих росією українських дітей; розвиток сімейних форм виховання; реінтеграцію дітей, повернутих з Росії, організацію їх соціалізації та освітні ініціативи; створення центру захисту прав дітей (Child Rights

Protection Center); фіксацію злочинів та притягнення до відповідальності росії; міжпарламентську взаємодію; комунікацію та громадські заходи» [6].

Таким чином, аналіз національного законодавства України показує, що вжиті кроки щодо імплементації міжнародного гуманітарного права у сфері захисту дітей у період збройних конфліктів загалом відповідають визначеним нормам у цій сфері.

Забезпечення прав дитини в умовах бойових дій в Україні належить до глобальних проблем сучасності, у вирішенні яких зацікавлена уся світова спільнота. Це пояснюється визначальною роллю підростаючого покоління у гарантуванні життєздатності українського суспільства та прогнозуванні його майбутнього розвитку.

Найважчі проблеми дітей доводять неможливість вирішення цього питання лише національними засобами та ініціюють необхідність об'єднання зусиль світової спільноти загалом, що й зумовило свого часу виникнення інституту міжнародно-правового захисту прав дитини.

Міжнародний захист прав дитини в період збройного конфлікту в Україні є системою взаємоузгоджених дій держав та міжнародних міжурядових та неурядових організацій, спрямованих на розробку та забезпечення прав дитини з метою формування повноцінної та гармонійно розвиненої особистості, сприяння їх закріпленню в українському законодавстві та надання міжнародної допомоги українським дітям.

На сьогоднішній день стала очевидною необхідність розвитку інституту захисту прав дітей у період збройних конфліктів у таких напрямках: необхідно домагатися застосування міжнародних стандартів та викорінення безкарності (якщо у минулі десятиліття основний наголос робився на розробку нормативної бази, то в даний час головним завданням є забезпечення її практичного застосування: держави мають ратифікувати існуючі стандарти у сфері захисту дітей та виконувати відповідні керівні принципи, що дозволяють покращити захист дітей); розробка та прийняття певних правил та процедур, що регламентують механізми взаємодії між регіональними та міжнародними організаціями для більш оперативного реагування та надання відповідної необхідної допомоги та підтримки дітям; розробка ефективних заходів та стратегій з реінтеграції та реабілітації дітей у повоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907 / П. Д. Біленчук, В. М. Кочетков, В. Б. Міщенко // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-27901>
2. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року (ратифікована в Україні 03.07.1954, набула чинності для України 03.01.1955). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
3. Про права дитини: Конвенція від від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
4. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
5. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту. Закон України від 08.07.2011 року № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
6. Bring Kids Back UA. URL: <https://www.bringkidsback.org.ua/>

Омельчук Олександр Сергійович,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРИВАТНО-ПРАВОВИЙ ТА ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР РИМСЬКОГО ДОГОВОРУ LOCATIO CONDUCTIO OPERARUM

Хоча римське право нині не застосовується, його значення для сучасних правових систем є беззаперечним, оскільки воно слугує не лише фундаментом європейського права та правової культури, засадчим джерелом його сучасної структури, його духом, культурним елементом [4, с. 2–3], а також розглядається як етична та філософська спадщина, як одне з найвидатніших інтелектуальних явищ світової цивілізації. До найбільш вагомих досягнень римського права відносять створення універсальної системи права, насамперед, приватного, заснованої на усних і консенсуальних діях, що вплинуло на розвиток договірного права континентальної Європи.

Серед договорів, укладених за згодою сторін (консенсуальних договорів), універсальним був договір *locationio conductio*, що поді-

лявся на три види: *locatio conductio rei* (договір найму речей), *locatio conductio operis* (договір найму роботи або підряду), *locatio conductio operarum* (договір найму послуг). Договір *locatio conductio rei* полягав у передачі речей у тимчасове користування в обмін на грошову винагороду, тому він має багато спільного із сучасним договором оренди, за яким, на відміну від кредиту (*mutuum*) або кредитування (*commodatu*), можна було отримувати винагороду. Договір *locatio conductio operis* передбачав зобов'язання виконати будь-яку роботу в обмін на гроші, що вказує на схожість із сучасним договором на виконання конкретної роботи.

Третій тип договору – *locatio-conductio operarum* – двосторонній, оплатний договір, згідно з яким орендодавець послуг (*locator*) зобов'язувався виконати роботу (*operae*) за певний чи невизначений термін, а орендар послуг (*conductor*) зобов'язувався виплатити обумовлену винагороду, яка мала грошову форму (*pensio*). Особливістю *locatio conductio operarum* був особистий обов'язок виконувати фізичну діяльність вільною особою, а не рабом, що не потребує будь-якої спеціальної кваліфікації (*operae illiberales*), зі звільненням *locator* від відповідальності за результат виконуваної роботи. Зазвичай предметом цього договору були разові та сезонні роботи.

Серед *locationio conductio* договір найму послуг був найменш поширеним, що дослідними пов'язують із «наявністю у Стародавньому Римі рабства, в умовах якого необхідні послуги надавали раби», «зневажливим ставленням до виконання вільною особою фізичної праці, яка принижувала його гідність» [2, с. 401], а також «існуванням у той час інституту патронату, в силу якого на клієнтів (вільновідпущеників) покладалися певні обов'язки, відомі як *operae* – в інтересах патрона робити різного роду послуги» [3, с. 291]. Укладання таких договорів вільними особами пов'язують із необхідністю забезпечити коштами, необхідними для утримання себе та своїх близьких, що майже завжди призводило до встановлення правових відносин, за яких в обмін на надану послугу зацікавлена особа отримувала винагороду, що дозволяло їй задовольнити свої потреби.

Положення римського договору *location conductio operarum* знайшли відображення у сучасному цивільному законодавстві багатьох країн світу, зокрема у главі 63 ЦК України «Послуги. Загальні положення», при цьому він відмежовується від договору найму (глава 58 ЦК

України «Найм (оренда)», що зумовлено, як зазначає М. М. Миньо, «тривалим процесом еволюції цивільного права [1, с. 91].

Деякі риси *locatio conductio operarum* містить сучасний трудовий договір, це стосується консенсусу, двосторонності та еквівалентності. У римському *locatio conductio operarum* суб'єктами правовідносини були *locatio*, тобто той, хто надав у позику свою працю (*se locare, operas suas locare*), і *conductor*, на якого покладался обов'язок виплатити за це винагороду. У трудовому договорі зазвичай різняться працівник і роботодавець, як дві сторони трудового договору. *Locatio conductio operarum* та сучасний трудовий договір можна охарактеризувати як взаємні зобов'язання. Специфічною особливістю цього римського консенсуального договору було також і те, що він набирав чинності за згодою сторін (консенсус), що розглядається як передумова виникнення трудового договору. В іншому трудовий договір, особливо щодо оплати праці, часу, охорони праці та техніки безпеки, а також права на відпочинок, істотно відрізняється від *locatio conductio operarum*. У цьому питанні елементи публічного права явно домінують над приватно-правовими, типовими для стародавнього договору надання послуг.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що римський консенсуальний договір найму (*locatio conductio*) був легальною формою платного використання чужих речей, робіт і послуг. З цього римського інституту зобов'язань, що мав три форми – *locatio conductio rei*, *locatio conductio operarum* та *locatio conductio operaris*, виникли сучасні договори оренди, підряду, найму, договір виконання робіт та надання послуг, трудовий договір. Отже, можна стверджувати, що римський договір *locatio conductio operarum* став джерелом врегулювання не тільки приватно-правових відносин, але й мав певні ознаки публічно-правового характеру, що знайшло відображення у деяких рисах сучасного трудового договору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Миньо М. М. Види договору найму за римським правом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2012. Вип. 19, т. 2. С. 90–91.
2. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право : підручник. 2-ге вид. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

3. Смотров О. І. Locatio conductio operarum у римському та сучасному цивільному праві України. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 20. С. 290–295. <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8766>

4. Jhering Rudolf von. Geist des römischen Rechts auf den verschiedenen Stufen seiner Entwicklung. Teil 1. Leipzig, 1852. 96 s. URL: https://www.deutschestextarchiv.de/jhering_recht01_1852/114

Orzikh Yurii Hennadiiovych

National University «Odesa Law Academy»

Associate Professor of the Department of Civil Law, PhD in Law, Associate Professor Researcher at the University of Örebro (Sweden)

ADAPTATION OF CIVIL LEGISLATION TO THE CONDITIONS OF WAR: THE EXPERIENCE OF THE ROMAN STATE

Ukrainian civil legislation has been existing and functioning in conditions different from those for which it was developed for several years now. One of the first such challenges was the temporary occupation of a part of the territory of Ukraine in 2014, which led to considerable difficulties for Ukrainian citizens in protecting and exercising their property rights to the property remaining in the temporarily occupied territory of Ukraine. Among such problems were the matters of disposal (sale, donation, inheritance, etc.) of real estate located on the territory of unrecognised artificial formations whose procedures are not recognised by the Ukrainian authorities. That is, formally, the temporarily occupied territory remains and is recognised as the territory of Ukraine and Ukrainian laws are in force on its territory, but they are not recognised by those who occupied this territory. In turn, Ukrainian authorities and officials do not recognise the actions and documents drawn up by artificial formations in the temporarily occupied territories. The next challenge was the Covid-19 pandemic, which also raised numerous questions about the possibility of certifying the wills of people who were seriously ill with Covid. This problem, on the one hand, was not something completely new, as people had been suffering from serious diseases transmitted by airborne droplets before, but the status of a pandemic rather than an epidemic caused new difficulties related to

the involvement of notaries and witnesses in such situations. The next period of turbulence that made us forget about the pandemic in just one day was 24 February 2022 – the day of the beginning of the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation, the declaration of martial law, the temporary occupation of even more territories of Ukraine, large-scale destruction of citizens' property as a result of Russian missile attacks on the territory of Ukrainian settlements, the death of numerous people, and possibly the largest internal and external migration in the history of Ukraine in terms of the number of people. In between the critical phases of these upheavals, Ukraine began the process of recodifying its civil legislation and preparing a new Civil Code of Ukraine. The complex of the above events of Ukrainian history raises a certain legal question, namely, if we agree that the Civil Code as such is a peacetime product designed to function in peacetime conditions, which does not provide for special rules for the period of war, which no one knows when it will end, should not the recodification of civil legislation take into account the real current conditions of the Ukrainian state and adapt civil legislation not only to the current needs of the market but also to the current abnormal conditions, different from peacetime. The statement that the experience of Roman private law at different times should be borrowed and recopied in its original form is also inadequate. Therefore, this text will only attempt to outline the experience of the Roman state at some of its stages and to understand the quintessence of the idea that lies beyond the temporal perspective, cultural, historical and economic differences.

In addition to the above-mentioned circumstances in which the Ukrainian state found itself, the reason for writing this text was the research of Constantin Willems, a German professor of Roman law and civil law at the University of Marburg, entitled «Managing Crises by Way of Ritualisation and Exception in Roman Testamentary Succession Law». The author examines the mechanisms by which Roman succession law adapted to crisis situations through ritualisation and exception. The main idea of the article is that Roman law tried to find a compromise between strict formalities and practical needs in times of crisis, thus ensuring effective management of public and private challenges. In his study, the author notes that Roman law usually required strict adherence to formal procedures for the conclusion of wills, but in times of crisis, such as wars or epidemics, these formalities could become too burdensome. Willems describes the development of Roman succession law from archaic times

to late antiquity, emphasising that at different periods of history, Roman law introduced exceptions to facilitate testamentary procedures in times of crisis [1, p. 1]. In the case of epidemics, as Willems notes, Roman law provided for special provisions that allowed testators to avoid contact with potentially infected witnesses. This is reflected in the imperial rescript of Diocletian, which allowed to reduce the number of required formalities during pandemics [1, p. 15]. There were also cases when wills could be drawn up without witnesses, in particular in conditions of isolation or serious illness. This is reflected in the novelty of Valentinian III, which allowed for holographic wills [1, p. 17].

However, there are also cases in the history of Roman private law when the rules for making wills were adapted to the needs of wartime. For example, one of the first such exceptions were the *testamentum in procinctu*, which allowed Roman soldiers to make a will without observing all the formalities before the battle [1, p. 3]. Willems also mentions the *testamentum per aes et libram*, another form of will that later became dominant and was less burdensome in terms of formalities [1, p. 7]. Another important aspect is the consideration of exceptions for soldiers. According to the author, soldiers who were away from home had special rights to make wills without observing all ritual formalities. This was enshrined in various imperial decrees, starting with Julius Caesar and ending with Trajan [1, p. 11].

Therefore, back in the days of the Roman state, there was an understanding that private law should be able to function effectively, for the benefit of people, not only in peacetime but also in times of crisis, which fairly included periods of epidemics, pandemics and war. This experience is considered to be an extremely important and valuable example for Ukraine in the context of war and recodification of civil legislation. The historical experience of the Roman state provides valuable lessons that can be used to improve Ukrainian legislation. As Constantin Willems's research shows, Roman law was extremely flexible in responding to crisis situations, introducing exceptions to strict formalities to ensure effective management of both public and private challenges. In addition to the above examples, it would also be advisable to continue researching Roman private law in order to find examples of adaptation of the mechanisms of protection of property rights in Roman private law in times of crisis in the Roman state, which may be extremely valuable in the current conditions of functioning of the Ukrainian state and civil law of Ukraine.

List of references:

1. Willems, Constantin. (2022). *Managing Crises by Way of Ritualization and Exception in Roman Testamentary Succession Law. Roman Legal Tradition*, 18, 1-22.

Павлова Вікторія Георгіївна,

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

NOVA NEGOTIA (CONTRACTUS INNOMINATI) – ІННОМІНАЛЬНІ КОНТРАКТИ В РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

В римському приватному праві як неосяжному джерелі приватноправових правил було закріплено розподіл угод, що отримали назву контрактів, на чотири незмінні групи за критерієм виникнення зобов'язань: 1) словом (*verbis*); 2) буквою (*litteris*); 3) річчю (*re contrahitur obligatio*) або 4) згодою (*consensu*). Враховуючи різноманітність римських договорів, які були здатні задовольнити всі потреби практичного римського обігу, римська система договірного права була обумовлена суворою типізацією. При цьому, відповідність договору характерній групі з'ясовувалася шляхом визначення позову, який можна було подати до таких правовідносин [1, 22].

Однак, з бурхливим розвитком суспільства, економічних та господарських зв'язків з'являлися нові приватноправові угоди, які за своєю суттю не підпадали під жодну групу наведених вище формальних контрактів. З часом, коли ці угоди почали захищатися на преторському рівні, вони стали називатися безіменними контрактами. За допомогою словесних фабул римські юристи розподілили їх наступним чином: 1) даю, щоб ти дав (*do ut des*); 2) даю, щоб ти зробив (*do ut facias*); 3) роблю, щоб ти дав (*facio ut des*); 4) роблю, щоб ти зробив (*facio ut facias*). Згодом був сформований позов про захист інномінальних контрактів – *actio praescriptis verbis*. Цікавим є той факт, що в праві Юстиніана безіменні контракти були закріплені на законодавчому рівні, при цьому статус та назва залишалися незмінними, а нові контракти, що з'являлися адаптували під існуючий феномен, що

служувало доказом того, що контракти цієї групи виходять за межі усталеної класифікації.

Відмінною рисою таких контрактів було те, що сторона, яка належним чином виконала зобов'язання, при цьому не отримавши задоволення від контрагента мала право на кондиційний позов про повернення виконаного. З розвитком преторського права, добросовісна сторона отримала право на договірний позов про змушення контрагента виконати зобов'язання за контрактом.

Контракти, що мали свою конкретну назву – *nomen suum babent* протиставлялися римськими юристами контрактам інномінальним, без своєї конкретної назви, які мали ознаки реального договору, бо вважалися чинними з моменту вчинення певної дії. Крім того, безіменні контракти укладалися між двома контрагентами і вважалися синалагматичними, коли обидві сторони мають і права і обов'язки.

В юридичній літературі більш висвітлені такі види інномінальних договорів як прекарій, договір міни та оціночний договір.

Прекарій (*precarium*) – це угода, за якою одна сторона передавала річ в безоплатне користування іншій стороні, яка зобов'язувалася повернути цю річ на першу вимогу власника. Історично правовідносини прекарію сформувалися в стародавньому римському приватному праві, коли громадяни Риму мали право на використання деяких категорій громадських земель. За прекарієм патрон надавав у користування певні ділянки із громадських земель клієнту на безоплатній основі. У класичний період прекарій мав ознаки додаткового (акцесорного) договору до таких контрактів як продаж у кредит, сервітут та ручної застави. Тільки за часів Юстиніанівської кодифікації прекарій посів місце у групі інномінальних контрактів, що захищалися відповідними позовами. За дослідженнями Онофрейчука В. Д., оскільки правовідносини щодо прекарію згадувалися лише в текстах класиків приватного права, Юстиніанівські юристи вирішили доіти прекарію шляхом віднесення його до безіменних контрактів. Укладення прекарію відбувалось шляхом домовленості контрагентів у письмовій формі або через так званого посланця. Цікавим фактом, як акцентує Онофрейчука В. Д. є те, що прекарістом могла бути неповнолітня особа, що суперечило класичним принципам римського приватного права. Якщо прекаріст відмовлявся повернути річ, що була предметом даного договору у добровільному порядку, повернути річ можна було двома шляхами: за допомогою фізичної сили та стягненням штрафу у розмірі вартості предмету договору [2, 24-25].

За договором міни перша сторона передавала у власність річ другій стороні, яка, в свою чергу, передавала у власність першій стороні іншу річ вартість яких співпадали. Хоча договір міни вважається однією з перших угод натурального товарообігу, за якою відбувався обмін речами без використання грошей, даний контракт римськими юристами було віднесено до інномінальних, оскільки кауза підходила під формулу – даю, щоб ти дав (*do ut des*). Згодом договір міни був майже витіснений договором купівлі-продажу, за яким річ передавалася «в міцне володіння» в обмін на гроші.

Наступним прикладом інномінальних контрактів виступає оціночний договір (*aestimatum*), під яким римське приватне право розуміло безіменний реальний контракт, за яким одна сторона – віритель передавала іншій стороні – боржнику визначену індивідуальними ознаками річ для її продажу за обумовлену між ними плату, а боржник повинен був повернути або цю річ, або її обумовлену плату. Боржник здійснював посередницьку послугу по знаходженню покупця речі, що була предметом оціночного договору, а замість залишку від продажу речі отримував винагороду. Боржник не набував права власності на річ, при цьому набував право залишити її шляхом виплати обумовленої суми вірителю чи встановленої ціни за цю річ. Право власності на таку річ набував лише покупець за договором купівлі-продажу. Таким чином, віритель надавав можливість іншій стороні договору реалізовувати речі, які не були вилучені з цивільного товарообігу іншої особі, а суму, що залишалася від продажу залишити собі.

Дослідника вважають оціночний договір близьким до договору доручення, при цьому акцентують на звужене коло дій повіреного на відміну від боржника за оціночним договором та безвідплатний характер договору доручення.

Таким чином, римське договірне право було результатом тривалого розвитку, вдумливого аналізу і відбору практики преторів. Багато договорів були рециповані пізнішими правовими системами, а відтак збереглися і в сучасному праві [3, с. 366-367].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гринько С. Д. Договір як підстава виникнення зобов'язань за римським приватним прав. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» URL:

2. Онофрейчук В. Д. Прекарій у римському праві. Автореферат дис. канд. юрид. наук. К., 1996. 25 с. URL: <https://lawtheses.com/jreader/426664/a?#?page=20>

3. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 512 с.

Панченко Сергій Володимирович,

доктор філософії з права,

*керуючий партнер Адвокатського бюро «Панченко та партнери»,
старший викладач кафедри історії та теорії держави і права
Чорноморського національного університету імені Петра Могили*

ПРИНЦИП СВОБОДИ ДОГОВОРУ ЗА РИМСЬКИМ ПРИВАТНИМ ПРАВОМ ТА ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Принципи права є юридичною категорією, яка має важливе значення в загальній теорії права та галузевих правових науках, та показниками самостійності окремих галузей права разом із предметом та методом правового регулювання суспільних відносин [1, с. 9]. Принципи права формують повагу до права, відношення до нього як до загальносоціальної цінності, механізму забезпечення свободи, рівності, гуманізму і справедливості [2, с. 87].

Для цивільного права принципи мають надважливе значення, оскільки дана галузь є відправною для диспозитивності, рівності та свободи. Одним із фундаментальних принципів цивільного права і являється принцип свободи договору, без якого неможливе існування договору загалом. Слід відразу вказати, що колиською багатьох свобод є римське право, а тому неможливо розглядати принцип свободи договору поза надбаннями римського приватного права.

Принципи римського права, пише С. Д. Гринько, є такими правовими категоріями, які мають багатовікову історію внаслідок їх рецепції до національних правових систем, вони наділені максимально насиченим змістом, яка визначає можливість багаточисельних інтерпретацій із врахуванням зміни суспільно-політичного й економічного життя; принципи не були лише теоретичним терміном, вони отримали своє нормативне закріплення, що означає їх підкріплення санкціями [3, с. 37].

Початок свободи договору традиційно пов'язується з початком свободи приватної власності, оскільки розпорядження власника речами, як правило, виражається у договірній формі [4, с. 26]. Свобода договору у римському приватному праві розкривалась через волю обох контрагентів щодо укладення договору. Найбільш визнаною була теорія, за якою визначався момент укладення договору у римському приватному праві є *Vernehmungs Theorie*, за якою договір вважався укладеним і мав зобов'язальну силу з моменту, коли особа, яка зробила пропозицію, одержала повідомлення про її прийняття іншою стороною, втім до цього моменту особа, яка її запропонувала, могла відмовитися від своєї пропозиції [5, с. 24]. Не дарма у Риторичі Арістотеля вказано, що необхідно звертати увагу не на слово, а намір, тому боротьба між словом і волею сторін простежується протягом усієї класичної юриспруденції [6, с. 21]. Утім за загальним правилом договором вважалось зобов'язання, яке виникає за домовленістю сторін незалежно від того, у який спосіб така домовленість виражена [7, с. 88]. Залежно від моменту укладення договору у римському приватному праві і розрізняли консенсуальні та реальні договори. Консенсуальними вважалися контракти, зобов'язання за якими виникало із самої домовленості сторін (*consensus*), а для юридичної сили реальних контрактів не достатньо домовленості сторін, необхідно вчинити передачу речі одним контрагентом іншому [8, с. 153]. Очевидно, що дані положення притаманні і для сучасного цивільного права, що означає пряму рецепцію римського приватного права.

Принцип свободи договору є одним із провідних у зобов'язальних правовідносинах, що виникають у ринковій економіці і на початку 20 століття була однією з основ цивільного права більшості іноземних країн, сутність якої полягала в праві сторін за їх бажанням як вирішувати питання про укладення договору, так і шляхом вільної домовленості визначати його зміст [4, с. 26]. Дійсно, свобода договору є показником розвитку ринкової економіки – він надає учасникам цивільного обігу можливість самостійно координувати свої дії, що набуває особливої важливості в сучасних умовах технічного прогресу [9, с. 120].

За загальним правилом, принцип свободи договору визначається як передбачена законом одна з основних засад цивільного права, що встановлює для суб'єктів договірних відносин свободу: вибору контрагентів, укладення договору певного виду, визначення умов дого-

вору [10, с. 72]. Даний підхід є загальноприйнятим та не потребує спростування. Утім вважаємо за необхідне до свободи договору поряд із зазначеним свободу змінити або розірвати договір, адже за ч. 1 ст. 651 ЦК України зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом [11].

Свободу договору слід розглядати через вільне волевиявлення сторін у договорі, свободу вільного вибору контрагента у договорі, свободу вибору сторонами форми та змісту договору, також свободу та межі вільного розсуду сторін при виконанні договору та покладенні відповідальності за його порушення [12, с. 8-10]. Більше того, сторони не тільки вільні вирішувати, коли і з ким вступати у переговори з наміром укласти договір, але також вони вільні вирішувати, чи варто їм продовжувати переговори, а також яким чином і як довго їх вести для того, щоб досягти угоди, а також на власний розсуд узгоджувати правила вступу у договірні зв'язки, визначати місце та час вступу [13, с. 142]. Утім, важливо пам'ятати, що свобода договору не є безмежною, оскільки поряд зі свободою в договірному праві має існувати і примус, яка обмежується в інтересах суспільства, слабшої сторони договору або кредитора [9, с. 125]. Усе вказане є результатом рецепції римського приватного права.

Таким чином, римське приватне право забезпечує свободу людини, закладаючи засади свободи, ділового партнерства і підприємництва, свободи договору, вибору контрагента, проголошуючи гасло: «все, що не заборонено – дозволено» [14, с. 4, 5]. У часи римського права договір як підстава виникнення зобов'язань мав місце тоді, коли воля сторін була спрямована на встановлення, зміну, припинення прав і обов'язків, тобто на встановлення зобов'язальних відносин [15, с. 84]. Вказане означає, що принцип свободи договору в сучасному українському цивільному праві має прямі витоки з римського права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бабич І. Г. Принцип справедливості в римському праві і у сучасному зобов'язальному праві України: автореф. дис... канд. юрид. наук. 12.00.03. Одеса. 2006. 22 с.
2. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.

3. Гринько С. Д. Принципи як базис формування ідеологічного значення римського права. *Збірник тез міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Римське право в світлі сучасної методології гуманітарного значення»* (м. Хмельницький, 29 травня 2020 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 36-41.

4. Голубева Н. Ю. Свобода договору як принцип цивільного права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 25-29. URL: <http://www.apdr.in.ua/v41/05.pdf>

5. Гринько С. Д. Договір як підстава виникнення зобов'язань за римським приватним правом. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. Вип. 7. 2023. С. 22-26.

6. Шкварок Л. В. Суб'єктивна воля як засада правового договору. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. Вип. 3. С. 20-28.

7. Олійник О. С. Формування категорії «договір» в римському приватному праві. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей*. Випуск 38. 2015. С. 86-96.

8. Гринько С. Д. Деліктні зобов'язання римського приватного права: поняття, система, рецепція: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2012. 724 с.

9. Бассай О. В. Принцип свободи договору за цивільним законодавством України. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 1 (3). 2013. С. 117-127.

10. Борисова В. Принципи цивільного права. *Право України*. 2017. № 7. С. 67-75.

11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.

12. Луць А. В. Свобода договору в цивільному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2001. 14 с.

13. Схаб-Бучинська Т. Я. Обмеження договірної свободи у механізмі правового регулювання. *Право і суспільство*. Вип. 5. 2020. С. 141-150.

14. Підпригора, О. А., Харитонов, Є. О. Римське право: підруч. О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов. 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

15. Калюжний Р. А., Ящуринський Ю. В. Основи римського приватного права: курс лекцій. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 184 с.

Ромась Марія Іванівна,

*докторка філософії з права, доцентка кафедри цивільного права та
процесу Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

ДЕРЖАВА ЯК СУБ'ЄКТ СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН: ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА ДО СЬОГОДЕННЯ

Сучасне українське цивільне право визначає спадкоємцями за заповітом юридичних осіб та інших учасників цивільних правовідносин (ч. 2 ст. 1222 ЦК України), якими є держава та територіальні громади (ч. 2 ст. 2 ЦК України) [1]. Держава Україна може успадкувати майно лише на підставі заповіту, однак даний учасник цивільних правовідносин має безліч особливостей свого правового статусу, хоча законодавцем проголошено юридичну рівність держави поряд з іншими учасниками (ст. 167 ЦК України) [1]. Перш за все, держава Україна є політико-територіальною організацією публічної влади, яка наділена суверенітетом. Наявність суверенітету, тобто верховенство влади у внутрішній сфері та незалежності у зовнішній, дозволяє державі за допомогою об'єктивного права самостійно визначати засади своєї участі у цивільних відносинах та власну правосуб'єктність [2, с. 153].

До публічно-правових утворень в Стародавньому Римі відносили римську державу (римський народ) і міські ради (магістрати, муніципії) [3, с. 200]. Римська держава вступала у цивільні правовідносини через казну – фіск, у зв'язку з чим в юридичній літературі склалися дві концепції щодо ролі фіска (імператор) в управлінні державним майном: 1) фіск – як орган управління принцепса, тому держава до юридичних осіб не відносилася; 2) держава діяла через фіск як юридична особа [3, с. 202].

Як зазначає С. Д. Гринько у своїй монографії, на відміну від юридичних осіб, зокрема фіска, держава самостійно встановлювала загальнообов'язкові правила поведінки учасників цивільних правовідносин і порядок вирішення їх можливих спорів. Крім того, держава самостійно визначала власну цивільну правосуб'єктність, її зміст і межі, що дає підстави стверджувати про неможливість ототожнення римської держави із фіском, а також визнання за державою статусу юридичної особи [3, с. 205]. Римський народ не тільки укладав договори з іншими державами і не тільки отримував в казну різні доходи,

але і вступав в юридичні відносини з власними громадянами, отримувач дарунки та спадок.

У цивільних відносинах держава не може впливати своїм владним імперативом на інших учасників відносин, самовільно відмовляти від зобов'язань, що на неї покладені, і зобов'язана здійснювати свої цивільні права та обов'язки відповідно до вимог закону, договору і принципів цивільного права [2, с. 154]. Тобто держава, до прикладу, може як прийняти, так і відмовитись від прийняття спадщини, що є проявом її цивільної право- та дієздатності.

Держава діє у спадкових правовідносинах через органи державної влади. На думку О. М. Клименко, механізм інституту представництва є особливістю реалізації цивільної правосуб'єктності держави, що є способом внутрішньої організації держави: у цивільних відносинах персоніфікованим носієм цивільних прав та обов'язків є держава, а виразниками державного (публічного) інтересу – правомочні та зобов'язані особи, уповноважені виконувати державні функції [4, с. 6].

Відповідно до ст. 170 ЦК України держава набуває та здійснює цивільні права й обов'язки через органи державної влади в межах їх компетенції, встановленої законом [1]. Безпосередня участь держави у правовідносинах відбувається за допомогою органів державної влади, які відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [5]. У відносинах спадкування держава діє через Фонд державного майна та його територіальні органи, оскільки даний орган здійснює повноваження власника державного майна (п. 2 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Фонд державного майна України») [6]. А майно, яке було передане державі в процесі спадкування, вважається державною власністю.

Таким чином, держава Україна наділена цивільною правосуб'єктністю, до якої входять правоздатність, дієздатність, деліктоздатність та тестаментоздатність. Тестаментоздатність держави Україна визнається як здатність спадкувати за заповітом.

До складу спадщини за участі держави може входити майно та майнові права, які переходять у державну власність та передаються на баланс держави, а грошові кошти переходять до Державного бюджету. Враховуючи принцип універсального та сингулярного правонаступництва, слід вказати, що державі за заповітом не можна передати спадковий «пасив» – борги та зобов'язання. Це пов'язано з тим,

що держава відповідає лише за своїми зобов'язаннями своїм майном, крім майна, на яке відповідно до закону не може бути звернено стягнення (ст. 174 ЦК України) [1]. Таким чином, державу можна вважати сингулярним правонаступником. Отже, передача спадкового майна державі на підставі заповіту може мати місце лише щодо спадкового «активу», а не «пасиву».

Процес прийняття або відмови від спадщини державою не містить суттєвої різниці порівняно з будь-яким іншим спадкоємцем. Дійсно, законодавство України розглядає державу як рівноправного учасника спадкових правовідносин, оскільки державі як будь-якому іншому суб'єкту спадкування на загальних підставах видається свідоцтво про право на спадщину (ст. 64 Закону України «Про нотаріат») [7]. Також здійснено акцент на тому, що коли майно заповідається державі, особливе значення має призначення виконавця заповіту нотаріусом (п. 2.9. Глави 14 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України) [8]. Дана норма вказує на необхідність контролю та управління спадщиною у випадку спадкування неусобленим учасником правовідносин.

Підсумовуючи усе вказане, слід вказати наступне. Держава може бути спадкоємцем лише за заповітом, що означає наділення держави цивільною тестаментоздатністю. Так, держава може як прийняти, так і відмовитись від прийняття спадщини. У спадкових правовідносинах держава діє через органи державної влади, зокрема, Фонд державного майна. Держава є сингулярним правонаступником, оскільки їй може переходити лише майно, майнові права, грошові кошти, не обтяжені боргами або іншими зобов'язаннями. Майно, що перейшло в порядку спадкування до держави вважається державною власністю. Усе вказане бере свої витоки з римського права.

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Цивільне право України: Загальна частина. Підручник. / за ред. В. Г. Фазикоша, С. Б. Булеци. Київ: «Знання», 2010. 631 с.
3. Гринько С. Д. Деліктні зобов'язання римського приватного права: поняття, система, рецепція: монографія. Хмельницький університет управління та права, 2012. 724 с.
4. Клименко О. М. Особливості правового становища держави як суб'єкта приватного (цивільного) права: автореф. дис. ... канд. юр. наук: 12.00.03. Київ, 2006. 22 с.

5. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Про Фонд державного майна України: Закон України від 09.12.2011. № 4107-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 28. Ст. 311.

7. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>

8. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22.02.2012 р. № 296/5. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

Токарева Віра Олександрівна,

кандидатка юридичних наук, доцента, доцентка кафедри цивільного права Національний університет «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ЦИФРОВОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ТА АНОНІМІЗОВАНИХ ДАНИХ

Торкаючись питання, які саме данні мають складати зміст цифрового профілю, слід зазначити, що, наразі, не існує уніфікованого переліку даних який має бути включений. Окрім персональних даних, що містяться в посвідченні особи громадянина (паспорті), цифровий профіль фізичної особи в системах державних органів може містити дані рахунків у банківських, медичних, пенсійних установ, особисті ідентифікатори в податковій службі, дані про автотранспортні засоби, служби державного кадастру, дані із соціальних мереж, дані про освіту тощо.

Поряд із поширеною позицією, що віртуальну ідентичність формують персональні дані про фізичну особу, як віртуальний або «цифровий» образ (nickname, мережеве ім'я), IP-адреса в мережі Інтернет, висувається думка, що розуміння віртуальної ідентичності не вичерпується цими згаданими характеристиками. Так, С. Кроуфорд зазначає: що розуміння ідентичності є значно ширшим ніж механічна діяльність зі співставлення особи та включає інші складові. Особа яка сприймається іншими (в іграх: віртуальних світах) є ідентичністю цієї особи: в свою чергу ця ідентичність формується у взаємодії та внаслідок комунікації з іншими особами, під час дискурсу. Тому, із ідентичністю тісно пов'язана репутація, будучи сформованою певною групою та у певному контексті [1]. Таким чином, зміст цифрової ідентичності, не вичерпується лише персональними даними. На

думку С. Кроуфорда ідентичність є колективним (груповим) проектом, що створюється в умовах (у зв'язку), в яких діє особа яка підлягає ідентифікації. У аватара (науковець не проводить різницю між цифровою ідентичністю та аватаром) є визначенні характеристики, зв'язки (відносини) та інтереси, які виникли внаслідок його пригод у визначених світах, які взяті разом як «хмара» репутації, досвіду та об'єктивних чинників, складають його «ідентичність», яку неможливо передбачити в момент її народження або (створення) аватару.

Міжурядовою Організацією економічного співробітництва та розвитку у доповіді Введення в онлайн-платформи та їх роль у цифровій трансформації у 2019, називаються такі види персональних даних фізичних осіб, які збираються, компаніями: персональні дані, які добровільно надаються користувачами. (Інформація, що добровільно надається користувачами при реєстрації, створенні акаунт, під час онлайн покупок); персональні дані, отримані на основі інформації про поведінку користувача (наприклад, дані про проведений час в Інтернеті); персональні дані, отримані внаслідок аналізу інших первинних даних (наприклад, розрахунок кредитних балів на основі моніторингу покупок в інтернеті по галузях) [2].

Д. Солов, досліджуючи проблеми приватності в США, висуває визначення «цифрового дос'є» яке за змістом та значенням близьке до розуміння «цифрової ідентичності», що охоплює усі дані та інформацію, стосовно фізичної особи, де б вони не були записані та зазначені. Д. Солов порівнює із «електронним колажем», який охоплює більшу частину життя людини зафіксовану в записах, в комп'ютерних мережах світу[3].

З урахуванням вищевикладеного, поняття цифрової ідентичності, є досить широкою категорією, яке не вичерпується персональними даними особи та даними цифрового профілю людини у державних, фінансових та приватних інформаційних системах, а включає усі дані які особа залишає у мережі Інтернет під час користування та взаємодії, які охоплюються поняттям «цифровий слід» [4]. Разом з цим, ця категорія має певні межі охоплюваних персональних даних, що обумовлено метою цифрової ідентичності – проведення ідентифікації або тотожності фізичної особи та її проекції в мережі, що буде зазначено далі.

Цифрова ідентичність у вузькому значенні розуміється в якості акаунту який створюється внаслідок активних дій фізичної особи

для певної мети та складає набір даних про фізичну особу, в певній інформаційно комунікаційній системі.

Слід звернути увагу, що Регламент ЄС 2016/679 передбачає досить широку концепцію персональних даних, так би мовити «плаваючу», коли дані можуть визнаватися персональними даними у разі їх здатності ідентифікувати особу у сукупності з іншими даними. З такої точки зору, категорія цифрова ідентичність починає охоплювати досить широке коло персональних даних та категорій. Слід зазначити, що Регламент ЄС 2016/679 є документом прямої дії в усіх державах ЄС, не обмежений територією ЄС та поширюється на всі компанії, які займаються обробкою персональних даних резидентів і громадян ЄС незалежно від того, в якій країні розташована така компанія. Тож якщо українська компанія надає послуги на європейському ринку і працює з персональними даними резидентів ЄС, то їй слід уважно поставитися до GDPR.

Окремо слід назвати, такі данні які збирають та обробляють компанії: про стан фізичної активності які відстежуються смарт-годинками та іншими девайсами для фізичної активності. Або данні про, маршрути, трафік, стан доріг як збираються автотранспортними засобами. Відповідно до ч. 5 ст. 4 Регламенту ЄС 2016/679 у разі псевдоанімізації обробки персональних даних у такий спосіб, що їх не можна більше віднести до певного суб'єкта даних без використання додаткової інформації, за умови, що додаткова інформація зберігається окремо та підпадає під технічні й організаційні заходи, які гарантують, що персональні дані не віднесено до фізичної особи. Тобто у разі псевдоанімізації запобігається віднесення даних до ідентифікованої або підлягаючої ідентифікації фізичної особи.

Персональні данні будучи анонімізованими, псевдоанімізованими стають індустріальними або промисловими даними. Такі данні будучи відділеними від фізичної особи за визначенням К. Г. Некіт представляють інтерес для компаній які розробляють програм не забезпечення, держаних установ (для підвищення рівня якості сервісів ситуації на дорогах), відносяться до промислових або індустріальних даних. Індустріальні данні зазвичай відображають функціональність систем, пристроїв, агрегатів вочевидь мають відмежовуватися за правовим режим та відрізнятися від персональних даних [5]. Таким чином анонімізовані, псевдоанімізовані дані не дозволяють ідентифікувати особу та співвіднести із певним кон-

кретним суб'єктом даних, а тому не охоплюються категорією цифрова ідентичність.

Тому, пропонується розглядати цифрову ідентичність у широкому значенні, як проекцію фізичної особи в мережі Інтернет, як сукупність даних без прив'язки до конкретного акаунта, включаючи всі дані які особа залишає у результаті як активної так і пасивної діяльності, яке не спрямована безпосередньо на розкриття інформації: персональні данні, створюванні акаунти та інші данні у мережі які слугують ідентифікації фізичної особи в мережі Інтернет, відповідно за виключенням промислових персональних даних або псевдоанімізованих та анонімізованих персональних даних, обробка яких відбувається способом який не дозволяє їх віднести до конкретної особи без використання додаткової інформації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Crawford, Susan P., Who's in Charge of Who I Am? Identity and Law Online. New York Law School Law Review, Cardozo Legal Studies Research Paper. 2004. № 130. Vol. 49. p. 211.
2. OECD. An Introduction to Online Platforms and their Role in Digital Transformation 2019 URL: <https://www.oecd.org/innovation/an-introduction-to-online-platforms-and-their-role-in-the-digital-transformation-53e5f593-en.htm>
3. Tokareva V. Digital identity as the element of concept of service-oriented state. Doctrina et Usu in Business Law // Contributions to the 12th International Conference Challenges of Business Law in the Third Millennium, November 25, 2022, Bucharest ADJURIS. P. 281-301.
4. Daniel Solove, The Digital Person, Technology and Privacy in the Information Age. 2004. 1. URL: https://scholarship.law.gwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2501&context=faculty_publications
5. Некіт К. Г. Персональні дані та індустріальні дані як об'єкти права власності: оцінка перспектив. Часопис цивілістики. 2020. № 36. С. 57-64.

Ткалич Максим Олегович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Запорізького національного університету
Толмачевська Юлія Олегівна,
доктор філософії з спеціальності 081 Право, виконавчий редактор
журналу «Lex Sportiva»

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ У СПОРТІ: ЗАГАЛЬНИЙ І ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Сьогодні штучний інтелект (ШІ) досяг значних успіхів і знаходить застосування в різних галузях, включаючи спорт. Інтеграція ШІ у спорт революціонізує способи проведення ігор, розробку стратегій та взаємодію з уболівальниками. ШІ стає все більш повсюдним у спортивній індустрії. Ринкові прогнози вказують, що сегмент ШІ у спортивному секторі досягне вартості 19,2 мільярда доларів до 2030 року. Це зростання зумовлене здатністю ШІ аналізувати величезні обсяги даних, створювати прогностичні моделі та підвищувати продуктивність гравців і залученість уболівальників [1].

Одне з основних застосувань ШІ у спорті – це аналіз даних. Системи ШІ можуть обробляти великі набори даних для виявлення закономірностей і тенденцій, пропонуючи ідеї, які покращують продуктивність гравців і стратегічне прийняття рішень. Наприклад, Національна футбольна ліга (NFL) використовує ШІ для аналізу ігрових фільмів, що підвищує продуктивність гравців. Головна бейсбольна ліга (MLB) використовує ШІ для прийняття рішень щодо персоналу гравців, а Національна баскетбольна асоціація (NBA) застосовує ШІ для покращення процесу скаутингу.

Як само ШІ використовується у спортивній індустрії?

1. Передові прогностичні моделі продуктивності гравців

Можливості прогностичного моделювання ШІ трансформують спортивну аналітику. Аналізуючи історичні дані, такі як статистика гравців, історія травм і дисциплінарні записи, ШІ може передбачати продуктивність гравців з надзвичайною точністю. Ці моделі можуть прогнозувати ймовірність травм, зниження продуктивності або проривні сезони, що дозволяє тренерам і менеджерам приймати проактивні рішення щодо ротацій гравців і стратегій гри.

2. Аналіз ігрових записів

III покращує аналіз ігрових записів, виявляючи тонкі закономірності та тенденції, які могли б залишитися непоміченими. Алгоритми машинного навчання ретельно відстежують рухи гравців і динаміку гри, надаючи командам корисні ідеї. Цей аналіз не тільки покращує стратегічне прийняття рішень під час ігор, але й служить інструментом оцінки продуктивності, визначаючи кращих виконавців і області, що потребують поліпшення.

3. Індивідуальні тренувальні програми

Спортсмени використовують III для розробки персоналізованих тренувальних програм, адаптованих до їхніх конкретних потреб. III відстежує прогрес в режимі реального часу і надає точні відгуки, що дозволяє вдосконалювати плани тренувань для підвищення продуктивності, зниження ризику травм та оптимізації періодів відновлення. Такий персоналізований підхід встановлює нові стандарти в тренуваннях та благополуччі спортсменів.

4. Інновації у спортивному обладнанні

III стимулює інновації у спортивному обладнанні, створюючи спорядження, що підвищує продуктивність і пропонує персоналізацію. Компанії, такі як Adidas і Wilson, розробили продукти на основі III, такі як футбольні м'ячі з оптимальними траєкторіями польоту та тенісні ракетки, що покращують точність і потужність. AI-оснащені гольф-кльюшки, бігові кросівки і велосипеди також розроблені для адаптації до потреб окремих спортсменів, підвищуючи тренування та продуктивність.

5. Покращення вражень уболівальників

Спортивні команди використовують III для створення більш захоплюючих і персоналізованих вражень для уболівальників. III створює віртуальні реальності (VR), допомагає з навігацією на стадіонах і надає персоналізований контент, що підвищує залученість уболівальників. Чат-боти на основі III також сприяють взаємодії з гравцями і надають індивідуальні знижки, роблячи процес перегляду спорту більш захоплюючим і приємним.

6. Запобігання травмам та безпека гравців

III відіграє важливу роль у моніторингу здоров'я гравців та запобіганні травмам. Команди, такі як Chicago Cubs та Cleveland Indians, використовують III для відстеження рівнів втоми та режимів сну, ідентифікуючи гравців, які можуть бути схильні до травм. NFL роз-

робляє системи ШІ для швидкого виявлення струсів мозку, що підвищує заходи безпеки гравців і загальне благополуччя спортсменів.

7. Точність суддівства

ШІ покращує точність і справедливість суддівства у спорті. NBA використовує ШІ для більш точного визначення фолів, а MLB відстежує розташування м'ячів і страйків. ШІ також використовується в NHL та PGA для перевірки голів і визначення пенальті, знижуючи людські помилки та упередження у суддівстві.

8. Цільова реклама

ШІ покращує спортивну рекламу, аналізуючи переваги глядачів і доставляючи персоналізовані оголошення. Такий цільовий підхід забезпечує, що реклама є релевантною і своєчасною, збільшуючи її ефективність. ШІ також ідентифікує найкращі моменти під час гри для розміщення реклами, максимізуючи залучення глядачів.

9. Спортивна журналістика

ШІ революціонує спортивну журналістику, автоматизуючи процес звітності. Технології обробки природної мови (NLP) перетворюють дані гри на наративні звіти, забезпечуючи детальне висвітлення спортивних подій без потреби в присутності людських репортерів на кожній грі. Ця автоматизація забезпечує постійне та всебічне висвітлення, тримаючи уболівальників у курсі подій.

ВИСНОВКИ

ШІ у спортивній індустрії має величезний потенціал для майбутнього розвитку, але водночас викликає ряд етичних та юридичних питань. Зокрема, подальшого наукового осмислення потребують такі питання:

1. Захист даних і конфіденційність

Збір та аналіз великих обсягів даних спортсменів і уболівальників викликає питання щодо конфіденційності та захисту даних. Необхідно розробити регулятивні механізми, що забезпечують дотримання прав на приватність і безпеку особистої інформації.

2. Справедливість та недискримінація

Використання ШІ у відборі гравців, прийнятті рішень щодо стратегій та оцінці продуктивності має бути справедливим і неупередженим. Це вимагає створення нормативних актів, які регулюватимуть використання алгоритмів, щоб уникнути дискримінації та забезпечити рівні можливості для всіх спортсменів.

3. Етичні питання

Інтеграція ІІІ у спорт породжує етичні питання, такі як вплив на здоров'я спортсменів, справедливість у змаганнях та потенційні маніпуляції результатами. Необхідно розробити етичні стандарти та керівні принципи для використання ІІІ, щоб забезпечити чесну гру та захист інтересів усіх учасників.

4. Вплив на спортивне суддівство

Впровадження ІІІ у спортивне суддівство може знизити людські помилки, але водночас викликає питання щодо заміни людських суддів автоматизованими системами. Потрібно розробити регулятивні норми, що забезпечать баланс між використанням ІІІ та збереженням ролі людського фактору у суддівстві.

5. Інтелектуальна власність

ІІІ створює нові продукти та технології у спортивному обладнанні, що потребує захисту інтелектуальної власності. Юридичні питання щодо патентування, авторського права та комерційної таємниці потребують регулювання для забезпечення захисту інновацій і справедливого розподілу вигод від використання ІІІ.

У майбутньому ІІІ продовжуватиме розвиватися, і спортивна індустрія знайде нові способи інтеграції цієї технології, підвищуючи продуктивність, безпеку та залученість уболівальників. Водночас важливо враховувати правові та етичні аспекти, щоб забезпечити відповідальне та справедливе використання ІІІ у спорті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Pete Peranzo How Artificial Intelligence is Transforming the Sports Industry? Режим доступу: <https://imagination.net/blog/ai-in-sports-industry/>

Богомолова Валерія Сергіївна,

аспірантка кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОН-ЛАЙН КРЕДИТУВАННЯ, ЯК СПОСІБ ПОНОВЛЕННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність теми пропонованого дослідження зумовлена необхідністю швидкого та ефективного відновлення речових прав громадян, що постраждали внаслідок воєнного стану. Воєнний конфлікт на

території України спричинив масштабні руйнування та втрати майна, що призвело до суттєвого порушення і зменшення обсягу речових прав українців. У таких умовах забезпечення права власності набуває особливої ваги, оскільки воно ще з часів римського приватного права є основою економічної стабільності та добробуту населення. Відновлення речових прав громадян є критично важливим для відбудови постраждалих регіонів та забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

Одним із перспективних сучасних інструментів для досягнення цієї мети є он-лайн кредитування. Сучасні цифрові технології дозволяють значно спростити процедуру отримання кредитів, що є надзвичайно важливим у періоди економічної нестабільності та стресових фінансових ситуацій. Он-лайн кредитування передбачає надання кредитних фінансових ресурсів через цифрові платформи, що дозволяє зменшити часові та фінансові витрати на отримання кредиту. Це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли традиційні банківські установи можуть бути недоступними через зруйновану інфраструктуру або масове переміщення населення. Водночас, он-лайн кредитування забезпечує швидкий доступ до фінансових ресурсів, необхідних для відновлення втраченого майна та відновлення речових прав постраждалих українців.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що питання он-лайн кредитування в умовах воєнного стану досліджуються досить обмежено, хоча, без сумніву, ці правовідносини зазнали суттєвих змін останнім часом.

При цьому існують наукові дослідження передвоєнних часів, в яких містяться важливі наукові теоретичні і практичні висновки щодо кредитних правовідносин в цілому. Так, наприклад, Громова А. О. у своєму дисертаційному дослідженні на тему «Недійсність кредитних зобов'язань за законодавством України» робить висновок про те, що «Юридичного визначення поняття «кредит», яке адекватно відображає його правову природу, до теперішнього часу не існує. У спеціальній літературі представлено різноманітні дефініції цього поняття, які за змістом, рівнем узагальнення, актуалізацією тих чи інших характерних його ознак можна згрупувати таким чином: 1) грошова позика; 2) позичковий капітал банку, грошові засоби або майно, що надається кредитором позичальнику на умовах, встановлених договором; 3) залучені кошти, що розміщуються 213 банком на власний

ризик та на власних умовах; 4) форма руху позичкового капіталу банку або рух капіталу; 5) форма прояву економічних (кредитних) відносин; 6) надання грошей і товарів на умовах повернення та платності; 7) діяльність, спрямована на отримання в кредит, тобто в позику, грошей на умовах, визначених чинним законодавством та договором; 8) кредит розглядається як синонім до поняття кредитного договору; 9) довіреність або акт довіри.» [1, с. 213]. При цьому авторка не приділяє увагу трансформації кредитних правовідносин в умовах глобальної цифровізації суспільства та їх переходу в онлайн формат.

Одинак О. О. звертає увагу на те, що нормативно-правова база України щодо он-лайн кредитування ще не є достатньо розвинутою, що створює ризики для кредиторів та позичальників. Відсутність чітких правил щодо захисту прав споживачів, механізмів вирішення спорів та захисту даних може призводити до зловживань та шахрайства. Необхідно розробити та впровадити чіткі і більш детальні нормативно-правові акти, які регламентують діяльність он-лайн кредиторів, захист прав позичальників, механізми вирішення спорів та забезпечення кібербезпеки в цих питаннях. [2]

Вивчення сучасного стану речей в сфері он-лайн кредитування дозволяє зробити висновки про те, що застосування он-лайн кредитування в умовах воєнного стану супроводжується численними проблемами. Перш за все, це проблема зростаючих ризиків неплатоспроможності позичальників. В умовах воєнного стану економічна ситуація в країні є нестабільною, що збільшує ймовірність неповернення кредитів. Це ставить під загрозу фінансову стабільність кредитних установ та знижує довіру до он-лайн кредитування. Для забезпечення фінансової стабільності кредитних установ необхідно запровадити механізми страхування кредитів, що дозволить знизити ризики неповернення кредитів та підвищити довіру до он-лайн кредитування.

Важливою є також проблема доступу до цифрових технологій. Хоча он-лайн кредитування може значно спростити процес отримання кредиту, не всі громадяни мають доступ до інтернету або вміють користуватися цифровими платформами. Це обмежує можливості використання он-лайн кредитування як інструменту поновлення речових прав. Для вирішення цієї проблеми необхідно забезпечити доступність цифрових технологій для всіх верств населення. Це включає не тільки забезпечення доступу до інтернету, але й навчання громадян користуванню цифровими платформами в фінансовій сфе-

рі. Розширення програм фінансової грамотності, консультації з фінансових питань та підтримка позичальників на всіх етапах кредитування є важливими заходами для підвищення ефективності он-лайн кредитування.

Особливої уваги потребує також і проблема кібербезпеки. В умовах воєнного стану зростає ризик кіберзлочинності, що може призвести до крадіжки особистих даних позичальників та втрати фінансових ресурсів. Недостатній рівень захисту даних у цифрових платформах може стати причиною значних збитків для кредиторів та позичальників. А. Ю. Мунько у своїй статті «Кібербезпека як складник політики фінансової безпеки держави» вказує на необхідність впровадження сучасних технологій захисту даних, підвищення рівня обізнаності громадян щодо кіберзагроз та розробку ефективних механізмів реагування на кіберінциденти для забезпечення безпеки, в тому числі он-лайн кредитування. [3]

Необхідно також враховувати соціальні та психологічні аспекти он-лайн кредитування. Умови воєнного стану викликають підвищений рівень стресу у громадян, що може впливати на їх здатність приймати раціональні фінансові рішення. Відсутність фінансової грамотності та досвіду використання цифрових платформ може призводити до неправильного вибору кредитних продуктів та неповернення кредитів. Важливо розробити програми психологічної підтримки та фінансових консультацій для громадян, що постраждали від воєнних дій, щоб допомогти їм приймати обґрунтовані рішення щодо кредитування.

Додатково, варто розглянути питання захисту прав сторін у договорах он-лайн кредитування. Захист прав сторін у договорах он-лайн кредитування в умовах воєнного стану набуває особливої ваги. Це зумовлено підвищеними ризиками шахрайства, зловживаннями з боку недобросовісних кредиторів та необхідністю забезпечення справедливості у договірних відносинах. Для цього необхідно запровадити наступні заходи.

Стандартизація договорів – розробка стандартних форм договорів он-лайн кредитування, які враховують особливості воєнного стану та забезпечують захист прав позичальників і кредиторів. Ці договори повинні містити чіткі умови щодо прав і обов'язків сторін, порядку вирішення спорів та механізмів захисту даних.

Розширення механізмів вирішення спорів – створення спеціалізованих арбітражних органів або омбудсменів, які зможуть швидко і

ефективно вирішувати спори між сторонами договору он-лайн кредитування. Це дозволить знизити навантаження на судову систему та забезпечити оперативність у вирішенні конфліктів.

Підвищення рівня обізнаності громадян – проведення інформаційних кампаній та навчальних програм, спрямованих на підвищення рівня обізнаності громадян щодо їх прав і обов'язків у договорах он-лайн кредитування. Це допоможе знизити ризики шахрайства та зловживань.

Впровадження технологій захисту даних – використання сучасних технологій для захисту особистих даних позичальників, таких як шифрування, багатофакторна автентифікація та інші заходи кібербезпеки. Це дозволить знизити ризики крадіжки даних та забезпечити безпеку фінансових операцій.

Розробка законодавчих ініціатив – прийняття законодавчих актів, які регулюють діяльність он-лайн кредиторів та забезпечують захист прав позичальників в умовах воєнного стану. Це включає визначення відповідальності кредиторів за порушення прав позичальників, встановлення санкцій за недобросовісні практики та механізми захисту прав споживачів.

Враховуючи вищезазначені проблеми та заходи, можна стверджувати, що он-лайн кредитування має значний потенціал для поновлення речових прав громадян в умовах воєнного стану. Проте для досягнення цієї мети необхідно вдосконалити нормативно-правову базу, забезпечити фінансову стабільність кредитних установ, розширити доступ громадян до цифрових технологій та підвищити рівень кібербезпеки. Вдосконалення нормативно-правової бази, забезпечення фінансової стабільності кредитних установ, розширення доступу громадян до цифрових технологій та підвищення рівня кібербезпеки сприятиме розвитку он-лайн кредитування та забезпеченню ефективного відновлення речових прав громадян, що постраждали внаслідок воєнних подій.

Література:

1. Громова А. О. Недійсність кредитних зобов'язань за цивільним законодавством України. http://old.univer.km.ua/doc/specvr/diss_Gromova.pdf.
2. Одинак О. О. Цивільно-правове регулювання захисту прав споживачів фінансових послуг: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 2022. 23 с. [https://www.wunu.edu.ua/svr/svr_D/odunak/areferat.pdf].

3. Мунько А. Ю. (2023). Кібербезпека як складник політики фінансової безпеки держави. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування, (7). <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-02-09>

*Глиняний Іван Володимирович,
асистент кафедри конституційного, адміністративного
і фінансового права Чернівецького навчально-наукового юридичного
інституту Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВПЛИВ ПРАВА СТАРОДАВНЬОГО РИМУ НА ФОРМУВАННЯ РЕСПУБЛІКАНСЬКИХ ПРИНЦИПІВ СУЧАСНИХ КРАЇН СВІТУ

У сучасному світі найоптимальнішою формою державної влади вважається та, за якої найвищі органи законодавчої влади обираються народом. Згідно з довідниками, слово «республіка» входить до офіційної назви 128 з 220 існуючих держав, але, крім цього, виборні органи влади також існують ще у 80 країнах з різними офіційними назвами, такими як конституційна монархія, королівства, князівства і герцогства. [1, с.35].

Республіканська форма правління Стародавнього Риму є однією з найважливіших і найвпливовіших політичних систем в історії людства. Вона виникла після царської влади в 509 р. до н.е. і існувала до встановлення імперії в 27 р. до н.е. Протягом цього періоду римляни створили систему, яка стала основою для багатьох сучасних демократичних інститутів.

Термін «Стародавній Рим» є умовним і означає як суспільство, так і державу, що виникла в VI столітті до нашої ери в межах території сучасної Італії. Згодом вона поширилася на територію сучасної Європи. Джерела про Древній Рим зазвичай поділяють його історію на три періоди: царський (753 р. до н.е. – 509 р. до н.е.), республіканський (509 р. до н.е. – 29 р. до н.е.) і імператорський (29 р. до н.е. – 476 р. н.е., коли відбулося зречення останнього імператора Ромула Августула). [2].

Після того, як сьомий цар Тарквіній Гордий намагався встановити тиранію в Римі і був вигнаний сенаторами, він був відправлений

на заслання у 509 році до н.е. Це стало початком республіканського періоду історії Риму. Щоб запобігти можливості нової диктатури, римляни почали обирати правителя на рік і обмежили його владу, обираючи не одного, а двох правителів. Також було ухвалено, що постанови схвалюються лише обома ними. У важливих справах обидва правителі повинні були слухати рішення сенату. Спочатку їх називали преторами, але пізніше їх стали називати консулами, що означає «партнери», тобто вони були обов'язково «консультуватися» один з одним перед прийняттям рішення. [2, с.222].

Обиралися також чиновники дрібнішого рангу, що називаються квесторами. Вони виконували обов'язки судді, мали також деякі ще повноваження у кримінальному судочинстві. Їх було двоє і обиралися вони на рік. Слово «квестор» взагалі означає з'ясовувати причину чому.

У пізніші часи їх функції набули деяких змін і квестори стали посадовцями фінансових установ, відповідальними за казну міста, та мали ще деякі функції. Кінець царської влади привів до того, що Рим підпадав під більший вплив олігархії, у зв'язку з чим почалися деякі кризисні питання, пов'язані з республіканською формою правління, так як олігархія руйнувала основну мету формування республіки, представлення інтересів більшості громадян Стародавнього Риму.

Користуючись своїми привілеями, патриції завжди мали змогу збагачуватись під час воєнних походів, причому не лише за рахунок ворогів, але і за рахунок рядового воїна, господарство якого залишилося покинутим. Плебеїв не допускали до поділу завойованих земель, які знову ж таки діставалися патриціям. З появою грошей можливості кредитора ще більше посилювалися і ускладнилося положення боржника [3, с.236].

Основою римської республіканської системи був принцип колегіальності та розподілу влади між різними органами. Найвищим органом був Сенат, який складався з представників патриціїв – старших і впливових родин. Сенатори відігравали вирішальну роль у формуванні законів та політичних стратегій держави.

Крім Сенату, ключовою інституцією були консули – два вищих магістрати, обрані на один рік. Вони очолювали виконавчу владу, керували військовими справами та представляли Рим у зовнішніх справах. Крім консулів, уряд включав інших магістратів, таких як претори, квестори та едили, кожен з яких відповідав за конкретні аспекти адміністрування і правосуддя.

Ще одним важливим аспектом римської республіканської системи була участь громадян у прийнятті рішень. Вони збиралися на народних асамблеях, де вирішували питання важливі для держави, затверджували закони і обирали магістратів. Це відображало принципи демократії та громадянської активності в давньому Римі.

Була впроваджена система, згідно якою плебеї отримали право обирати своїх власних посадовців; ці чиновники вибиралися виключно серед плебеїв і представляли їхні інтереси, а не всього населення Риму. Вони отримали назву трибунів (походить від слова «tribus», що означає плем'я). Основними обов'язками трибунів було захищати права плебеїв і переконуватися, що патриції не приймали законів, які б порушували права простого народу. Згодом трибуни набули настільки великого впливу, що могли заблокувати ухвалення закону, який не підтримували, вигукуючи «Veto!» («Забороняю!»). Весь авторитет консулів і Сенату виявлявся безсиллям перед вето трибунів. [4, с.135].

Нарешті, республіканська форма правління сприяла стабільності і внутрішній рівновазі держави на протязі століть. Вона витримала випробування часом і вплинула на подальший розвиток політичних інститутів у Європі та світі. Хоча римська республіка в кінці кінців була замінена імперією, її політичні принципи та ідеї продовжують жити в сучасних демократичних країнах світу, від концепції республіканської форми правління до деяких принципів.

В наш час залишаються і такі рішення Стародавнього Риму, які стають все більш актуальними для дослідження в наші дні. Гнучкий спосіб управління сенатом під час війни, жорсткі вимоги до представників країни в Сенаті, посада цензорів та подібні правові механізми, які можуть знайти своє місце і в сучасних демократичних державах після належної адаптації таких правових механізмів до сучасних вимог суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Серьогіна С. В. Республіканська форма правління в політико-правовій теорії й практиці Стародавнього Риму. Право і Безпека. 2006. № 4. С. 35-40.
2. Фіночко. Ф. Д. Окремі питання управління у Стародавньому Римі та їх місце в історії адміністративного права. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2006. № 33. С. 222-229.

3. Петrenchко О. Суспільно-політичний розвиток Римської Імперії в I – на поч. III ст. н. е.: від «відновленої» Республіки до сенатської монархії. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 396 с.

4. Бред М. S. P. Q. R Історія Давнього Риму. 2020. Київ: Форс Україна. 480 с.

Гнатенко Сергій Сергійович,

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ ПОСЛУГ З ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасності сталий розвиток транспортного комплексу України, особливо в умовах воєнного стану, забезпечується державною політикою, яка зумовлює своєчасне, повне та якісне задоволення потреб населення і суспільного виробництва у перевезеннях, створює сприятливі умови для розвитку діяльності підприємств транспорту усіх форм власності.

Водночас, на розвиток сфери перевезень пасажирів транспортними засобами, а також його нормативно-правового регулювання в Україні, суттєво вплинуло і надалі впливає ряд подій, у результаті яких були введені окремі обмеження щодо здійснення перевезень пасажирів, зокрема на морському та повітряними суднами. Вказані ситуації виникли у зв'язку із введенням воєнного стану з лютого 2022 року, коли було здійснено повномасштабне вторгнення РФ на територію України та ведуться на території України бойові дії [6].

Вагоме значення повітряного, залізничного та морського транспорту полягає в тому що вони є найефективнішими та пріоритетними видами транспорту при перевезеннях великої кількості пасажирів, багажу, вантажу на великі відстані, у тому числі й до зарубіжних країн. Варто зазначити, що майже половина перевезень, що здійснюються Україною, мають міжнародний характер. Однак у сучасних умовах, перевезення транспортом тимчасово, у зв'язку з воєнним станом, на окремих видах транспорту мають обмеження, або тимчасово припинено.

Щодо законодавчого регулювання договорів перевезення, то воно має певну специфіку, яка не є властивою іншим цивільно-правовим інститутам. Окрім ЦК України, яким стосовно перевезення встановлено: «договірні основи відносин з перевезення, особливості відповідальності перевізника за затримку відправлення пасажирів, за втрату, недостачу і пошкодження (псування) багажу, за заподіяння шкоди життю і здоров'ю пасажирів, компенсації заподіяної шкоди, а також порядок пред'явлення претензій і позовів до перевізника» [1], в наявності є окремі, індивідуальні кодифіковані акти, завдяки яким і врахована специфіка щодо перевезень окремими видами транспорту.

Цивільно-правові відносини між пасажиром та перевізником виникають на підставі укладення відповідних договорів перевезення, завдяки яким, виникають суб'єктивні права пасажирів, зокрема права стосовно отримання послуги з переміщення до пункту призначення, отримання якісних послуг з перевезення, права на безпеку тощо, а у перевізників виникають певні обов'язки щодо забезпечення прав пасажирів та належного виконання умов договору перевезення пасажирів. У наукових колах, стверджується: «оскільки цивільно-правовий договір є однією з головних підстав виникнення зобов'язань, його характеристика не може бути повною без висвітлення порядку укладення договорів» [9].

Звертаючись до досвіду країн ЄС, то у нормативно-правових актах, регламентуючих відносини з надання послуг перевезення пасажирів транспортними засобами визначено: «договір перевезення пасажирів транспортом буде вважатися укладеним з моменту придбання пасажиром відповідного провізного документу – квитка, та посадки у транспортний засіб, а отже з цього моменту пасажир, своїми діями погоджується з наданою перевізником пропозицією здійснення провізного процесу, тобто акцептує її». Отже у такому випадку, договори перевезення пасажирів транспортом будуть вважатися публічними договорами приєднання.

Звертається увага на окремі позиції науковців щодо волевиявлення сторін у договорах. Так, наприклад окремі науковці зауважують, що «волевиявлення є дією, яка викликає, змінює або припиняє права та обов'язки за договором, тобто виступає зовнішнім вираженням волі, при цьому завданням такого волевиявлення слід вважати правильне відображення внутрішньої волі і доведення її змісту до відома учасників договору» [2, с. 186-192; 4; 9].

З урахуванням специфіки діяльності транспортних організацій серед всіх загальних підстав припинення цивільно-правових зобов'язань, для договорів перевезення пасажирів транспортними засобами особливого значення набуває припинення зобов'язань за договором перевезення пасажирів транспортними засобами у зв'язку із неможливістю виконання такого договору та його умов.

За загальним правилом зобов'язання припиняються неможливістю виконання, якщо вона викликана обставинами, за якими жодна із сторін договору не несе відповідальності (стаття 607 ЦК України) [9]. У сучасних реаліях, до таких обставин можна віднести ведення бойових дій, за результатами яких, із-за застосування, наприклад ракетних комплексів, було пошкоджено або знищено пасажирські транспортні засоби.

Таких прикладів пошкодження транспортних засобів, у результаті яких пасажирів транспортних засобів отримали тілесні ушкодження різного ступеню тяжкості, втратили, шляхом пошкодження або знищення, свій багаж, тощо, тобто результати невиконання договорів перевезення пасажирів транспортними засобами у зв'язку із бойовими діями, можна навести велику кількість. І все це, з урахуванням норм транспортного та цивільного законодавства можна віднести до «форс-мажорних» обставин, обставин непереборної сили та бойових дій.

Транспортне законодавство «не тільки визначає конкретні обставини, що викликають неможливість виконання зобов'язань, що впливають із договору перевезення пасажирів транспортом, а й детально регламентує дії сторін на випадок настання цих обставин».

Таким чином, можна зробити висновок, що правове регулювання повітряних перевезень в Україні здійснюється на підставі цивільно-правового договору повітряного перевезення пасажирів та багажу, на який поширюються не тільки норми загальних положень про зобов'язання ЦК України.

Враховуючи викладене, звертається увага на те, що за загальним розумінням підставами для припинення перевезення пасажирів транспортними засобами слід визначити: «форс-мажорні обставини [8, с.363-365; 5, с. 32-39]; дію обставин непереборної сили [3, с. 638-640]; ведення бойових дій (введення по всій території України воєнного стану, у зв'язку із повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року РФ) [7]; обмежувальні, карантинні заходи [6];

стихійні лиха; зміна законодавства; рішення органів державної влади; небезпечний стан транспортного засобу, тощо» (стаття 922 ЦК України)» [9].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 45–46. Ст. 356
2. Герасимовський С. В. Значення волі та волевиявлення для дійсності правочину. Актуальні проблеми держави і права. 2012. С. 186-192.
3. Кривенко Ю. В. Непереборна сила – історія та сучасність. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Гельветика, 2022. Т. 2. С. 638-640.
4. Кучер В. О. Недійсні правочини та їх цивільно-правові наслідки: навч. посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 344 с.
5. Макаренко О. Ю., Макаренко Н. А. Форс-мажорні обставини: виконання договірних зобов'язань у період збройної агресії Російської Федерації на території України. Господарське право. Цивільне право. Трудове право. Правовий часопис Донбасу № 2 (79) 2022. С. 32-39.
6. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 № 211 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-%D0%BF>
7. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text>
8. Тур А. В. Особливості та специфіка обставин, що звільняють від цивільно-правової відповідальності. Проблеми цивільного права та процесу. Харків, 2017 С. 363-365
9. Цивільний кодекс України. Науково-практичний коментар. За заг. ред С. О. Харитонова. Норма права. 2023. 1424 с.

*Демчук Максим Романович,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики
Міжнародного гуманітарного університету*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМОЕ МАЙНО ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Основним речовим правом у сфері нерухомого майна, що забезпечує інтереси як окремих громадян, так і суспільства в цілому, виступає право власності. Як суб'єктне речове право, право власності є одним із самих розроблених та нормативно врегульованих речових прав, що, однак, не свідчить про його стійкість.

Ретроспективний характер інституту права власності висвітлюється багатьма науковцями, зокрема О. В. Дзера відзначає, що: «інститут власності ніколи не мав постійного характеру. На противагу, у своєму історичному розвитку він проходив через безліч форм, різних за ступенем обмежень, застосовуваних до приватних осіб, і за змістом прав, які їм надавалися, за змістом, які постійно змінювалися разом з різними об'єктами власності» [3, с. 26-43].

Реформування відносин власності надає певний вплив і на характер суспільних відносин у сфері нерухомого майна, зокрема на зміст речових прав на нерухоме майно.

Разом із тим, зміст відносин власності визначається не тільки конкретними історичними умовами, воно ще залежить від розвитку наукових уявлень про дану категорію. В той же час, незважаючи на достатню кількість публікацій, присвячених проблемам прав власності та його змісту, дослідження питань змісту прав власності на нерухоме майно, обсяг прав власника нерухомого майна практично не проводяться, а якщо проводяться, то висвітленню вказаних питань приділяється мало уваги.

У сучасній правовій системі України права власності традиційно визначається так званою потрійністю, тобто «тріадою» прав власника (статті 317, 319 ЦК України) [8], тобто закріпленими у законодавстві правами та можливістю здійснення певних дій, у яких визначається фактичне володіння над річчю та майном, у тому числі нерухомим майном, користування та розпорядження речами, майном, а також нерухомим майном на свій розсуд. Подібна «тріада» прав, що ґрунтується на переліку прав власника стосовно володіння, користування та

розпорядження належним йому майном, найбільш часто використовується науковцями для визначення поняття та змісту права власності на нерухоме майно [5, с. 79].

Поряд із цим підходом існує доктринальний підхід, який обґрунтовує нездатність регламентувати концепцію «тріади» прав у повній мірі та врегулювати зміст права власності. Так, на думку Н. О. Горобець: «заходи юридичної влади власника речового права визначається характером, межами, формами чи якістю здійснення правочинів» [1, с. 137-139]. При цьому, науковець звертає увагу, що: «головне, що характеризує правомочність власника в українському цивільному праві – це можливість здійснювати їх на власний розсуд, за своєю волею (частина перша статті 316, частина перша стаття 319 ЦК України) [8], тобто самому вирішувати, що робити з належним йому майном, у тому числі нерухомим майном, керуючись виключно власними інтересами. У цьому полягає існування юридичної влади власника над своєю річчю» [2].

Дійсно, права власника щодо володіння, користування та розпорядження майном є тим орієнтиром, який вказує напрямок усвідомлення феномену права власності у цивільному праві як найбільш повного речового права на майно.

Найчастіше право власності на нерухоме майно виникає виходячи з договору купівлі-продажу. Але це може бути й інша угода про відчуження майна, наприклад, внесення нерухомого майна до статутного капіталу юридичної особи. Є й інші підстави виникнення права власності, зокрема акт державних органів та органів місцевого самоврядування, судові рішення про визнання права на самовільне будівництво, набувальну давність, створення нового об'єкта нерухомості, правонаступництво при реорганізації юридичної особи, тощо (статті 328-345 ЦК України).

Право власності на будівлі, споруди та інше новостворене нерухоме майно, що підлягає державній реєстрації, виникає з моменту такої реєстрації [6] (стаття 182 ЦК України, статті 4, 5 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»). Проведена державна реєстрація виникнення та переходу прав на нерухоме майно підтверджується витягом з Державного реєстру прав [7].

Праву власника протистойть пасивний обов'язок невизначеного кола осіб утримуватись від порушення такого права. Оскільки цей

обов'язок покладається на усіх, логічно припустити, що речове право власності може бути порушене будь-якою особою.

Існують різні засоби захисту права власності [9]. Одні з них спрямовані на захист порушеного права (віндікаційний та негаторний позови), інші – на превенцію потенційного порушення права власності. Реєстрація прав власності є таким охоронним інститутом, який перешкоджає порушенню прав власника. Проте охорона права власності – це лише один із аспектів державної реєстрації [4, С. 101-105]. Важливо й те, що відповідно до законодавства право власності на нерухоме майно вважається таким, що виникло лише з моменту державної реєстрації (стаття 182 ЦК України).

Таким чином, право власності на нерухоме майно передбачає надання власнику нерухомого майна повного контролю за об'єктом власності, включаючи право використання, розпорядження, володіння, а також право захисту нерухомого майна. Отже до основних характеристик поняття права власності слід відносити право власника на: володіння, використання, розпорядження, захист.

Право власності є одним із основних прав у більшості правових систем та державних конституцій. Воно визнається та захищається законом, і будь-які порушення права можуть призвести до судових розглядів та відшкодування збитків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горобець Н. О. Сучасні тенденції правового регулювання права власності. Проблеми цивільного права та процесу. Харків, 2018. С. 137-139
2. Горобець Н. О., Садикова Я. М. Трансформації змісту права власності в Україні. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». 2018. № 48, т. 1. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.48/part_1/20.pdf
3. Дзера О. В. Розвиток інституту права власності в Україні. Юридичний журнал «Право України» (англомовна версія). Випуск № 5-6. 2012. С. 26-43.
4. Копилова Ж. В. Охорона та захист права власності нормами цивільного права України, класифікація цивільно-правових засобів захисту права власності. Часопис цивілістики. Випуск 17. 2014. С. 101-105
5. Спасибо-Фатеева І. В. Об'єкти права власності: напрями модернізації права України. *Право власності: європейський досвід та українські реалії* : зб. доп. і матеріалів міжнар. конф. (м. Київ, 22–23 жовт. 2015 р.). Київ : ВАІТЕ, 2015. С. 79.
6. Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.10.2013

№ 868. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/KP130868?_ga=2.236800898.2064964271.1671634084-1487565174.1665672950

7. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень. Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 51, ст. 553). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>

8. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 40-44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

9. Цивільне право України. У двох частинах. Частина 1. Навчальний посібник / за заг. ред. канд. юрид. наук, проф. В. А. Кройтора, канд. юрид. наук, доц. Кухарева О. Є., канд. юрид. наук, доц. Ткалича М. О. Запоріжжя. 2016. 284 с.

Дибко Олексій Вікторович,

здобувач PhD Запорізького національного університету

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на підприємницьку діяльність закріплене та гарантоване ст. 42 Конституції України[1]. Водночас, аналіз змісту статті виявляє обмеження у можливості здійснення цього права. Згадується влучний вислів, який свого часу було висловлено Є. Мічуріним, який зазначив, що будь-яке право не є безмежним. Воно має як межі, так і може бути обмеженим. В науковій літературі предметом дискусії стало навіть співвідношення категорій меж та обмежень цивільних прав. Погодимося з тими висновками, в основу який було покладено критерій суб'єкта діяльності: обмеження завжди є діяльністю певного суб'єкта, як правило, суб'єкта владних повноважень, якому надано відповідні повноваження приймати рішення, серед яких можливі і рішення щодо обмеження учасників суспільних відносин у здійсненні ними своїх суб'єктивних прав. Йдеться не про звуження об'єму прав, які складають зміст правового становища суб'єкта, а про обмеження певних дій чи певної поведінки суб'єкта-учасника правовідносин. В свою чергу, межі здійснення суб'єктивних прав є результатом такої діяльності. Вочевидь, самі по собі межі являють міру можливої чи дозволеної поведінки, встановлену нормативно, рішенням органів публічної влади (з підстав, в порядку та в межах, визначених зако-

ном) чи суб'єктами-носіями суб'єктивних прав в порядку саморегулювання (в договірних відносинах).

Конституція України визначила кілька обмежень у свободі здійснення права на підприємницьку діяльність, зокрема: 1) діяльність (розуміємо як вид підприємницької діяльності, так і в частині об'єктів речових прав та нематеріальних активів, цивільний оборот яких обмежений), яка не заборонена законом; 2) підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування; 3) зловживання монополістичним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція; 4) оборот чи надання неякісної чи небезпечної продукції, зокрема, усіх видів послуг і робіт (тут звертає увагу недосконалість юридичної техніки складання нормативно-правових актів. Так, п. 19 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» під продукцією розуміє будь-які виріб (товар), роботу чи послугу, що виготовляються, виконуються чи надаються для задоволення суспільних потреб[2]. Критиці піддаємо дане визначення і в частині ознаки «суспільних потреб», адже п. 22 ч. 1 ст. 1 того ж закону чітко визначає серед юридичних ознак споживача як фізичної особи, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію саме для **особистих потреб**, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. Тож у визначенні «продукції» мало б йтися про особисті, а не суспільні потреби.

Звичайно, особа не може бути позбавлена закріпленого та гарантованого Конституцією України права на здійснення підприємницької діяльності. Водночас, це право може бути обмежене (в частині можливості його здійснення особою), наприклад, в кримінально-процесуальному порядку, де серед видів покарань закріплено позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 3 ст. 52 КК України)[3]. Водночас, аналіз змісту ст. 55 КК України «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю» дозволяє зробити умовивід не щодо позбавлення означеного права, оскільки особа не втрачає його і не позбавляється (з точки зору законів формальної логіки), а щодо його обмеження (в розумінні обмеження в можливості його здійснення протягом певного періоду часу), темпорально обмежується у його здійсненні, оскільки таке покарання «може бути призначене як основне покарання на строк від

двох до п'яти років або як додаткове покарання на строк від одного до трьох років».

В умовах повномасштабної агресії рф проти України виникає закономірне питання щодо обмеження конституційних прав громадян України. Звичайно, для осіб, які прагнули чи прагнуть перетнути кордон України право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання зазнало істотних обмежень для певних категорій осіб, які підлягають чи можуть бути мобілізованими до військової служби в рядах ЗСУ і є найбільш актуальним. В свою чергу, для осіб, які здійснюють чи прагнуть здійснювати підприємницьку діяльність питання обмеження здійснення права на підприємницьку діяльність є не менш важливим. Об'єктивно, що останнє, за винятком певних критеріїв, не зазнало істотних обмежень, або навіть взагалі не зазнало їх у зв'язку з агресією рф та запровадженням воєнного стану в Україні на підставі Указу Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 [4]. Наразі чи не єдиним обмеженням є заборона співпраці з країною-агресором. Відповідно до Постанови КМУ «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією російської федерації» від 03.03.2022 р. №. 187 введено мораторій на виконання грошових та інших зобов'язань, кредиторам (стягувачами) за якими є російська федерація, громадяни рф, юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства рф, юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є рф, громадянин рф або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства рф [5]. Інші обмеження вводяться на місцевому та регіональному рівні шляхом запровадження комендантської години, щодо продажу алкогольних напоїв та роботи розважальних закладів в певні періоди часу, заборони продажу алкогольних напоїв військовослужбовцям та ін.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України. Верховна Рада України. 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. *Відомості Верховної Ради УРСР (БВР)*. 1991. № 30. Ст. 379.

3. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст.131)

4. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

5. Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією російської федерації: Постанова КМУ від 03.03.2022 р. №. 187. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text>

Карташев Денис Володимирович,

аспірант кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ З ОХОРОНИ МАЙНА

Укладення договору про надання послуг з охорони майна є важливим кроком для забезпечення безпеки та захисту майнових інтересів сторін у сучасному світі. На користь необхідність укладення такого договору виступають наступне. По-перше, однією з основних функцій охоронних послуг є мінімізація ризиків втрат через крадіжки, вандалізм тощо, які можуть завдати збитків майну власника. Укладення договору дозволяє заздалегідь визначити умови та обсяг послуг, спрямованих на запобігання таким негативним явищам. По-друге, охоронні компанії спеціалізуються на наданні послуг з охорони майна та мають висококваліфікований персонал. Укладення договору дозволяє залучити професіоналів, які мають необхідний досвід та знання для забезпечення ефективного захисту майна. По-третє, договір про охорону майна дозволяє чітко визначити права та обов'язки як охоронної компанії, так і замовника послуг. Це створює прозорий правовий контекст, у якому визначені умови співпраці та відповідальність сторін. По-четверте, охоронні послуги можуть вимагати значних ресурсів, і їх ефективне використання стає можливим завдяки укладенню договору. Систематичне планування та узгодження дозволяють оптимізувати витрати та забезпечити належний рівень захисту. По-п'яте, договір про надання послуг є інструментом для забезпечення правової відповідності. Він дозволяє сторонам враховувати вимоги законо-

давства та інших нормативно-правових актів, що стосуються сфери охорони майна. По-шосте, укладення договору сприяє встановленню стабільних та довгострокових відносин між охоронною компанією та замовником послуг. Це сприяє взаємній довірі та партнерству, що має важливе значення в забезпеченні ефективності охоронних заходів.

Тож, укладення договору про надання послуг з охорони майна є виправданим стратегічним кроком для захисту майна, зменшення ризиків та забезпечення ефективного використання ресурсів сторін.

Укладення будь-якого цивільно-правового договору має певні правила та особливості. Від повноти прописаних домовленостей, врахування всіх можливих ризиків, вірного оформлення договору буде залежати й подальша доля його як чинного, законного, такого джерела права, яке може забезпечити захист законних прав та інтересів сторін відповідного договору. Це є ключовим у забезпеченні безпеки і захисту майнових інтересів сторін у відносинах, пов'язаних із забезпеченням охорони майнових цінностей.

Договір про надання послуг з охорони майна – це цивільно-правовий документ, який регулює взаємовідносини між сторонами, що зобов'язуються здійснювати охоронні заходи для майна замовника. Його укладання є важливим етапом у забезпеченні безпеки та відповідального використання ресурсів.

Договір про охорону майна має стандартну структуру, яка включає умови про предмет договору, обов'язки сторін, терміни, порядок оплати та інші істотні умови. Особлива увага приділяється фіксації прав та обов'язків сторін з метою створення чіткого та прозорого механізму виконання зобов'язань.

Перед укладенням договору сторони проводять переговори та узгоджують всі умови співпраці. Сторонами такого договору є замовник – тобто фізична або юридична особа, яка бажає отримати послугу у вигляді забезпечити недоторканність свого майна та охоронець, який є суб'єктом підприємницької діяльності та зобов'язується забезпечити недоторканність майна, яке охороняється. Цей етап є ключовим для визначення взаємовідносин, врахування специфіки охоронних потреб та встановлення чітких стандартів.

Важливим елементом є встановлення механізмів контролю та забезпечення виконання умов договору. Сюди можна віднести системи моніторингу, регулярні аудити та інші заходи, що сприяють ефективному функціонуванню охоронних послуг. Так, у договорі слід конкре-

тизувати типи технічних засобів моніторингу, такі як відеоспостереження, системи доступу, датчики вторгнення; визначити стандарти якості та можливості реагування на аварійні ситуації; узгоджувати можливість наявності центру керування, де оператори відстежують ситуацію та при необхідності надсилають реагуючі групи; умови щодо регулярної звітності відносно роботи систем моніторингу, зокрема щодо інцидентів та їх розв'язання. Питання щодо проведення аудиту включає в себе: включення до договору заздалегідь визначений план аудиту (періодичність, обсяг та види аудитів); визначення стандартів, за якими проводитимуться аудити, та чітке формулювання критеріїв успішності; обов'язок охоронної компанії представляти звіти про аудити, включаючи виявлені проблеми та рекомендації з їх вирішення. До інших заходів ефективного функціонування охоронних послуг можна віднести: забезпечення належного рівня кваліфікації персоналу шляхом систематичних тренінгів та сертифікації; план дій на випадок екстрених ситуацій та процедури евакуації; стимулювання охоронної компанії до впровадження новітніх технологій та постійного вдосконалення своїх методів роботи; узгодження обов'язку представлення щоденних звітів стосовно подій та виявлених порушень.

Не менш важливим є визначення порядку вирішення спорів та непорозумінь між сторонами. В даному контексті можливі такі інструменти, як медіація, арбітраж або інші засоби альтернативного вирішення конфліктів. Медіація включає в себе залучення нейтральної третьої сторони, яка допомагає сторонам знайти спільне рішення без втручання судових органів; забезпечення добровільності участі в медіації, де сторони мають можливість взаємно обговорювати свої позиції та вирішувати конфліктні питання; захист конфіденційності інформації, обговорюваної під час медіації, щоб стимулювати відкритий обмін думками. Такий інструмент, як арбітраж, включає визначення механізму вибору арбітра або арбітражного трибуналу, які вирішують конфлікт відповідно до встановлених правил; призначення арбітражного рішення виконавчим без необхідності подальшого звернення до суду; забезпечення швидкості та ефективності процесу арбітражу порівняно з традиційним судочинством. Засоби альтернативного вирішення конфліктів включають: використання експертів у визначених галузях для надання об'єктивного висновку, що може слугувати основою для розв'язання спору; забезпечення конфіден-

ційності в ході процедур ADR, сприяючи відкритому обміну інформацією між сторонами; залучення третьої сторони для полегшення діалогу між сторонами та вирішення конфліктних ситуацій. Разом з тим, не варто забувати й про можливість судового врегулювання конфлікту.

Таким чином, укладення договору про надання послуг з охорони майна – це важливий крок у забезпеченні безпеки та захисту інтересів сторін. Відповідальний та детальний підхід до цього етапу дозволяє створити ефективну систему захисту майна та сприяє розвитку довгострокових партнерських відносин.

Косирев Дмитро Сергійович,

здобувач PhD Запорізького національного університету

ЗАХИСТ ЖИТЛОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Житло є необхідною складовою існування людини. Закономірно, що Конституція України закріпила право людини на житло. Закономірно, що це право закріплене та гарантоване і на міжнародному рівні. Стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріпила право кожного на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Однією із гарантій цих прав є заборона органам державної влади втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли таке втручання є законним і необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки, економічного добробуту країни, запобігання заворушенням чи злочинам, захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [1]. Ст. 47 Конституції України закріпила право на житло, визначила його зміст та гарантії. Змістовно воно зводиться до визначення можливості (відсутності заборони) мати житло у власності, у користуванні за договором найму чи в порядку соціального захисту. Гарантіями є: право побудувати житло чи набути його у власність законним способом; на отримання житла від держави чи від органів місцевого самоврядування чи набути його у власність законним способом; на отримання житла від держави чи від органів місцевого самоврядування безоплатно або за доступну плату

відповідно до закону (відповідно до Закону України «Про житловий фонд соціального призначення»); заборона примусового позбавлення житла інакше як на підставі закону за рішенням суду; недоторканість житла (відповідно до ст. 30 Конституції України не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду); право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло (ст. 48 Конституції України) та ін..

Остання з названих гарантій (достатній життєвий рівень) є гарантією можливостей. І це важливо, оскільки все частіше в юридичній літературі висловлюються думки щодо забезпечення рівних можливостей людей у здійсненні певних прав за умови їхньої економічної нерівності, але в умовах декларування рівності прав і свобод людини.

Визначаємо, що чинне житлове законодавство містить відповідні механізми забезпечення громадян житлом: 1) самозабезпечення (за цивільно-правовими договорами та в порядку спадкування); 2) надання житла в користування (відповідно до ЖК України 1983 р.); 3) надання житла в порядку соціального захисту (відповідно до Закону України «Про житловий фонд соціального призначення»).

За критерієм характеру порушення права на житло: порушення при забезпеченні громадян житлом; порушення набуття громадянами права власності на житло (в порядку приватизації державного житлового фонду відповідно до Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду»); порушення права власності; порушення права володіння та користування; завдання шкоди; порушення речових прав та порушення зобов'язань за цивільно-правовими договорами; порушення права на недоторканість житла як порушення права на приватність (privacy) та ін..

Класифікуємо, що за критерієм суб'єкта порушення житлових прав, порушення може бути: як наслідок неправомірних дій фізичних осіб; як наслідок неправомірних ріш, рішень чи бездіяльності органів державної влади та їх службових осіб. В умовах повномасштабної, в т.ч. гібридної війни рф проти України громадяни України можуть зазнавати порушення житлових прав : внаслідок пошкодження чи руйнування житла зс рф чи терористичних утворень, які базуються на окремих територіях Донецької та Луганської, а нині, Запорізької та Херсонської областей, АР Крим; неможливості користування житлом на тимчасово окупованих територіях та ін.

Особа, що зазнала порушення житлового права для захисту (відновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права) може скористатися одним із способів захисту, передбачених ст. 16 ЦК України. Однак, захист порушеного житлового права внаслідок збройної агресії рф проти України шляхом відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди та відшкодування моральної (немайнової) шкоди виявив проблему, – притягнення рф у якості відповідача до цивільно-правової відповідальності, адже консули, посли та службовці МЗС рф ігнорують запити та звернення від української сторони з 2014 року. Тим не менше, національні суди мають практику задоволення вимог позивачів. Так, у справі № 686/30265/21 на користь позивача було стягнуто компенсацію за завдану йому моральну шкоду у розмірі 60.000,00 євро через позбавлення можливості позивачки та членів її сім'ї володіти, користуватись та розпоряджатись квартирою на тимчасово окупованій території. В іншій справі № 752/7929/16-ц вирішувалося питання відшкодування матеріальної та моральної шкоди внаслідок втрати можливості здійснення права розпоряджатись та користуватись належним їй житлом внаслідок тимчасової окупації рф частини Луганської області.

Україною, з метою захисту житлових прав громадян було прийняте стратегічне рішення компенсації шкоди житлу, завданої збройною агресією рф проти України, шляхом застосування моделі компенсації на основі норми про право особи, яка відшкодувала шкоду за іншу особу, звернутися до останньої в порядку регресу (ст. 1191 ЦК України). Відшкодування завданої шкоди базується на принципі необхідності визначення факту завдання шкоди, розміру завданої шкоди та встановлення винної особи. Тому Постановою КМУ від 20.03.2022 р. № 326 було затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації [2]. Постановою КМУ від 26.03.2022 р. № 380 затверджено було затверджено Порядок подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації [3].

Однак, проблема полягала у відсутності механізму компенсації чи відшкодування завданої рф шкоди житлу громадянам України. Вона була частково вирішена прийняттям Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, ди-

версій, спричинених військовою агресією Російської Федерації»[4], в якому було визначено перелік отримувачів компенсації за знищене та пошкоджене житло, її види, механізм оцінки та ухвалення рішення щодо її надання. Постановою КМУ від 21.04.2023 р. № 381 було затверджено Порядок надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «Відновлення»[5]. Нажаль, компенсація не передбачає відшкодування шкоди в повному обсязі, а лише в розмірах сум компенсацій, визначених в означених актах, що зумовлено обмеженістю можливостей бюджету та складнощами звернення з репараціями до рф. Це питання потребує свого нормативного вирішення, і в першу чергу, на міжнародно-правовому рівні.

Перелік використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи. 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

2. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова КМУ від 20.03.2022 р. № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

3. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Постанова КМУ від 26.03.2022 р. № 380 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF#Text>

4. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації: Закон України від 23.02.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>

5. Порядок надання компенсації для відновлення окремих категорій об'єктів нерухомого майна, пошкоджених внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації, з використанням електронної публічної послуги «Відновлення»: Постанова КМУ від 21.04.2023 р. № 381. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2023-%D0%BF#Text>

*Миргородський Антон Олександрович,
здобувач PhD Запорізького національного університету*

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЮ: МЕЖІ ЗДІЙСНЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Історія становлення інституту прав людини давня. Умовною точкою відліку є період становлення держави як особливої форми суспільного утворення. Саме з цього періоду починається і відлік нормативного регулювання прав людини. В доісторичну епоху модель допустимої чи дозволеної поведінки встановлювалася родиною, сім'єю, общиною. Але в будь-якому разі вже йшлося про «правила гри», яких особа має дотримуватися в своєму співіснуванні з іншими індивідами. Звичайно, давні держави мали, здебільшого, одну із двох форм правління, – республіку та монархію. Першій як «res publicum» було характерним спільне вирішення загальних справ на народних зборах чи в сенаті (Римська республіка, древня Греція). За внутрішнього відчуття та усвідомлення рівності кожен був внутрішньо вільним. Це глобальне відчуття свободи стало характерним для країн чи утворень, які обрали шлях демократії (demos cratia). Такою була і Запорозька Січ. В давніх формах монарших країн міра допустимої поведінки підлеглих монарха чи «корони» визначалася монархом одноособово. Закономірно, що двом формам правління відповідають політичні режими – демократичний та авторитарний чи тоталітарний.

Україна та українці генетично є вільним народом, який прагне зовнішньої та внутрішньої свободи. Саме тому ідея природних прав людини є настільки близькою і нам. Вона виходить з внутрішньої сутності людини бути вільною незалежно від наявного нормативного закріплення її прав. Виходимо з такого підходу, адже це є внутрішнім прагненням кожної людини. Право є лише юридичною формою суспільних відносин. Воно надає таким відносинам і статусу людини в них урегульованої правом форми, що дає підстави юристам говорити про правовідносини та про суб'єктивні права людини як їх учасника. Але скільки б ми не говорили про правовий статус особи відповідно до норми права (яка закріплює, формалізує волю чи то держави, чи то економічно правлячого класу, чи то народу до формату загальнообов'язкової норми як наслідку нормативно-правового регулювання суспільних відносин) та її правове становище в конкретному правовідношенні, ми можемо лише говорити про те, настільки рівень

правового регулювання досягнув своєї мети, забезпечив очікування та запити конкретної людини і суспільства в цілому в питанні нормативного закріплення прав людини, їх змісту та меж можливої чи допустимої поведінки.

Право на інформацію є відносно «новим» правом в історичному розумінні покоління прав людини. Воно з'являється в третьому поколінні прав людини (після Другої світової війни) поруч з правом на розвиток, на мир, на безпечне навколишнє середовище (згодом на безпечне довкілля), на участь у користуванні спільним культурним спадком людства, на гуманітарну допомогу та ін..

Вперше в Україні право на інформацію було закріплене в ст. 34 Конституції України, де було закріплено право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [1]. З погляду на зміст ст. 32 Конституції України, щодо заборони втручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України, Рішенням Конституційного Суду № 2-рп/2012 від 20.01.2012 р. зміст ч. 2 ст. 34 Конституції України було витлумачено як збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди державою, органами місцевого самоврядування, юридичними або фізичними особами є втручанням в її особисте та сімейне життя. Таке втручання допускається винятково у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Суд також дав офіційне тлумачення інформації про особисте та сімейне життя особи як будь-які відомості та/або дані про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки тощо, пов'язані з особою та членами її сім'ї, за винятком передбаченої законами інформації, що стосується здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень. З цього Судом зроблено висновок, що така інформація про особу є конфіденційною [2].

Ч. 2 ст. 34 Конституції України чітко визначила, що здійснення зазначених прав (право на збір, зберігання чи поширення інформації) може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розго-

лошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя. Закономірно, що міра здійснення права на інформацію (межі здійснення права) визначається законом та може визначатися через обмеження, які є закономірними в умовах протидії збройній агресії РФ проти України. Такі обмеження визначені Наказом Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 від 03.03.2022 р.[3] щодо заборони розповсюдження інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану, а саме: найменування військових частин (підрозділів) та інших військових об'єктів в районах виконання бойових (спеціальних) завдань, географічні координати місць їх розташування; чисельність особового складу військових частин (підрозділів); кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан та місця зберігання; описи, зображення та умовні позначки, які ідентифікують або можуть ідентифікувати об'єкти; інформація про операції (бойові дії), які проводяться або плануються; інформація про збір розвідувальних даних (способи, методи, сили та засоби, що залучаються); інформація про проведення унікальних операцій із зазначенням прийомів та способів, що використовувались; інформація про ефективність сил і засобів радіоелектронної боротьби противника; інформація про відкладені або скасовані операції; інформація про зниклий або збитий літак, літальний апарат, зникле судно та пошуково-рятувальні операції, які плануються або проводяться; інформація про планування та проведення заходів забезпечення безпеки застосування військ (дезінформація, імітація, демонстративні дії, маскування, протидія технічним розвідкам та захист інформації); відомості про проведені інформаційно-психологічні операції, ті, що проводяться, а також плануються; інформація, яка може призвести до обізнаності противника про результати ракетних ударів по військових об'єктах (пунктах), якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом або іншими органами військового управління Збройних Сил України; інформація про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, у тому числі про їх переміщення територією України, якщо така інформація не розміщувалася у відкритому доступі Генеральним штабом Збройних Сил України чи Мі-

ністерством оборони України або в офіційних джерелах відповідних відомств країн-партнерів та ін.. Порушення вимог щодо поширення окремих видів інформації з зазначеного переліку криміналізовано (ст. 114-2 КК України).

Таким чином, в умовах протидії збройній агресії РФ проти України обмеження меж здійснення права на інформацію, визначеного ст. 34 Конституції та Законом України «Про інформацію»[4], яким регламентовано правовий режим окремих видів інформації, за Наказом Головнокомандуючого ЗСУ є законним, виправданим та легітимним.

Перелік використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Рішення Конституційного Суду у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України № 2-рп/2012 від 20.01.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#n51>
3. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану: Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України № 73 від 03.03.2022 р. URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf
4. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

*Павленко Микола Вадимович,
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
офіцер відділу забезпечення службової діяльності начальника
Генерального штабу та заступників начальника Генерального штабу
Генерального штабу Збройних Сил України*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ БУДІВНИЦТВА ВІЙСЬКОВИХ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ (ФОРТИФІКАЦІЙНИХ) СПОРУД НА ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНКАХ ПРИВАТНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ

Ведення військових операцій в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України за наявності у противника переваги в чисельності особового складу та кількості техніки та озброєнь вимагає від командирів (командувачів) підрозділів Сил оборони України прийняття виважених рішень та ретельного планування під час підготовки та застосування військ (сил), зосередження уваги на покращенні якісних показників практики оперативного мистецтва та неухильного дотримання його принципів. В свою чергу, одним з найістотніших викликів, що необхідно вирішити під час направлення особового складу на виконання бойових (спеціальних) завдань є створення умов для максимального збереження життя та здоров'я військовослужбовців. Важливою складовою захисту особового складу є забезпечення будівництва та належної експлуатації інженерно-технічних (фортифікаційних споруд).

Актуальність вказаного питання підтверджується як рішенням Уряду, згідно якого на будівництво та облаштування фортифікаційних споруд на лінії зіткнення та вздовж кордону з Республікою Білорусь та Російською Федерацією було виділено більше 40 млрд грн, так і прийняттям 22 травня 2024 року Верховною Радою України постанови «Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань використання коштів державного бюджету України спрямованих на облаштування фортифікаційних споруд та інженерних загороджень на лінії зіткнення, а також на виготовлення та закупівлю безпілотних літальних апаратів для військових частин та підрозділів Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань» з метою дослідження питань використання бюджетних коштів спрямованих на їх облаштування [1].

В свою чергу командир (командувач), затверджуючи рішення про безпосереднє будівництво інженерних та фортифікаційних загороджень, приймає до уваги як ймовірний характер дій противника, так і поставлене перед ним старшим начальником бойове завдання. Враховуючи, що підрозділи збройних сил Російської Федерації при веденні наступальних операцій намагаються дзеркально знайти прогалини у нашій обороні, напрямки удару противника доволі часто пролягають через земельні ділянки приватної форми власності та, відповідно, на таких ділянках постає необхідність будівництва та обмеження у доступі до них власників таких земельних ділянок з міркувань оперативного маскування та безпеки.

Розглядаються наступні можливі шляхи правового регулювання розміщення інженерно-технічних (фортифікаційних) споруд на земельних ділянках приватної форми власності:

- 1) примусове відчуження її у власника з наступним повним відшкодуванням її вартості (реквізиція);
- 2) передача земельної ділянки військовим формуванням для забудови (суперфіцій);
- 3) добровільна передача земельних ділянок підрозділам (формуванням) для забезпечення потреб оборони.

Доволі логічним способом набуття підрозділами Сил оборони України законного права користування земельною ділянкою в умовах правового режиму воєнного стану є примусове відчуження її у власника з наступним повним відшкодуванням її вартості (реквізиція), що передбачено статтею 353 Цивільного кодексу України [2], який, тим не менш, має ряд істотних недоліків.

Так, заходи, пов'язані з примусовим відчуженням та подальшою державною реєстрацією нерухомого майна, є доволі тривалим процесом, ускладненим необхідністю отримання погоджень різних органів військового управління. В умовах можливої різкої зміни оперативної обстановки саме швидкість будівництва інженерних та фортифікаційних споруджень є одним з ключових чинників успішного ведення оборонної операції та збереження життя та здоров'я особового складу.

Крім того, відповідно до положень частини шостою статті 353 Цивільного кодексу України передбачене право особи вимагати повернення реквізованої земельної ділянки у судовому порядку після припинення надзвичайної ситуації (правового режиму воєнного стану).

Однак, оскільки це є саме правом особи, а не обов'язком, яке вона може не захотіти реалізувати (наприклад, через очікуване погіршення якості земельної ділянки внаслідок будівництва), а також внаслідок того, що таке право виникає вже після завершення правового режиму воєнного стану, і не передбачене на час його дії, примусове відчуження земельних ділянок очікувано призводить до накопичення у військових формувань «земельного банку», в чому останні не зацікавлені.

Наостанок, визначеним частиною другою статті 353 порядком передбачено повне відшкодування вартості примусово відчуженого майна. В свою чергу, виконання цієї норми призводитиме до суттєвого збільшення ціни будівництва інженерно-технічних (фортифікаційних) споруд та надмірного навантаження на державний бюджет, що, вірогідно, матиме наслідком істотне погіршення фінансування першочергових потреб Збройних Сил України, спрямованих на відсіч збройної агресії Російської Федерації проти України.

Розглядаючи можливість використання інституту права користування чужою земельною ділянкою для забудови (суперфіцію) для врегулювання питання розміщення військових інженерно-технічних (фортифікаційних) споруд, приходимо до висновку про неспроможність такого способу з наступних підстав:

1) надання земельної ділянки для забудови є правом, а не обов'язком власника такої ділянки;

2) Законом передбачено одержання плати власником земельної ділянки, що, аналогічно з попереднім способом, призводитиме до суттєвого збільшення ціни будівництва інженерно-технічних (фортифікаційних) споруд.

Крім того, одним з шляхів використання приватних земельних ділянок підрозділами Сил оборони України для потреб фортифікації у законодавчому полі могла б стати добровільна безоплатна передача таких ділянок у користування. Проте, в інформаційному полі проти великої кількості згадок про свідомих громадян та організацій, що безоплатно передали військовим формуванням техніку, товари подвійного призначення, побуту, тощо, логічно не зустрічається жодної згадки про передачу земельних ділянок для потреб оборони. Припускаємо, це може бути пов'язано як з бажанням власників використовувати такі ділянки за цільовим призначенням після віддалення від них лінії бойового зіткнення, так і з необхідністю, відповідно до норм

частини першої статті 182 Цивільного кодексу України, обов'язкової державної реєстрації права власності та інших речових прав та обтяжень на нерухоме майно та проведення інших правовстановлюючих заходів, що, в свою чергу, було б надмірним обтяженням для підрозділів Сил оборони України, що зосереджують свої зусилля на відсічі та стримуванні збройної агресії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Картка законопроекту – Законотворчість. Електронний кабінет громадянина. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44278> (дата звернення: 24.05.2024).
2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 27 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 24.05.2024).

СЕКЦІЯ: НА ПОЧАТКУ НАУКОВОГО ШЛЯХУ

Анисимова Олександра Андріївна

студентка 1 курсу магістратури факультета цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія» Науковий керівник: к.ю.н., доцент Берназ-Лукавецька О. М.

СПІВВІДНОШЕННЯ РЕСТИТУЦІЇ ТА КОНДИЦІЙНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

У сучасному українському цивільному законодавстві відсутнє чітке визначення терміну «реституція». Проте, несподівано для багатьох, цей термін широко використовується у судовій практиці. Його сутність і важливість можна розкрити, взявши за основу пункт 2.5 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України № 11 від 29.05.2013 року, який стверджує, що реституція – це повернення становища сторін недійсного правочину у початковий стан.

Термін «реституція» має своє коріння в римському праві, де він позначав особливий процесуальний засіб захисту, який дозволяв відновити сторонам правочину їхні права, якщо це вважалося несправедливим. У сучасному світі реституція трансформувалась у спеціальний наслідок недійсного правочину. Основна ідея реституції полягає в тому, щоб повернути сторонам все те, що вони одержали в результаті правочину, який був визнаний недійсним. Це може бути майно, виконані роботи, надані послуги тощо. У випадках, коли повернення у натурі неможливе, вартість отриманого має бути відшкодована за цінами, що існують на момент відшкодування.

Українське цивільне законодавство, не визначаючи термін «реституція», проте відображає його сутність та важливість у ряді нормативних актів, зокрема у частині 1 статті 216 Цивільного кодексу (ЦК). Ця стаття встановлює, що у разі недійсності правочину кожна із сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення – відшкодувати вартість отриманого за цінами, які існують на момент відшкодування.

Реституційне зобов'язання виникає тільки на підставі недійсного договору. Це означає, що якщо правочин визнано недійсним з будь-

якої причини, сторони повинні відновити стан речей до початкового. Незалежно від того, чи стосується це майна, робіт, послуг чи інших благ, кожна сторона має право очікувати відповідного відшкодування або повернення майна.

Інтересно, що реституційне зобов'язання може бути пред'явлене лише стороні правочину. Це визначається українським законодавством і робить цей процес більш конкретним та прозорим. Навіть якщо сторона не звернулася з вимогою про реституцію, суд може застосувати її з власної ініціативи.

Щодо кондиційного зобов'язання, то цивільне законодавство, зокрема стаття 1212 Цивільного кодексу (ЦК), встановлює підстави виникнення такого. Ця норма визначає, що таке зобов'язання може виникати у випадках, коли одна особа набуває чи зберігає майно за рахунок іншої особи, або коли набуте майно було отримано без належної правової підстави або підстава, на якій воно було набуте, пізніше відпала. Постанова Верховного Суду від 02.03.2016 року, у справі № 6-3090цс15, розглянула не лише окремий аспект законодавства, але й принциповий підхід до вирішення спорів, пов'язаних з кондиційним зобов'язанням, визначеного статтею 1212 Цивільного кодексу (ЦК). Ця постанова підкреслила необхідність установлення «абсолютної» безпідставності набуття майна не лише на момент його набуття, а й станом на час розгляду спору. Такий підхід розкриває глибину і важливість захисту власності та права на чесне обґрунтування власних позицій.

Ця «абсолютна» безпідставність визначається як відсутність будь-яких правових, договірних або інших підстав, які б обґрунтовували набуття майна. Такий підхід забезпечує, що судові рішення не буде залежати від часових рамок чи зміни обставин, що можуть виникнути після набуття майна. Правова позиція відображається не лише у статті 1212 ЦК, але й у загальних нормах глави 83 ЦК. Вона дозволяє судам забезпечувати справедливість та вирішувати спори на основі об'єктивних критеріїв, що сприяє підтримці правового порядку та відновленню порушених правових відносин.

Основні ознаки, характерні для кондиції, створюють підстави для самостійного захисту порушеного права власності. Перша умова вимагає, щоб річ була визначена родовими ознаками, включаючи грошові кошти. Друга умова передбачає, що потерпілий має право вимагати повернення речі від особи, яка її набула, якщо між ними немає договірних правовідносин щодо цієї речі.

Кондиція може бути застосована як самостійний спосіб захисту права власності або субсидіарно до реституції та віндикації, у тих випадках, коли інші способи захисту не можуть бути застосовані або не охоплюють усіх аспектів порушеного права. Вона забезпечує можливість захисту прав особи, яка вважає себе власником майна, і використання правового механізму, що передбачений законодавством.

Реституція та кондиція є двома важливими правовими концепціями, які використовуються для захисту прав власності та відновлення порушених правових відносин. Хоча вони можуть здаватися схожими, у них є суттєві відмінності, які визначають їхню природу та застосування.

Реституційне зобов'язання виникає лише у випадках, коли дії осіб щодо майна ґрунтуються на недійсному договорі, у той час як кондиційне зобов'язання може впливати з позадоговірних ситуацій, включаючи передачу майна у виконання «невстановленого договору». Це вказує на те, що реституція має на меті відновлення правових наслідків недійсного правочину, тоді як кондиція базується на непідтвердженому набутті майна.

У випадку реституції вимогу може висувати лише сторона правочину, у той час як у разі кондиції вимога може бути адресована іншій особі, з якою позивач не має договірних зв'язків щодо майна. Це визначає, з одного боку, область застосування та можливих відповідачів у кожному конкретному випадку. При реституції всі сторони повертають отримане за правочином, у той час як при кондиції лише відповідач повертає позивачу незаконно набуте майно. Це свідчить про різницю у обсязі та характері відшкодування у кожному випадку.

Суд може застосувати реституцію за власною ініціативою, якщо правочин визнано недійсним або нікчемним, у той час як кондицію можна визнати лише відповідно до позовної вимоги. Крім того, реституція може бути застосована і до індивідуально визначених речей, і до речей, визначених за родовими ознаками, тоді як кондиція (як самостійний захисний механізм) може застосовуватися лише до речей, визначених за родовими ознаками. Це визначає сферу застосування кожного з цих правових інструментів. Отже, важливо розуміти, що реституція та кондиція мають значні відмінності, і це розуміння є важливим для ефективного захисту прав власності та відновлення порушених правових відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Цивільний Кодекс України: Затверджений Законом України № 435-IV від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003.
2. Постанова Верховного Суду України від 02 березня 2016 р., судова справа № 6-3090цс15.
3. Постанова Пленуму Вищого Господарського суду «Про деякі питання визнання правочинів (господарських договорів) недійсними» від 29 травня 2013 року № 11

Багнета Софія Володимирівна,

*студентка 3-го курсу факультету адвокатури та антикорупційної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент Берназ-Лукавецька О. М.*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАПОДІЯНОЇ ЦИВІЛЬНОМУ НАСЕЛЕННЮ У РЕЗУЛЬТАТІ ВОЄННИХ ДІЙ

Збройна агресія проти України, яка відбувається на тлі геополітичних напруг та воєнних конфліктів, має значний вплив на життя громадян та інфраструктуру країни. Розгляд шкоди, що заподіюється внаслідок збройної агресії проти України, є актуальним та важливим завданням.

Військова агресія проти України відкрила страшний ряд наслідків для цивільного населення. Понад 10 років триваючий конфлікт призвів до тисяч загиблих, мільйонів переселенців і біженців, та серйозно пошкодив інфраструктуру та економіку країни. Мирне населення стає безвинними учасниками конфлікту, піддаючись небезпеці та стражданням через обстріли, бомбардування та бойові дії. Крім того, шкода може бути заподіяна не лише фізичному та матеріальному благополуччю, але й психологічному стану громадян.

Тому варто приділити увагу відшкодуванню заподіяної шкоди, визначити нормативно-правове регулювання цього питання та виділити можливі варіанти захисту та відновлення своїх порушених прав.

Варто виділити два можливих варіанти регулювання даного питання: міжнародний та національний.

По-перше, міжнародне право становить важливу складову частину правової системи України та впливає на її внутрішні справи,

зовнішні відносини та захист прав і свобод громадян. Відповідно до статті 9 Конституції України, міжнародні договори, в яких Україна є стороною, є обов'язковими для виконання і мають пріоритет перед національним законодавством. Після ратифікації міжнародний договір стає складовою частиною внутрішнього права України і зобов'язує країну його виконувати.

— Європейський суд з прав людини

В Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено механізм захисту права на мирне володіння майном (рухомим і нерухомим, майновими правами, законним очікуванням, прибутком тощо).[1, с. 18]

Переваги Європейського Суду з Прав Людини (ЄСПЛ) щодо відшкодування шкоди включають: є незалежним органом; судові рішення ЄСПЛ є публічними, що забезпечує прозорість та відкритість у процесі розгляду справ; рішення ЄСПЛ мають міжнародний масштаб.

Проте є й недоліки: розгляд справ у ЄСПЛ може займати значну кількість часу; Російська Федерація прийняла закон, що обмежує можливість виконання цих рішень, прийнятих після 15 березня 2022 року. До того ж, виплати є обмеженими (лише в російських рублях та лише в російських банках).

— Міжнародний Суд ООН

26 лютого 2022 року Україна подала позов до Міжнародного Суду ООН з питання порушення Російською Федерацією Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Конвенції про боротьбу з расизмом та дискримінацією. Наша держава хоче зобов'язати Росію виплатити репарацію за шкоду завдану в ході вторгнення на нашу територію.

По-друге, Російська Федерація несе відповідальність за порушення прав людини, вчинені її збройними силами або іншими органами в рамках збройної агресії проти України. Однак, Україна має створювати власний механізм захисту порушуваних прав цивільного населення.

Так, Цивільний кодекс України містить низку норм, які регулюють відшкодування майнової шкоди, а саме ст.ст. 22, 1166, які встановлюють загальні засади даного питання. Конституція України встановлює, що правосуддя здійснюється виключно судами. Тому, традиційно для отримання компенсації можна звернутися до суду з позовом

про відшкодування завданої шкоди. Однак, нормами національного законодавство встановлено, що обов'язковими елементами позову є докази порушеного права та винуватість конкретної особи.

Варто розмежувати можливі види відшкодування шкоди завданої збройною агресією. Це, наприклад, контрибуція (вилучення майна або примусові платежі на користь держави-переможця у війні), репарація (одна з форм матеріальної відповідальності, яка настає для суб'єкта міжнародного права за збитки, завдані іншому суб'єкту міжнародного права внаслідок правопорушень, до яких безпосередньо належить і війна; характер та обсяг репарацій залежать від завданих збитків), конфіскація, реституція, субституція, які так чи інакше застосовувалися після завершення збройної агресії.[2]

Варто наголосити, що держава намагається врегулювати питання відшкодування, відновлення прав та покращення життя потерпілих й поза судовим процесом. Це безкоштовне медичне обслуговування; різноманітні соціальні послуги та допомога, такі як психологічна підтримка, професійна реабілітація, допомога у трудовій та соціальній реінтеграції; відшкодування втрати житла та інше.

Однак, незважаючи на законодавче регулювання й низку прийнятих нормативно-правових актів після 24 лютого 2022 року, все ж є багато проблем і труднощів, які постають перед мирним цивільним населенням нашої країни.

Агресор намагається приховати свою причетність до воєнних дій, що ускладнює процес визначення вини та відшкодування шкоди. Постраждалі не в змозі чітко визначити особу винного, важко зібрати доказову базу, наявність ілюзій, щодо реальності відшкодування шкоди, завданої країною-сусідом. При цьому є доцільним встановлення факту заподіяння шкоди саме в результаті військової агресії, а не з інших причин.

Отже, відшкодування шкоди, заподіяної цивільному населенню в результаті воєнних дій, є надзвичайно важливим аспектом. Це не лише моральний обов'язок, але й правове зобов'язання для держав-учасниць конфлікту. Забезпечення ефективних механізмів відшкодування шкоди може сприяти відновленню постраждалих осіб, покращенню їхнього становища та відновленню миру та стабільності в постконфліктний час. Тому важливо, щоб наша держава розглядала це питання ґрунтовно і здійснювала всі необхідні заходи для забезпечення повного відшкодування постраждалим завданих збитків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Koshman A. Огляд національних та міжнародних механізмів захисту права власності, порушеного через агресію російської федерації, July 2022. С. 29. URL: <https://pravojustice.eu/storage/app/media/Report%20PJ%20Template.pdf>
2. Яковлева С. Відшкодування шкоди, заподіяної війною: можливості українського правосуддя. *Юридична Газета онлайн*. 04 грудня. № 13–16. С. 771–774. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidshkoduvannya-shkodi-zapodiyanoyi-viynoyu-mozhливosti-ukrayinskogo-pravosuddya.html>
3. Ярош С.. І знову про відшкодування шкоди, завданої агресією рф. *Юридична Газета онлайн*. 22 серпня 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/i-znovu-pro-vidshkoduvannya-shkodi-zavdanoyi-agresieyu-rf.html>
4. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Безмаленко Вероніка Володимирівна,

студентка 3-го курсу факультету

прокуратури та слідства (кримінальна юстиція)

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Кривенко Ю. В.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Спадкування – це надзвичайно важливий аспект цивільного права, що здебільшого залишається поза увагою нашого повсякденного життя, але має вирішальне значення для багатьох людей. Коли ми говоримо про успадкування, ми вступаємо в світ правових норм, які визначають, що станеться з нашим майном та активами у подальшому. Умови воєнного стану в Україні передбачають певні особливості для даного процесу, тому він стає більш складним та вимагає дотримання нових змін у законодавстві.

У добу воєнних перипетій та невизначеності, увесь спектр життєвих сфер потрапляє під особливу увагу й регулювання, і не є винятком правове наслідування майна. У зв'язку з вторгненням Російської Федерації на територію України, законодавство відчуло необхідність внести зміни.

Так, у 2024 році в державі набули чинності два важливі закони, які розширюють та уточнюють порядок спадкування, вони стосуються внесення змін у такі нормативно-правові акти як: «Про нотаріат», «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції». Такі законодавчі акти мають на меті не лише впорядкування процедур спадкування, а й забезпечення захисту прав спадкоємців у період нестабільності та конфлікту, враховують унікальні виклики, які ставляться перед українським суспільством у контексті військових дій, забезпечуючи більшу зрозумілість та юридичну стабільність у розподілі спадкового майна.

Одне зі значущих нововведень стосується статті 1221 Цивільного кодексу України. Вона вказує, що для визначення місця відкриття спадщини має значення останнє місце проживання спадкодавця [1]. Цей крок можна розглядати як спробу відновлення колишнього порядку спадкування. Раніше відкриття спадкової справи відбувалося за поданням першої заяви, яка відображала бажання щодо спадкового майна, спадкоємців, виконавців заповіту, осіб, які цікавляться охороною майна, або вимог кредиторів. Після такої заяви нотаріус формував спадкову справу, яка потім реєструвалася в Спадковому реєстрі згідно з встановленим порядком, схваленим Кабінетом Міністрів України. Під час перевірки факту смерті особи та визначення часу відкриття спадщини нотаріус вимагав свідоцтво про смерть від органу державної реєстрації актів цивільного стану або використовує безпосередній доступ до реєстру актів цивільного стану. Якщо реєстрація смерті відбулася пізніше ніж за один місяць після дня смерті або дня, коли особу оголосили померлою, то терміни, встановлені відповідно до певних статей Цивільного кодексу України, починають обчислюватися з моменту державної реєстрації смерті. У такому випадку час відкриття спадщини вважається днем смерті або днем, коли особу офіційно оголосили померлою, незалежно від часу реєстрації цієї події у державному реєстрі [2].

Якщо останнє місце проживання спадкодавця визначити неможливо, то місце відкриття спадщини здійснюється на основі місцезнаходження нерухомого майна або його основної частини. У разі відсутності нерухомого майна, враховується місцезнаходження основної частини рухомого майна. Особливу увагу заслуговує ситуація, коли спадкодавець мав останнє місце проживання за межами України. У цьому випадку, місце відкриття спадщини визначається відповідно до правил, встановлених Законом України «Про міжнародне приватне право».

Також була скасована поправка щодо збільшення строків на прийняття спадщини з 6 до 10 місяців. Таким чином, знову застосовується попередній строк у 6 місяців для прийняття або відмови від спадщини.

У результаті проаналізованої інформації ми приходимо до таких висновків, що українське законодавство про спадкування має велике значення, оскільки воно визначає порядок передачі майна після смерті особи. Введення змін у законодавство під час воєнного стану свідчить про гнучкість системи та потребу в адаптації до екстремальних умов.

***Білоног Аліна Андріївна,
Платонова Олеся Андріївна,***

*студентки 3 курсу факультету адвокатури та антикорупційної
діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: : к.ю.н., доцент Берназ-Лукавецька О. М*

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан – це спеціальний правовий статус, який встановлюється в Україні або в окремих її регіонах у випадку збройної агресії або загрози нападу, яка становить загрозу державній незалежності, територіальній цілісності та іншим важливим інтересам країни. Це передбачає делегування відповідним органам державної влади, військовому керівництву, військовим адміністраціям та місцевим органам самоврядування повноважень, необхідних для захисту від загрози, відсічі збройної агресії, забезпечення національної безпеки

та інших важливих завдань. Це також може передбачати тимчасове обмеження конституційних прав та свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, зазначаючи термін дії цих обмежень [1].

Законом України «Про страхування» (ст. 5) передбачено форми страхування, а саме: добровільне та обов'язкове страхування [2].

Об'єктом угоди страхування можуть бути майнові інтереси, які не порушують закон і пов'язані:

- 1) з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням (особисте страхування);
- 2) з володінням, користуванням та розпорядженням майном (майнове страхування);
- 3) з компенсацією збитків, завданих страхувальником особі або її майну, а також збитків, завданих юридичній особі (страхування відповідальності) – згідно зі статтею 4 Закону «Про страхування» [3].

Пункт 1 статті 991 Цивільного кодексу та пункт 1 статті 26 Закону «Про страхування» містять ряд обставин, при яких страховик має право відхилити здійснення страхової виплати. При цьому цей перелік не є вичерпним, а договором можуть бути передбачені і інші підстави для відмови здійснити страхову виплату, якщо це не суперечить закону. Науковці зазначають, що «на практиці страховики включають до правил страхування додаткові підстави для відмови у здійсненні страхової виплати, зокрема, пов'язані з війною.» [4].

Страхові компанії передбачають відхилення від покриття ризиків, пов'язаних з воєнними діями, наприклад, у випадку, коли застраховане майно пошкоджено або знищено внаслідок бойових дій, таких як вогнепальні постріли або вибухи. Такі збитки не компенсуються страховиком. Страхування від воєнних ризиків існує як окремий продукт на ринку, проте через високі вартості в останні роки воно не є популярним.

Серед основних особливостей можна відзначити такі:

- 1) військові дії можуть бути розглянуті як особливі обставини, які можуть вплинути на обсяг страхового покриття. Деякі види страхування, такі як майнове страхування або страхування цивільної відповідальності, можуть містити винятки або обмеження у випадку військових конфліктів;
- 2) у період військового конфлікту страхові компанії можуть вносити зміни в тарифи та умови страхування, щоб відобразити підви-

цені ризику. Це може призвести до збільшення вартості страхування для страхувальників;

3) під час воєнного стану може збільшитися попит на специфічні види страхування, наприклад, страхування ризиків воєнних дій. Це може включати страхування майна від руйнувань, спричинених воєнними подіями, або страхування життя з додатковими опціями у випадку військової служби;

4) аналіз умов страхування відповідальності набуває великої важливості в контексті воєнного стану, оскільки військові дії можуть призвести до збільшення ризиків як для бізнесів, так і для фізичних осіб. Існує можливість, що додаткове страхування може стати необхідним для забезпечення покриття відповідальності в умовах воєнних дій;

5) певні страхові поліси можуть містити винятки для зон з активними воєнними діями. Страхові компанії можуть обмежувати обсяг покриття на територіях, де тривають військові конфлікти [5].

Отже, умови страхування в період воєнного стану є важливою та складною проблемою, яка вимагає уважного аналізу та розуміння як для страхових компаній, так і для страхувальників. Воєнний стан, як спеціальний правовий статус, може суттєво вплинути на обсяг та умови страхового покриття. Важливою особливістю є можливість відмови страховика від покриття ризиків, пов'язаних з воєнними діями, а також можливість коригування тарифів та умов страхування для відображення підвищених ризиків. Крім того, в період воєнного конфлікту може збільшитися попит на специфічні види страхування, такі як страхування ризиків воєнних дій. Необхідність аналізу умов страхування відповідальності та можливість винятків для зон з активними воєнними діями є також важливими аспектами в контексті воєнного стану.

Враховуючи всі ці фактори, можна зробити висновок, що розуміння та адаптація умов страхування до умов воєнного конфлікту є важливим завданням як для страховиків, так і для страхувальників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Правовий режим воєнного стану. WikiLegalAid: веб-сайт. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Правовий_режим_воєнного_стану
2. Про страхування. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр#Text>

3. Договір страхування та особливості його застосування в умовах воєнного стану. ІнстаДок: веб-сайт. URL: <https://instaco.com.ua/news/dogovir-strahuvannya-ta-osoblivosti-yogo-zastosuvannya-v-umovah-vo-nnogo-stanu>

4. Економічна правда. Страхування під час війни. Економічна правда: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/04/14/685760/>

5. Договір страхування та особливості його застосування в умовах воєнного стану. ЮРЛІГА: веб-сайт. URL: <https://jurliga.ligazakon.net/catalog/12799/publikatsii/678>

Білошкурський Микола Миколайович,

*студент I курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Науковий керівник: д. ю. н., проф. Давидова І. В.

РЕЧОВІ ПРАВА УЧАСНИКА БОЙОВИХ ДІЙ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ, ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ ПРАВ ТАКИХ ОСІБ У КОРУПЦІЙНИХ ЦІЛЯХ

Нині, в умовах воєнного стану, у зв'язку з третім роком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на суверенну територію України та десяти років з початку російсько-української війни, актуалізується проблема правового захисту прав, зокрема, речових прав осіб, які постраждали від цієї війни, а також безпосередніх учасників-захисників АТО, ООС і українських військових під час повномасштабного вторгнення, які стали до оборони держави від агресора. Логічним виглядає правовий захист державою згаданих груп населення, як вразливих, шляхом запровадження пільг, що застосовуються для захисту постраждалих від війни, внутрішньо переміщених осіб, а також учасників бойових дій.

Тому, у зв'язку з агресією Російської Федерації проти суверенітету та територіальної цілісності України, ще з 2014–2015 рр. існує вичерпний перелік осіб, які, так чи інакше постраждали від воєнних дій, або були безпосередніми учасниками та захищали суверенітет і територіальну цілісність України та які, у зв'язку з цим, мають право претендувати на деякі пільги від держави. Так, наприклад, подібні пільги щодо внутрішньо переміщених осіб закріплює Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від

2015 року [1], а пільги для учасників бойових дій – Закон України «Про статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту» [2].

Ведучи мову за ветеранів-учасників бойових дій та пільги щодо них, які регламентуються Законом України «Про статус ветеранів, гарантії їх соціального захисту», слід зазначити, що ст. 12 цього закону закріплює вичерпний перелік пільг, які можуть і повинні отримати учасники бойових дій чи особи, прирівняні до них [2]. Зокрема, п. 14 ч. 1 ст. 12 регламентує пільги учасників бойових дій та осіб, прирівняних до них, пов'язані з речовими правами на нерухоме майно, а саме гарантує: «першочергове забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, першочерговий ремонт житлових будинків, квартир цих осіб та забезпечення їх паливом» [2]. Аналогічна пільга на позачергове забезпечення жилою площею осіб-ветеранів, які потребують поліпшення житлових умов, та першочергове відведення земельних ділянок існує і для ветеранів війни та закріплена у п. 13 ч. 1 ст. 14 цього ж закону [2]. При чому, за ч. 3 ст. 134 Земельного Кодексу України, при безоплатній передачі земельних ділянок особам-учасникам бойових дій чи особам, прирівняних до них, земельні торги не проводяться [3].

На думку Д. Коломійцевої та Т. Саркісової, право на відведення земельних ділянок учасникам бойових дій чи особам, прирівняних до них, є однією із форм публічної вдячності їм за захист держави і тієї ж землі, яку вони отримують. Тим не менше, така процедура має проблемні питання [4, с. 123].

Тож, пропонуємо розглянути саме проблемні аспекти зловживання деякими посадовими особами при реалізації прав та отримання пільг учасників бойових дій чи осіб, прирівняних до них у частині відведення земельних ділянок в незаконний спосіб. Враховуючи актуальність застосування цивільних прав у корупційних цілях, про що нами вже неодноразово було згадано в попередніх наукових працях [5, с. 10], пропонуємо розглянути зловживання речовими правами на землю, отриману учасником бойових дій чи особою, прирівняною до такого, шляхом першочергового відведення йому земельної ділянки, саме у корупційних цілях.

Прикладом такого зловживання правом та пільгами у корупційних цілях є справа про заволодіння землею на 291 млн грн та спроба заво-

лодіти ще на 190 млн грн у Сумській області [6]. За повідомленнями Національного Антикорупційного Бюро України (НАБУ) та Спеціалізованої Антикорупційної Прокуратури (САП), державні посадовці, увійшовши у змову з посадовцями Держгеокадастру України, спочатку злочинним шляхом навмисно знищили державні документи у межах судового процесу, конфіскували землю у державних підприємств, а потім, ділянки загальною площею 2,5 тис. га було передано, а ще 3,3 тис. га планувалося передати у власність заздалегідь визначеним особам-учасникам бойових дій, виконуючи їх права на першочергове відведення земельних ділянок. Згодом ці ділянки шляхом укладання договорів купівлі-продажу та/або оренди були передані у власність ТОВ, начебто, за ініціативою тих, хто одержав ці ділянки, реалізуючи свої права на першочергове відведення земельної ділянки. НАБУ та САП переконані, що передача одержаних земельних ділянок відповідним ТОВ була обов'язковою умовою отримання згаданими учасниками бойових дій цих ділянок. Зрозуміло, що подібні «умови для отримання» є прямо забороненими і протизаконним [6].

Тому, виходячи з проведеного аналізу, можемо стверджувати, що право учасників бойових дій чи осіб, прирівняних до них, на першочергове відведення земельних ділянок та речові права на земельну ділянку, отриману таким шляхом, можуть використовуватися і використовуються у корупційних цілях. Тобто, суб'єкт державної влади, наділений виключними повноваженнями, може зловживати ними у межах реалізації прав учасників бойових дій чи осіб, прирівняних до них, стосовно відведення земельних ділянок, а безпосередньо особи, які наділені цим правом, у змозі входити у змову з відповідними посадовими особами та ставати співниками у корупційних правопорушеннях.

Найперший і найбільш очевидний спосіб корупційного правопорушення під час втілення прав учасників бойових дій чи осіб, прирівняних до них, на першочергове відведення земельних ділянок, яке може виникати – отримання неправомірної вигоди посадовою особою за пересування на початок черги та якомога швидшого втілення права на відведення земельної ділянки учасника бойових дій чи особи, прирівняної до такого, яка надала хабар.

Другий, менш очевидний, а від того і значно проблемніший спосіб корупційного злочину для правоохоронних органів, – торгівля земельними ділянками шляхом відведення їх заздалегідь «призна-

ченим» учасникам бойових дій чи особам, прирівняних до таких, які мають право на отримання цих земельних ділянок. Таким чином, особи, після отримання цих ділянок землі в порядку, встановленому законом, начебто за особистим бажанням, надають земельні ділянки в оренду або ж передають їх у володіння шляхом укладання договору купівлі-продажу, а дохід від продажу поділяється між особою-учасником бойових дій, який отримав цю ділянку відповідно до закону, та посадовою особою, яка, зловживаючи своїми повноваженнями, допомогла спільнику отримати таку земельну ділянку в якнайшвидшому порядку. Ускладнює також цю ситуацію і те, що дуже важко притягнути до відповідальності учасника бойових дій чи особи прирівняної до такого, який був спільником та брав участь у корупційній схемі, адже потрібно довести, що він не просто реалізував свої речові права на земельну ділянку, а саме, реалізував їх в межах корупційної схеми. Також важко довести причетність такої особи до процесу відведення їй земельної ділянки поза чергою інших учасників бойових дій, адже така особа мала повне право на першочергове відведення їй земельної ділянки, відповідно до встановленого законодавства.

Отже, в умовах воєнного стану, коли велика чисельність громадян України, зокрема, учасників бойових дій чи осіб, прирівняні до таких, відповідно до закону, мають право на першочергове відведення земельної ділянки, актуалізується проблематика корупційних злочинів, шляхом зловживання особами такими правами. Обставини дозволяють виокремити щонайменше дві корупційних схеми, пов'язані зі зловживаннями речовими правами на земельну ділянку учасниками бойових дій чи особами, прирівняних до таких, через змову з посадовими особами, що допомагають їм у відведенні такої ділянки у якнайшвидшому порядку і подальшого використання речових прав такої особи у корупційних цілях.

Серед найбільш очевидних способів можна виділити – сприятливі умови для отримання посадовою особою неправомірної вигоди для якнайшвидшої реалізації права учасника бойових дій чи особи, прирівняної до такого, на першочергове відведення земельної ділянки, не зважаючи на місце у черзі претендентів.

Серед проблемних способів для правоохоронних органів можна виділити входження учасника бойових дій чи особи, прирівняної до такого, у змову з посадовою особою та, шляхом зловживання посадо-

вою особою своїми правами, якнайшвидшу реалізацію права спільника на першочергове відведення земельної ділянки та подальше надання спільником цієї земельної ділянки в оренду, або передача її у власність шляхом укладання договору купівлі-продажу земельної ділянки та розподілення доходу від продажу між учасниками корупційного правопорушення. При чому, довести причетність та вину учасника бойових дій чи особи, прирівняної до такої, у цій корупційній схемі – дуже важко.

Використання наведених способів зловживання речовими правами особи на землю у корупційних цілях можна поставити в один ряд по частоті використання, разом з іншими способами, зокрема, з використанням, наприклад, договорів у корупційних цілях, договорів купівлі-продажу, оренди, дарування [7, с. 19], а тому, використання речових прав на землю, яка отримана шляхом реалізації учасником бойових дій чи особою, прирівняною до такого, права на першочергове відведення землі, у корупційних цілях, є актуальною проблемою сьогодення та потребує подальших теоретичних досліджень і вдосконалення правозастосовчої практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
2. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
3. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
4. Коломійцева Д. М., Саркісова Т. Б. Проблеми реалізації права на землю учасниками бойових дій та перспективи їх вирішення. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 1. С. 123–127.
5. Давидова І. В., Білошкурський М. М. Використання платних послуг у онлайн-відеоіграх як спосіб приховати корупційні злочини. *Lex Sportiva*. 2023. № 2. С. 10–17.
6. Заволодіння землею на 291 млн грн та спроба заволодіння землею ще на 190 млн грн: підозрюється ексголова аграрного комітету Верховної Ради – чинний міністр (ВІДЕО+ФОТО). *Національне антикорупційне бюро України*. URL: <https://nabu.gov.ua/news/zavolodinnia-zemleiu-na-291-mln-grn-ta-sproba-zavolodinnia-zemleiu-shche-na-190-mln-grn-pidozriuyet-sia-eksgolova-agrarnogo/>

7. Давидова І. В., Білошкурський М. М. Договір дарування як спосіб уникнути покарання за корупційні злочини. *Часопис цивілістики*. 2023. Вип. 50. С. 18–23.

Вавдійчик Яна Олександрівна,
*студентка 2-го курсу факультету прокуратури та слідства
(кримінальної юстиції) Національного університету «Одеська
юридична академія»*

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Калітенко О. М.

ПЕРСПЕКТИВИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Штучний інтелект (надалі ШІ) наразі є одним із найреволюційніших винаходів 21 століття в технологічному аспекті.

Актуальність теми зростає в геометричній прогресії. Використання ШІ мінімізує витрати часу, а окрім цього покращує та підвищує ефективність в різноманітних сферах життєдіяльності населення планети Земля.

Його використання не обмежується жодною із можливих сфер застосувань, що стає підґрунтям для виникнення хвилювань у суспільства. Компанія, що займається розвитком ChatGPT призупинила розвиток і тестування крайньої на даний момент, п'ятої версії, на лист-прохання більше 50 тисяч осіб в числі котрих винахідники Стів Возняк, Юваль Гарарі та інші.

Небезпека ШІ з юридичної точки зору полягає в цілковитій відсутності правового регулювання.

13 березня 2024 року Європарламентом було прийнято закон щодо правового регулювання ШІ, який повинен гарантувати безпеку та дотримання основоположних прав громадян. Даний закон набере повну силу через 24 місяці після прийняття.

Фактично даний закон забезпечить заборону на певні застосунки та дії ШІ, до прикладу використання людської біометрії, зчитування облич на фото або відеозображення задля створення бази розпізнавання лиць тощо.

Окрім цього “дипфейки” тепер повинні містити помітку, щоб не вводити суспільство в оману, а також низка інших нововведень, що напряму стосуються безпеки суспільства та держави, верховенства права, демократичності.

На жаль, сфера інтелектуальної власності зокрема авторського права залишається абсолютно неврегульованою. В українському законодавстві відсутні будь-які правові норми, що стосувалися б безпосередньо ІІІ.

ІІІ відповідно до Закону України “Про авторське право та суміжні права” вважається комп’ютерною програмою, або простіше кажучи кодом. Логічно зробити висновок, що будь-який продукт, створений за допомогою коду, як і права на нього повинні належати автору програми.

На цьому етапі варто більше розкрити процес діяльності ІІІ. Для успішного генерування портрету в конкретно зазначеному стилі, для початку необхідно навчити надати декілька робіт в однаковому стилі для створення алгоритму, що вже в подальшому дозволить створювати нові портрети за запитом.

Фактично для роботи ІІІ спочатку необхідно скористатися готовими роботами, а отже необхідно отримати дозвіл автора, задля дотримання авторських прав. Полягає запитання, у кого будуть виникати права на кінцевий продукт? У автора робіт, у автора програми, чи в особи, яка згенерувала зображення за запитом.

На мою думку, варто розрізняти такі аспекти:

1. Комерційне та некомерційне використання.

Я вважаю, у випадку комерційного користування автор програми має право вимагати плату за використання власної програми, можливо, у вигляді щомісячної підписки або купування програми як звичайного додатку. Зі сторони автора роботи якого використовують доцільно вимагати певний відсоток від отримання прибутку третьою особою, або ж на моменті отримання дозволу третьою особою у письмовій формі витребувати разову винагороду за використання його результатів інтелектуальної діяльності.

2. Авторство.

Суть аспекту полягає в наявності автора, а саме чинності строку авторських прав. Якщо третя особа за допомогою віршів Т. Г. Шевченка “навчить” ІІІ писати поеми, то й сплачувати авторську винагороду сенсу немає.

3. Майнові та немайнові права.

Якщо із майновими правами все зрозуміло, що за вищеперелічених умов, третя особа, яка змогла згенерувати продукт теоретично може отримати прибуток, то з немайновими складніше.

ЗУ “Про авторське право та суміжні права” зазначає, що обов’язковою ознакою об’єкта є творчий, інтелектуальний характер діяльності. Із трьох задіяних суб’єктів лише третя особа, не вкладає у результат будь-яку інтелектуальну діяльність. Можливо, на даний момент необхідно значно більше часу задля створення якісного продукту однак в подальшому тестування і перспективи ІІІ мінімізують дані зусилля, що ще в більшому підніме запитання про виникнення немайнових прав на згенерований нейромережею продукт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 1 грудня 2022 року 2811-ІХ. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20>

Гаджисєв Амір,

студент 3 курсу факультету Цивільної та господарської юстиції

Національний Університет «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н, доцент Павлова В. Г.

РЕЦЕПЦІЯ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЦИВІЛІСТИЦІ

Правова система Стародавнього Риму має історію, яку воістину можна назвати великою та вплив, який незрівнянний ні з чим. Воно бере свій початок з VIII ст. до н. е, і його вчення актуальні й сьогодні: як у вигляді відлунь, так й прямих запозичень. Вплив їх трудів присутній в основі законодавств багатьох держав, зокрема цивільних законодавств. Дійсно, наша вітчизняна правова система теж багато чого перейняла від римлян. І це дійсно унікальний феномен – самої Римської держави спокоївку не існує, але справа римлян досі жива та праця їх досі актуальна. Римське право дійсно представляє собою історичну основу романо-германської правової системи, до якої відноситься й наша, вітчизняна. І це завдяки так званій «рецепції» римського права (від латинського “receptio”) – історичному проце-

су поверення до римського вченням та переосмислення їх [1]. Насправді, майже кожна європейська країна має власний досвід рецесії римського права, починаючи зруйнуванням Римської Імперії та разом із нею системи римського публічного права, хоча автори цих злочинів, так звані «германські варвари», деякий час ще продовжували застосовувати норми римського права в себе, продовжуючи епохою відродження та зміни поглядів людства на самих себе, епохою промислових революцій, які прийшли на заміну середньовіччю й вже нарешті в сучасні часи постіндустріального суспільства на тлі двох світових війн та ще більше менш значних. І після всього цього, саме теорія Римського приватного права (*jus privatum*) разом зі своєю совокупністю норм регуляції майнових та сімейних відносин все ж змогла знайти собі місце в нових суспільствах. Як вважали свого часу О. А. Підопригора та Є. О. Харитонов, — довершеність системи римського права, що ґрунтувалася на ідеях природного права, засадах справедливості, порядності, доброчесності, зумовила періодично повторювані спроби відродити дух римського права, використати його найбільш вдалі знахідки та рішення [2].

Доволі цікаву історію поширення, римське приватне право мало і на наших землях. На теренах нашої країни вони простежується починаючи з X ст. Першою значущою пам'яткою можна назвати «Руську правду» багато моментів з якої мають чітку схожість з положеннями римського приватного права в інтерпретації візантійського. Так, наприклад, ст. XXI «Руської правди» передбачає: «Якщо кредитор вимагає свої гроші від боржника, а останній заперечує, то позивач-кредитор має право викликати свідків». Якщо вони клянуться у справедливості його вимог, той, хто дав позику, забирає його гроші та ще три гривні на додаток. Порівнюючи речове і зобов'язальне право за «Руською Правдою» з римським (візантійським) правом, варто звернути увагу на схожість деяких постанов. Це саме був так званий «східний» шлях поширення римського приватного права через візантійське канонічне право у вигляді як наприклад збірки церковних правил «Номоканон» або державне право, поняття якого включало в себе цивільне, кримінальне та судове право. Такі збірки законів як «Еклога» «Прохірон» теж були затребуваними. Іншим шляхом, так скажімо «протилежним» до східного візантійського був шлях із заходу з німецькою правовою системою міського самоврядування, названим «магдебурзьким правом». Саме така західна модель отрима-

ла поширення після створення Данилом Галицьким нової держави із західноєвропейською моделлю організації влади – Галицько-Волинського князівства на теренах колишньої Київської Русі, яка впала перед Золотою Ордою. При цьому, дуже тривалий час, українські землі були у складі різних держав, таких як Польське Королівство і Велике Князівство Литовське, та вплив якого зазнавали ці держави, безпосередньо торкався й українців, підданими яких вони були. Разом із новими державами, приходили й нові закони: саме так на зміну «Руській правді» прийшов Статут Великого Князівства Литовського, в якого редакція 1566 р. мала елементи «*Corpus iuris civilis*» який ще називають Кодексом Юстиніана та запозичення з Дигестів римських юристів. Дещо було взято із Руської правди теж, шляхом опосередкованої (похідної) рецепції. Ще більше запозичень з'явилося в новому статуті 1588 р., в якому було в подробицях описано регулювання прав у формі приватної власності, як заможних поміщиків, так і селян. Також були згадані аспекти й норми договірної права та цивільно-правових деліктів і, що досить важливо, було вказано загальне правило дотримання письмової форми в угодах, як найбільш ефективної й надійної, на відміну від тих самих часів Руської правди, коли загальнопоширеною була усна форма узгодження. Тобто, в цьому історичному екскурсі ми бачимо свого роду «еволюцію» – перехід договірних відносин на новий рівень [4].

Наступним, дуже знаковим етапом в історії рецепції було «Права, за якими судиться малоросійський народ» — проєкт зводу законів Гетьманщини XVIII століття, що не отримав офіційного схвалення від російських монархів, але фактично застосовувався на Лівобережній Україні. Його ще деякі вчені називають «першим прототипом конституції в світі». При його складанні використовувалися такі джерела, як ті ж самі литовські статuti, польське законодавство в додаток з римськими та німецькими джерелами, а також звичаєве право України та практика судів. Вплив римського приватного права проглядався особливо чітко в розділах присвячених сервітутам, праву власності та володінню.

1917 рік. Кінець імперії, яку значна частина українців не одне століття вимушено називала домом, а разом із ним втрата шансу на створення власної держави. Це ознаменувало початок нової епохи в правових відносинах, разом із приходом більшовиків до влади. Початок процесу знищення старої системи майнових відносин, кінець

системі права. Процес націоналізації всього, чого тільки можна та хрест на приватній власності в будь-яких проявах. Не складе труднощів здогадатися, що система римського права, із його поділом на публічне та приватне було чужим та абсолютно не прийнятним до радянської політики. Як казав свого часу Ленін: «нова влада не визнає нічого приватного, а все у сфері господарства є публічно-правовим, а не приватним» [5]. Це висловлювання мало пряме відношення до Цивільного кодексу РРФСР 1922 року, на який орієнтувався також і безпосередньо кодекс УРСР. Проте, суперечки в трактуванні власної ідеології були притаманні комуністам, тому в наступній кодифікації радянського цивільного права вже мала місце прихована рецепція римського приватного права [6].

Заключним етапом хотілося б ознаменувати здобуття Україною довгоочікуваної незалежності в 1991 році. Бо разом із змінами навкруги, змінилася й свідомість людей, а разом з нею і ставлення до тих речей, які раніше були неприйнятними. Так, змінилося ставлення до римського права й вітчизняних діячів у сфері цивілістики – від різко негативного раніше, до більш аналітичного, навіть зацікавленого. Почали з'являтися роботи фахівців, присвячені саме темі римського приватного права, вивченню досвіду інших держав, їх підходи до відносин в сфері права власності тощо. І дивлячись на сучасне становище, стає зрозумілим, що рецепцію в правотворчості сучасної України можна спостерігати у виді як прямої, так і опосередкованої рецепції, хоча ставлення до неї сьогодні все ж таки доволі обережне, оскільки в світлі останніх кількох років активної «євроінтеграції» в країні, правники знаходять для себе спосіб перевірення досвіду західних колег у власний більш доцільним, ніж повернення до історії, яке спостерігалось вже багато разів і не тільки в цьому столітті. При всьому цьому, всі характерні риси римського права досі присутні й чітко описані в третій статті Цивільного кодексу України – це загальні засади цивільного законодавства в Україні, серед яких останній пункт про справедливість, добросовісність та розумність постає своєрідним апостолом та основою основ. Те, з чого все починається й те, на чому все має завершитись [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Римське приватне право: Курс лекцій. Львів, 2009. 136 с.
2. Підопригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право. К. : Юрінком Інтер, 2003.

3. Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склад та підготував до друку проф. С. Юшков. К.: ВУАН, 1935. Редакція IV. С. 137-144. (На основі тексту Архівної комісії АН СРСР, № 240, Новгородський 1-й літопис XV ст.).

4. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Рецепція римського права у Статутах Великого князівства Литовського: чинники, передумови та деякі результати. Актуальні проблеми держави і права. Одеса, 2009.

5. Орач Є. М., Тищик Б. Й. Римське приватне право : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Ін Юре, 2012.

6. Цивільний кодекс РРФСР 1922 р. https://nnov.hse.ru/ba/law/igpr/sov_gos/grk_22

7. Цивільний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Гребек Августина Августівна,

студентка 2 курсу факультету судового та міжнародного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: асистент кафедри цивільного права Шамота О. В.

ПОНЯТТЯ І ВИДИ СПАДКУВАННЯ В СУЧАСНОСТІ ТА В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ – ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Тема спадкування в правовій системі сучасності та у стародавньому Римі є важливою для розуміння еволюції правових норм і понять у цій області. Спадкування в обох контекстах має свої відмінності та схожості, які відображають культурні, історичні та правові аспекти суспільства.

Спадкування в сучасній правовій системі підпорядковане законодавству, яке встановлює порядок передачі майна, прав і обов'язків від померлого до спадкоємців. Зазвичай це відбувається за допомогою заповіту (якщо такий є) або відповідно до закону відсутності заповіту. В сучасному світі велика увага приділяється захисту прав спадкоємців і регулюванню спадкових відносин у законі.

У стародавньому Римі система спадкування також була досить розвиненою, але відрізнялася від сучасної. Римське право визнавало різні види спадкування, такі як спадкування за законом (*per legem*) і спадкування за волею померлого (*per testamentum*). Спадкування

за законом передбачало передачу майна згідно зі стандартними правилами, встановленими законом. Спадкування за волею померлого передбачало передачу майна відповідно до заповіту, який міг бути складений у письмовій або усній формі [1, с. 70].

Спадкоємці в стародавньому Римі мали певні права і обов'язки, які визначалися правовою системою. Наприклад, спадкоємці могли прийняти спадщину або відмовитися від неї, а також були зобов'язані виконувати зобов'язання померлого, якщо такі існували.

Однією з ключових відмінностей між сучасним спадкуванням і спадкуванням у стародавньому Римі є підходи до заповіту. У сучасній правовій системі заповіт може бути складений за допомогою нотаріуса і підписаний свідками, що забезпечує його дійсність та виконання. У Римі, хоча заповіт також був важливим інструментом, він не завжди мав формальний характер і може бути зроблений в усній формі.

У сучасному світі спадкоємці зазвичай мають право на спадщину від померлого згідно з законом, навіть у випадку відсутності заповіту. Сучасні правові системи також забезпечують захист прав спадкоємців, уникнення неправомірних дій та справедливе розподілення майна. Законодавство може встановлювати правила щодо обов'язкової частки спадкоємців у спадщині, обмежувати можливість позбавлення спадкоємців прав на спадщину та інші аспекти, спрямовані на захист інтересів спадкоємців [2, с. 5].

У стародавньому Римі система спадкування також була важливою складовою правової системи. Проте вона відрізнялася від сучасної у більшій мірі за своїм характером і підходами. Наприклад, у Римі спадкування могло відбуватися не лише через прямих спадкоємців, але і через колатеральних родичів, а також через установлені законом спадкоємців у випадку відсутності прямих нащадків. Також у Римі відбувалася деяка диференціація спадкових прав залежно від соціального статусу особи [3, с. 90].

Незважаючи на ці відмінності, спадкування в обох контекстах відображає основні принципи справедливості, захисту прав та передачу майна від одного покоління до іншого. Спадкоємці, будучи правопідданими своєї системи, мають певні права і обов'язки щодо спадщини, які визначаються законом або звичаєвим правом. Таким чином, розуміння концепції спадкування в різних правових системах дозволяє нам краще оцінити розвиток суспільства та правових норм у часі.

Отже, хоча існують відмінності у спадкових системах сучасності та стародавньому Римі, обидва вони відображають спроби суспільства регулювати передачу майна та прав від одного покоління до іншого. Ці системи відображають еволюцію правових норм та культурних цінностей у відповідних історичних контекстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Луць Л. А. Загальна теорія держави і права: навчально-методичний посібник. Київ: Атіка, 2007. 412 с.
2. Марчук В. М. Нариси з теорії права : навч. посібник. Київ: Істина, 2004. 304 с.
3. Бойко І. Й. Вплив римського приватного права на розвиток правового регулювання цивільних відносин в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2013. Вип. 2. С. 87-96.

Гринюк Катерина Олександрівна,

*студентка 3 курсу факультету адвокатури та антикорупційної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент Берназ-Лукавецька О. М.*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАДАННЯ МІКРОКРЕДИТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З 24 лютого 2022 року життя всіх українців змінилося докорінно. Указом Президента України № 64/2022 від 24 лютого 2022 року в нашій країні запроваджено воєнний стан у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації.

Громадяни України з початку повномасштабної війни переживають щодня важкі моменти у житті: деякі люди втратили працездатність внаслідок ракетних обстрілів, зруйновані будинки й квартири, хтось втратив роботу внаслідок російської окупації й вимушений був переїхати до інших міст, що підконтрольні Україні, а також поширеним явищем стали злидні. У зв'язку з вищепереліченими обставинами зріс попит на мікрокредити.

Згідно з проведенням журналом Forbes Ukraine дослідженням «у 2023 році було укладено 8,2 млн мікрокредитних договорів на загаль-

ну суму 40,62 млрд грн, повідомляє Опендatabot. Тобто кількість мікропозик торік зросла у 1,5 раза»[1].

Згідно зі статистичними дослідженнями, кожен сьомий дорослий українець вдається до послуг мікрофінансових організацій (далі-МФО). Основні причини звернення за мікрокредитами – купівля товарів першої необхідності, ліків та ремонт житла чи автомобіля. Війна лише посилила ситуацію: 23% позичальників уперше звернулися до МФО саме через воєнні дії.

Для розуміння теми потрібно надати визначення дефініції «мікрокредит», з'ясувати його сутність та умови надання мікрокредиту населенню.

Не дивлячись на попит й широке використання мікрокредитів у суспільному житті, визначення цього терміну і досі не має у чинному законодавстві України. Але існує багато доктринальних визначень данної дефініції. На мою думку, найбільш вдало це явище розкрито у статті Н. В. Троцюк: «мікрокредитування – фінансові кредити, які надаються фізичній особі-резиденту України, у тому числі фізичним особам – суб'єктам підприємницької діяльності та самозайнятим особам, на строк до 12 календарних місяців у сумі, що не перевищує розмір десяти мінімальних заробітних плат, встановлених на дату отримання кредиту, банками або мікрофінансовими організаціями – резидентами України»[3, с.143].

На офіційній сторінці Facebook Національний банк України у дописі від 16 березня 2021 року надає таке визначення данної дефініції: «мікрокредити- це невеликі позики на короткий термін, так звані позики до зарплати, які видають фінансові компанії»[5].

Проаналізувавши інформацію на сайтах різних мікрофінансових організацій, можна дійти висновку, що основними умовами для отримання мікрокредиту є такі: повнолітня особа (вік від 18 років), українське громадянство, діючий паспорт України, ідентифікаційний номер платника податків, мобільний телефон та банківська карта.

Станом на травень 2024 року сума мікрокредиту, який надають МФО не перевищує 30 тисяч гривень з терміном виплати у 1 місяць.

Суттєва відмінність мікрокредиту від звичайного кредиту полягає у: невеликому розміру суми кредитування на короткий строк; зазвичай фіксована процентна ставка на весь строк кредиту, проте достатньо висока через ризикованість; високі шанси отримання кредиту; форма отримання кредиту може бути як готівковою, так і безго-

тівковою (на карту); достатньо швидкий процес оформлення кредиту з невеликою кількістю документів, зазвичай оформити мікрокредит можна в дистанційній (онлайн) формі; договір також може бути як паперовим, так і в електронному форматі.

3 грудня 2023 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення державного регулювання ринків фінансових послуг». Цим законом держава внесла низку принципових змін у роботі та регулюванні ринку мікрокредитування й тим самим стала на захист прав позичальників, які потерпали від недобросовісних фінансових установ, що необґрунтовано підвищували процентні ставки та застосовували штрафи до осіб, які з об'єктивних причин не могли сплатити обумовлені договором платежі.

Тепер відповідно до закону «максимальний розмір денної процентної ставки не може перевищувати 1%»[6]. Але звичайно для того аби привести до ладу проценті ставки законодавець надав фінансовим установам перехідний період для адаптації: протягом перших 120 днів з дня набрання законом сили максимальний розмір денної процентної ставки не може перевищувати 2,5 %, протягом наступних 120 днів- 1,5% і у решті-решт після спливу цього строку процентна ставка має становити 1%.

Регулювати діяльність з мікрокредитування стануть і Постанови НБУ № 130 та № 131, які були ухвалені восени 2023 року. Норми цих документів зобов'язують МФО розкривати всю вичерпну інформацію про мікрокредити (максимальна сума, строк, ставка, комісія, наслідки за несплату). Також Національний Банк України посилив вимоги до реклами мікрокредитів: вона має бути правдивою і такою, яка не вводить споживача в оману.

Отже, правове регулювання надання мікрокредитів в Україні потребує більшого регламентування. Так, потрібно на законодавчому рівні визначити такий термін як «мікрокредит», адже в законі досі не має визначення і на практиці використовують лише доктринальне визначення. Потрібно відзначити, що у період дії воєнного стану законодавець зробив великий крок вперед у регулюванні діяльності МФО завдяки новим нормативно-правовим актам: ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення державного регулювання ринків фінансових послуг» та Постанов НБУ № 130 та № 131. Так був визначений граничний розмір процентних ставок за

мікрокредитами на рівні 1% за день і відтепер регулюється надання інформації та розміщення реклами на сайтах МФО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРА:

1. Електронний ресурс. URL:<https://forbes.ua/news/kilkist-vidanikh-mikrokreditiv-zrostaе-torik-ukraintsi-otrimali-pozik-na-ponad-40-mlrd-grn-01042024-20235>
2. Електронний ресурс. URL:<https://tribun.com.ua/uk/110358-kak-rabotaet-ukrainskij-rynok-mikrokreditovanija-vo-vremja-vojny>
3. Троцюк Н. В. Правове регулювання діяльності мікрофінансових організацій в Україні. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2021. № 2 (59). С.141-148
4. Мірошник М. О., Діденко І. В. Мікрокредитування як інструмент розвитку фінансових послуг для малозабезпечених верств населення. *Економічний простір*. 2021. (173), С. 71-75.
5. Офіційна сторінка Національного банку України у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/NationalBankOfUkraine/posts/2824908291056658>
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення державного регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 22 листопада 2022 року № 3498-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3498-20#Text>
7. Постанова Національного Банку України № 130 від 18 жовтня 2023 року «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України».
8. Постанова Національного Банку України № 131 від 18 жовтня 2023 року «Про затвердження Змін до Положення про додаткові вимоги до договорів небанківських фінансових установ про надання коштів у позику (споживчий, фінансовий кредит)».

*Долгова Валерія Іллівна,
студентка 1-го курсу магістратури факультету цивільної та
господарської юстиції Національного університету
«Одеська юридична академія»
Науковий керівник – к.ю.н., доцент Берназ-Лукавецька О. М.*

НАСЛІДКИ НЕВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З огляду на те, що завжди були і будуть ситуації, коли боржник не зможе виконати свої зобов'язання через вплив зовнішніх сил, питання договірної відповідальності завжди є актуальним. Військова агресія Російської Федерації проти України, яка почалася 24 лютого 2022 року та триває до сих пір, вплинула майже на всі сфери людської діяльності, в тому числі на виконання договірних відносин. Принцип свободи договору, який закріплений у ст. 6 Цивільного кодексу України дає нам зрозуміти, що сторони можуть на власний розсуд врегулювати умови договору, в тому числі якщо до них належать договірні зобов'язання та форс-мажорні обставини з урахуванням норм чинного законодавства. Внаслідок бойових дій, постійних ракетних обстрілів, окупації певних українських територій та інших причин очікується, що цивільно-правові договори, які були укладені в Україні, не будуть виконуватися належним чином, тому на сьогоднішній день необхідно дослідити питання наслідків невиконання цивільно-правових зобов'язань у зведенні на території України воєнного стану.

Питанням наслідків невиконання договірних відносин в умовах воєнного стану займалися такі вчені, як професор Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубева, О. О. Мельник та інші.

Договірна відповідальність займає важливе місце в системі приватного права, а не тільки є важливим інститутом зобов'язального права. Договірна відповідальність – відповідальність, яка настає за неналежне невиконання зобов'язання, що випливає з договору, який уклали між собою сторони. Особливістю договірного зобов'язання є те, що вони виникають там, де це передбачено як законом, так і сторонами договору. Також відповідальність ще можна зазначити як обов'язок однієї сторони, яка не виконала умови договору, зазнати майнових наслідків, які передбачені цим договором або законом, а інша сторона має право на відшкодування збитків та відновлення порушеного права. Таким чином. Можна зазначити, що метою договір-

ної відповідальності є захист договірних інтересів та відшкодування потерпілій стороні майнових витрат.

Отже, договірну відповідальність це, по-перше, санкції за порушення права на тлі державного примусу або можливості його застосування, по-друге, засіб відновлення порушених правовідносин з негативними наслідками для правопорушника. Важливим аспектом укладання договору, спрямованого на запобігання порушенню прав сторін, є досягнення згоди з усіх істотних умов договору.

Після введенню в Україні воєнного стану відбулися певні зміни в законодавстві. Так, відповідно до Закону України від 15 березня 2022 року № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів щодо дій норм на період діє воєнного стану», доповнено розділ «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України, пунктом 18.[1] Відповідно до цього пункту, в період воєнного стану та протягом 30-ти днів з дня його відміни у разі прострочення виконання грошового зобов'язання за договором особа, яка отримала кошти (кредит або позику) від банку або іншої фінансової установи, звільняється від відповідальності відповідно до ст.625 Цивільного кодексу. Вона також звільняється від обов'язку сплати неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення від імені кредитора. Також відповідно до цього нововведення, якщо штраф (неустойка, пеня), які були нараховані після 24 лютого 2022 року за прострочення виконання зобов'язання за відповідним договором, підлягають списанню самим позикодавцем.

Цим же законом були доповнено розділ «Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про споживче кредитування» пунктом 6¹ [2]. Згідно з цим нововведенням, боржник звільняється від відповідальності за невиконання зобов'язання за договором споживчого кредиту. Також, кредитором забороняється збільшення процентної ставки за користування кредитом з інших причин, які не передбачені ч.1 ст.1056-1 Цивільного кодексу України. Штраф (неустойка, пеня), які були нараховані після 24 лютого. згідно прийнятого закону також підлягають списанню кредитором.

Закон України «Про іпотеку» також зазнав деяких змін. В період дії воєнного стану, зупинено дію реалізації права іпотека держателя на звернення стягнення на предмет іпотеки, також заборонено продаж предмета іпотеки, виселення мешканців з житлового будинку та предмета іпотеки за наявності рішення суду про створення іпотеки.

Аналіз вищезазначених змін дозволяє стверджувати, що наслідки прострочення виконання зобов'язання за кредитними договором чітко врегульовані. Можна стверджувати, що позичальники фактично звільняються від відповідальності невиконання зобов'язання за кредитними договорами в період дії воєнного стану. Важливим нововведенням також стало зупинення строків позовної давності та спеціальних строків припинення зобов'язання поруки, які продовжують на час дії воєнного стану.

Стосовно інших договорів, які існують у цивільному законодавстві, а саме, договір оренди, договір підряду та договір купівлі-продажу, ситуація зовсім інакша. На відміну від договорів позики, в цих договорах сторона має довести іншій стороні, що зобов'язання не було виконано, тому що були обставини непереборної сили, після чого сторона буди звільнена від відповідальності, відповідно до ст.617 ЦК. Обставинами непереборної сили відповідно до ч.2 ст.14¹ Закону України «Про Торгово-промислові палати в Україні», в нас визначаються форс-мажорні обставини, які унеможливають виконання умов договору. [3]. Але не слід забувати, що юридичне значення форс-мажору не звільняє від фактичного виконання зобов'язання. Воно лише передбачає можливість звільнення від цивільно-оправової відповідальності у разі невиконання зобов'язання або порушення умов його виконання. Якщо виконання зобов'язання можливе, воно має бути виконане. Ці обставини засвідчуються зацікавленою особою по кожному окремому договору. Так, у деяких кредитних договорах позичальник автоматично звільняється від будь-якої відповідальності у разі прострочення, незалежно від того, чи вплинули на нього безпосередньо воєнні дії, тоді як в інших договорах сторони повинні довести, що невиконання зобов'язання було зумовлено введенням воєнного стану.

На прикладі договору оренди, сам факт введення воєнного стану, введення обмежень або бойові дії на певній території не звільняє орендаря від його договірних зобов'язань, насамперед від обов'язку сплачувати орендну плату. Орендарю необхідно довести, що ці обставини перешкоджають виконанню договірних зобов'язань, тобто сплати коштів. Натомість, за умови дотримання певних передбачених законом процедур, орендар може затримати оплату, вимагати зменшення орендної плати, змінити умови оплати, призупинити або розірвати договір оренди. У разі настання форс-мажорних обставин

орендар не несе відповідальності, тобто не підлягає штрафним санкціям і не зобов'язаний відшкодовувати збитки, навіть якщо не виконує свої договірні зобов'язання. Проте, є деякі договори, які містять застереження про форс-мажорні обставини, яке звільняє орендаря від сплати орендної плати за період, протягом якого відбувається дія цих обставин. Однак, за відсутності такого застереження. Наприклад якщо доступ до майна зберігається, орендарю складно довести, що майно непридатне для використання і звільнитися від орендної плати.

Отже, можна зробити висновок, що сторонам договору, які порушили цивільно-правове зобов'язання планують посилається на обставини непереборної сили, які виникли внаслідок введення воєнного стану, їм потрібно звернутися до Торгово-промислової палати та засвідчити ці обставини в конкретному договорі. Стосовно договорів позики, то тут значно змінилися наслідки невиконання зобов'язання, зокрема боржники звільняються від сплати штрафу, пені та інших інфляційних витрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період діє воєнного стану. Закон України від 15.03.2022 р № 2120-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
2. Про споживче кредитування . Закон України від 15.11.2016 р № 1734 – VIII Ввідомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 1, ст.2 , URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>
3. Про торгово-промислові палати в Україні. Закон України від 02.12.1997 р № 671/97-ВР Ввідомості Верховної ради (ВВР), 1998, № 13. ст..52, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>

Калиш Лілія Юрійвна,
*студентка 2 курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальна
юстиція) Національного університету “Одеська юридична академія”*
Науковий керівник: к. ю. н., доцент Калітенко О. М.

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

На сьогоднішній день технологічні реалії вимагають від правової системи регулювання юридичних аспектів використання електронних документів. Інтенсивне впровадження електронного документообігу в цивільно-правову сферу вимагає встановлення правового статусу електронного документа, умов його еквівалентності документу на паперовому носії; формулювання вимог до ідентифікаційних реквізитів електронного документа, включаючи електронний цифровий підпис та порядок його використання; розробку методів правового регулювання електронного документообігу.

Правові основи електронних документів та електронного документообігу можна знайти у Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг» [1]. Цей Закон має на меті впровадження інтегрованого підходу до нормативно-правового регулювання в таких сферах, як: використання електронного підпису; архівне зберігання електронних документів; забезпечення юридичної значущості електронного документообігу в галузі цивільного права.[2].

Загалом електронний документообіг використовується в різних сферах, включаючи:

- Взаємодія контрагентів. У рамках правовідносин, що виникли з цивільно-правового договору, взаємодія контрагентів регулюється угодою сторін, яка є частиною умов договору.
- Внутрішній документообіг. Документообіг між суб'єктами цивільних правовідносин регулюється локальним правовим актом.
- Взаємодія з державними органами. Ця взаємодія регулюється нормативно-правовим актом, що діє у відповідній сфері.
- Інформаційний обмін. Обмін документами в електронній формі між органами державної влади, місцевими органами влади та іншими органами, які виконують важливі публічні функції.
- Взаємодія між працівником та роботодавцем. Якщо трудової функції виконуються віддалено, ця взаємодія регулюється відповідним законодавством.

- Впровадження електронного документообігу спрощує та підвищує ефективність зберігання кадрової документації та робить більш прозорим механізми взаємодії між роботодавцями, працівниками, наглядовими та контролюючими органами та судами [2].

Як зазначала Мильніченко Н. О. у своїх роботах: “Документ є результатом свідомої фіксації інформації про явища об’єктивної дійсності різними способами з метою надійної передачі цієї інформації в часі і на відстані при обов’язковій ідентифікації зображеного на мові слів” [3, ст. 161.]. Стаття 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» встановлює, що електронний документ – це документ, у якому інформація, у тому числі обов’язкові реквізити документа, зафіксована у вигляді електронних даних [1].

Завдяки впровадженню інформаційних технологій у цивільні правовідносини, процес укладання договорів став більш доступним для простих громадян і дозволив професіоналам з певних сфер більш ефективно виконувати свої обов’язки. Розглядаючи чинне законодавство України, можна зробити висновок, що електронний обіг документів стає все більш широко використовуваним і визнається на рівні традиційних паперових процесів. Він отримує важливість у політичному та економічному плані, оскільки інформаційно-комунікаційні технології все більше використовуються у суспільних відносинах, розвиваються системи електронних платежів та електронна торгівля [4]. Але, не дивлячись на те, що наука цивільного права постійно розвивається – питання впровадження цифрових технологій у процесуальну сферу залишається складним та новим. Це обумовлено низкою факторів:

- Недостатня законодавча база. Не існує чіткого та комплексного законодавства, яке б регулювало використання цифрових технологій у цивільному процесі.
- Відсутність досвіду. У практиці судочинства ще не накопичено достатнього досвіду використання електронних доказів, зокрема електронних документів.
- Необхідність міждисциплінарної взаємодії. Для ефективного впровадження цифрових технологій у цивільний процес потрібна тісна співпраця з іншими науками, такими як кібернетика, інформатика та документознавство.

- Зростання ролі ІТ-технологій. Роль інформаційних технологій у суспільстві постійно зростає, що веде до трансформації основних інститутів держави і права, в тому числі й цивільного процесу.[5]

Отже, електронний документообіг у цивільному праві відіграє важливу роль. Він спрощує процеси, пов'язані з підготовкою договорів, та дозволяє юристам зосередитися на більш складних задачах, покращуючи продуктивність та ефективність роботи. Однак, не дивлячись на всі перераховані переваги, організаційно-правовий аспект електронного документа та електронного документообігу ще остаточно не сформовані. Таким чином, електронний документообіг у цивільному праві є важливим напрямком для подальших досліджень та розвитку. Він відкриває нові можливості для ефективного та прозорого ведення юридичних процесів в сучасному цифровому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
2. Лепіш Н., Гришук А. Електронний документообіг: приватно-правові та публічно-правові аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №. 1. С. 353-357.
3. Мильніченко Н. О. Електронний документ та документообіг: Організаційно-правовий аспект. II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Здоров'я та суспільство». 2020.
4. Губарев С. В. Електронний підпис як складова електронних правовичнів. *Вчені записки*. 2022. С. 18.
5. Павлова Ю. С., Електронний документ як джерело доказів у цивільному процесі : дис. 2019.

Калова Вікторія Сергіївна,
студентка 1 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент Завальнюк С. В.

РИМСЬКЕ ПРАВО ЯК ОСНОВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

Римське право відіграє визначну роль у становленні та розвитку правових систем у різних країнах світу. Своєю системою принципів та норм воно знайшло своє застосування у багатьох аспектах сучасного права.

Римське право представляє собою систему юридичних норм, принципів та інститутів, які були установлені Римською державою для регулювання різноманітних відносин, що виникали у рабовласницькому суспільстві. Ця система правил еволюціонувала протягом тривалого періоду, починаючи з заснування Риму (753 р. до н.е.) і закінчуючи смертю імператора Юстиніана (565 р. н.е.). Протягом існування Римської держави, право постійно вдосконалювалося шляхом додавання нових норм, інститутів та принципів, що дозволило перетворити його на ефективну систему для регулювання різноманітних правовідносин у рамках рабовласницького суспільства з розвиненим товарообігом [2].

Римське право виникло в Римській імперії у період республіки та імперії та складалося з різноманітних джерел, включаючи закони, звичаї, рішення судів та інші юридичні документи. Поширення римського права спричинилося переважно через завоювання та адаптацію римських законів у різних частинах імперії.

У середньовіччі часи вплив римського права був відносно обмеженим, проте з Ренесансу та Реформації він знову набув значної популярності. Цей період, відомий як римське право Відродження, свідчив про відродження інтересу до класичної римської культури та права.

Багато сучасних правових систем, як у Європі, так і в інших частинах світу, сформувалися на основі римського права, що відіграє ключову роль у їхньому розвитку. Навіть після занепаду Римської імперії зацікавленість до римського права не вщухає. Важливість цього правового наслідку полягає у тому, що багато з його категорій та понять, а також термінології, лежать в основі сучасного права багатьох країн [1, с. 693].

У сучасному світі вплив римського права відчутний у багатьох аспектах правових систем. Наприклад, в багатьох країнах континентальної Європи, таких як Франція, Німеччина та Італія, основні принципи цивільного права мають коріння у римському праві. Система кодексів, розроблена на основі римських правових принципів, стала фундаментом для сучасного цивільного права.

Римське право також вплинуло на англійське право, хоча воно розвивалося відмінно від континентальної моделі. Проте, багато принципів, які застосовуються в англійському праві, мають коріння у римському праві, особливо в галузях, таких як власність, обов'язки та контракти.

Навіть у правових системах, які не засновані на римському праві, його вплив можна виявити у загальних правових принципах та термінах, що використовуються у міжнародному праві.

Правові системи кожної країни мають свої особливості у розвитку, джерелах формування, формах закріплення та вираження права. Проте спільним для всіх є те, що вони мають коріння в римському праві, хоча сам процес їх виникнення та розвитку може значно відрізнятися. Римське право відрізнялося правотворчістю на початкових етапах свого розвитку, а не прямою або опосередкованою адаптацією правових звичаїв інших країн [3, с. 70].

В сучасних правових системах ідеї та основні положення римського права здебільшого вплинули опосередковано. Це відбувалося шляхом запозичення з законодавства інших країн, де рецепція відбулася раніше, що можна назвати «похідною» або «вторинною» рецепцією. Цей процес охоплював як норми приватного, так і публічного римського права і став основою для формування цивільного, частково кримінального та конституційного права в багатьох країнах.

В галузі цивільного законодавства яскравими прикладами рецепції римського права є Французький цивільний кодекс 1804 року та Німецьке Цивільне Уложення 1900 року. Ці кодекси зберегли в собі не лише основні риси класичного римського права, а й його термінологію та окремі правові позиції.

Римське право є одним з найважливіших досягнень минулого. Завдяки його внутрішній логіці, послідовності та теоретичному заснованню воно може вважатися важливим внеском у теорію права.

Рецепція може бути не тільки явною, але й латентною, або прихованою. Це стає очевидним у випадках, коли певні ідеї чи прин-

ципові рішення були запозичені під час процесу правотворення на підґрунті вже відомої системи права, але заявлено (офіційно або напівофіційно) про принципово інший підхід. Це особливо помітно при аналізі правотворення в радянській державі, де соціалістична концепція цивільного права відкидала будь-які ідеї приватного права загалом, включаючи римське право. Попри це, запозичення все ж відбувалося, але офіційно оголошувалася відмова від «застарілих принципів» [4, с. 275].

Однією з важливих особливостей римського права є принцип справедливості. При інтерпретації його норм саме цей принцип відіграв ключову роль. Римські юристи часто зазначали, що справедливість має бути врахована завжди, особливо у правових питаннях. Уявлення про справедливість, яке римські юристи мали, стало основою формування світоглядно-методологічних цінностей правових систем у багатьох європейських країнах.

Отже, римське право є важливим елементом сучасних правових систем, віддзеркаленням його впливу можна знайти у багатьох аспектах правового життя різних країн. Його значення полягає не лише в історичному контексті, а й у тому, що воно надало основи для розвитку цілих галузей права, які продовжують існувати й розвиватися у сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Белова М. В., Переш, І. Є. Вплив римського права на сучасну зміну правової парадигми. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. (5). С. 692–695.
2. Калюжна С. В. Історичне значення римського права та його вплив на розвиток сучасного європейського права. 2020. URL: https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/7871/1/11.%20%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D0%B6%D0%BD%D0%B0%20%D0%A1.%D0%92._c%D1%82.pdf
3. Мельник А. В. Значення римського приватного права для сучасної юриспруденції. Римське право у світлі сучасної методології гуманітарного. 2020. С. 68–72.
4. Римське право : підручник / О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов. 4-те вид. К. : Юрінком Інтер, 2014. 525 с.

*Карасава Катерина Павлівна,
студентка 2-го курсу, факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції). Національного університету “Одеська
юридична академія”*

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Калітенко О. М.

РИМСЬКЕ ПРАВО В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: ЗАХИСТ РЕЧОВИХ ПРАВ

Сучасна Україна, як і багато інших країн світу, стикається з викликами, пов'язаними з захистом речових прав. Це питання стає особливо актуальним в умовах глобалізації, розвитку нових технологій та зростання кількості правових спорів. У цій ситуації звернення до досвіду римського права може стати цінним джерелом знань та інструментів для вдосконалення системи захисту власності. Римське право протягом тисячоліть розвивало та вдосконалювало механізми захисту речових прав, які досі залишаються актуальними, хоча й requiring деякої адаптації до сучасних умов.

Римське право характеризується стійкістю та адаптивністю до мінливих умов. Це пояснюється його гнучкими принципами та доктринами, які дозволяли римлянам ефективно вирішувати правові проблеми, що виникали в ході їхньої історії.

Одна з ключових характеристик римського права – це його прагматизм. Римські юристи не прагнули створити жорсткі та незмінні правила, а намагалися знаходити рішення, які б відповідали конкретним обставинам справи та інтересам сторін.

Ця прагматичність робить римське право цінним джерелом знань для вдосконалення системи захисту власності в сучасній Україні. Звичайно, римські механізми захисту речових прав потребують адаптації до сучасних умов з урахуванням нових технологій, інститутів та правових відносин.

Римське право передбачало широкий спектр механізмів захисту речових прав. До них належать:

1) Індикти: засоби захисту, які давали власнику можливість відновити володіння майном, яке було у нього відібране незаконно. Ці механізми й досі можуть бути корисними, але потребують адаптації до сучасних процедур та механізмів захисту прав. [1].

2) Сервітути: речові права, які давали одній особі право користуватися чужою річчю певним чином. Концепція сервітутів може бути

корисною для регулювання відносин користування майном в сучасних умовах, але потребує доопрацювання з урахуванням нових видів майна та способів його використання. [2].

3) Застава: речове забезпечення виконання зобов'язання, яке давало кредитору право продати закладену річ у разі невиконання боржником своїх зобов'язань. Застава й досі є одним з найефективніших механізмів забезпечення виконання зобов'язань, але потребує адаптації до сучасних ринкових умов та фінансових інструментів. [3].

4) Віндикація: позов, який давав власнику можливість істребувати своє майно з чужого володіння. Віндикація й досі є актуальним механізмом захисту права власності, але потребує адаптації до сучасних процедур та доказів. [4].

Щодо застосування римського права в сучасній Україні – воно не має прямої юридичної сили. Однак воно може використовуватися як джерело знань та інструментів для вдосконалення українського законодавства та правової практики. Це може бути зроблено шляхом:

- аналізу римських механізмів захисту речових прав та їх адаптації до сучасних умов. Це потребує ретельного вивчення римського права та його адаптації до сучасних українських реалій, з урахуванням законодавства, правової практики та соціальних потреб. [5].
- використання римських правових принципів та доктрин для тлумачення українського законодавства. Це може допомогти українським юристам та суддям краще розуміти та тлумачити українське законодавство. [6].

Сучасна Україна стикається з низкою проблем, пов'язаних з захистом речових прав. До них належать:

1) Недосконалість українського законодавства у сфері захисту речових прав. Це проявляється в наявності прогалин у законодавстві, суперечностях та невідповідності сучасним потребам.

2) Неефективність роботи державних органів, які відповідають за захист речових прав. Це призводить до затягування розгляду справ, порушення прав громадян та неефективного використання бюджетних коштів.

3) Відсутність належної правової культури у населення. Це призводить до незнання своїх прав та обов'язків, а також до нехтування законними способами захисту своїх прав.

Низка цих проблеми призводять до того, що права власників часто порушуються, а судові спори з питань захисту речових прав є тривалими та дорогими.

Для вирішення проблем захисту речових прав в Україні необхідно вжити низки заходів, до яких віднесено:

- вдосконалення українського законодавства у сфері захисту речових прав. – підвищення ефективності роботи державних органів, які відповідають за захист речових прав.
- боротьба з правовим нігілізмом та корупцією.
- формування належної правової культури у населення.

До уваги, римське право може стати цінним джерелом знань та інструментів для вдосконалення системи захисту власності в Україні. Однак важливо зазначити, що воно не може бути механічно перенесено в українську правову систему. Необхідно ретельно аналізувати римські механізми захисту речових прав та адаптувати їх до сучасних українських умов. Це може бути вчинено шляхом аналізу римських механізмів захисту речових прав та їх адаптації до сучасних умов. Тому є необхідним ретельне вивчення римського права та його адаптації до сучасних українських реалій, з урахуванням законодавства, правової практики та соціальних потреб. Також використання римських правових принципів та доктрин для тлумачення українського законодавства. Невід’ємним є розробки нових правових інструментів та механізмів захисту речових прав, ґрунтуючись на досвіді римського права. Це може допомогти Україні створити більш ефективну та справедливую систему захисту власності, яка буде відповідати сучасним потребам та міжнародним стандартам.

Узагальнюючи, римське право може стати цінним джерелом знань та інструментів для вдосконалення системи захисту власності в сучасній Україні. Однак важливо підкреслити, що використання римського права потребує ретельної адаптації до сучасних українських умов. Необхідно враховувати особливості українського законодавства, правової практики та соціальних потреб.

Тільки за умови ретельного аналізу та адаптації римське право може стати дійсно ефективним інструментом для вдосконалення системи захисту речових прав в Україні. Вдосконалення системи захисту речових прав має важливе значення для розвитку української економіки та суспільства. Використання римського досвіду може допомогти Україні створити більш справедливую та процвітаючу державу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Гончаренко П. М. Римське право. Київ: ІЗН АН України, 2017.
2. Коваль О. В. Римське право. Київ: Академвидав, 2016.
3. Ленець О. В. Римське право. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018.
4. Назаренко Г. В. Римське право. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015.
5. Овсійчук О. В. Римське право. Одеса: Юридичний інститут ОНУ імені І. І. Мечникова, 2017.
6. Бутенко О. М. Захист права власності в умовах воєнного стану: римський досвід та українські реалії. *Право України*. 2018. № 8. С. 123-132.

Ковган Олександра Ігорівна,

*студентки 3-го курсу факультету адвокатури та антикорупційної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент Берназ-Лукавецька О. М.*

ПІДСТАВИ І НАСЛІДКИ ОГолошення фізичної ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ

У контексті сучасних подій, таких як війна в Україні з ерефією, питання оголошення фізичної особи померлою набуває особливої актуальності. Цей процес стає не лише правовим актом, але й важливою процедурою для визначення долі людей, які можуть бути втрачені в результаті воєнних дій. Дослідження підстав і наслідків оголошення фізичної особи померлою стає важливим в контексті врегулювання правових відносин між рідними та близькими людьми, а також визначення юридичних наслідків від таких ситуацій.

Зокрема, актуальність дослідження полягає у вивченні процедур оголошення осіб померлими у воєнний час, у вирішенні питань спадкування, власності, а також інших правових аспектів, що виникають у зв'язку з невизначеністю долі осіб під час військових дій. Таке дослідження сприятиме розробці ефективних та справедливих правових механізмів для захисту інтересів людей у воєнний період та після нього.

Для розуміння правових наслідків оголошення фізичної особи померлою, важливо спочатку з'ясувати, що означає термін «фізична особа». Згідно зі статтею 24 Цивільного кодексу України, фізична

особа – це людина, яка має статус суб'єкта цивільних правовідносин. Це може бути громадянин України, іноземець або особа без громадянства. Таке визначення відображає універсальний характер цивільних прав і стосунків, які можуть виникати між будь-якими особами, незалежно від їхнього громадянства чи статусу. Аналіз цього поняття допомагає у зрозумінні правового статусу осіб та їхніх правових відносин у контексті цивільного законодавства [1].

Визнання особи померлою ґрунтується на припущенні її смерті, що ґрунтується на презумпції смертності. Це означає, що відсутність особи тлумачиться як її смерть. У цивільному законодавстві таке оголошення може мати місце лише через судовий процес, коли справу розглядають у відповідному провадженні. Це забезпечує високий рівень правової охорони та гарантує об'єктивний та справедливий процес при вирішенні таких суттєвих питань, як статус особи та її правові наслідки.

Вперше в нашій країні інститут оголошення фізичної особи померлою був закріплений в Цивільному кодексі УРСР 1922 року. Згідно з цим законодавством, нотаріат мав повноваження визнавати громадян безвісно відсутніми, а також мав право оголошувати фізичних осіб померлими, як і судові органи. Важливим аспектом було те, що для оголошення особи померлою необхідно було попередньо визнати її безвісти відсутньою та пройти п'ятирічний строк після цього. Ця практика визначала процес оголошення особи померлою та забезпечувала захист інтересів осіб, що здійснювали такі рішення, та їхніх спадкоємців [12]

Після прийняття Цивільного кодексу 1963 року, процедура оголошення особи померлою більше не вимагала попереднього визнання її безвісно відсутньою. Також, загальний строк, протягом якого відсутність відомостей про особу вважалася достатньою підставою для оголошення її померлою, був скорочений з п'яти до трьох років. Ці зміни в законодавстві вплинули на процес та умови оголошення особи померлою, спрощуючи його та зменшуючи строк очікування. Такий крок міг бути спрямований на полегшення процедур та зменшення бюрократичних обтяжень для осіб, які стикалися з необхідністю оголошення осіб померлими [13]

Головною метою інституту оголошення фізичної особи померлою є регулювання цивільно-правових відносин, які залишаються актуальними навіть після зникнення одного з учасників. Відсутність цієї

особи може створювати правову невизначеність, яка ускладнює розвиток правових відносин між іншими учасниками. Якщо відсутність особи перешкоджає належному врегулюванню правових зобов'язань, це може призвести до невизначеності та невпевненості в можливості укладення майбутніх угод чи правочинів. Інститут оголошення особи померлою спрямований на вирішення цієї проблеми, забезпечуючи сторонам можливість урегулювати їхні правові відносини, навіть у відсутність одного з учасників, який протягом тривалого періоду часу був недоступний для зв'язку, або про його місцезнаходження відсутні відомості.

Оголошення фізичної особи померлою базується на вимогах, що регулюються статтею 46 Цивільного кодексу України. Згідно з цими правилами, особу можна оголосити померлою, якщо тривало відсутність відомостей про її місцезнаходження становить тривалий час, або якщо вона зникла через обставини, що загрожують життю. Терміни для оголошення особи померлою становлять відповідно шість місяців та один місяць після завершення роботи спеціальної комісії у разі надзвичайних ситуацій. ці норми спрямовані на забезпечення правової чіткості в суспільстві у випадках відсутності фізичної особи [1].

У світлі складного стану війни, виникає потреба в оголошенні осіб померлими через воєнні дії. Згідно з частиною 2 статті 46 Цивільного кодексу України, така можливість передбачена законодавцем [1]. За таких умов особу може оголосити суд померлою після двох років з моменту закінчення воєнних дій. Проте важливо зауважити, що це не єдиний термін, який застосовується – конкретні обставини, такі як результати розвідки чи виконання бойових завдань, також можуть враховуватися. Наприклад, якщо військовик не повертається після виконання бойового завдання, особу можуть оголосити померлою після шести місяців, але не раніше. Ці правові норми спрямовані на врегулювання складних ситуацій, що виникають в умовах воєнного конфлікту, та враховують надзвичайні обставини, що впливають на правовий статус осіб, що перебувають у зоні воєнного конфлікту.

Аналізуючи статтю 46 Цивільного кодексу України, ми приходимо до висновку, що законодавець передбачив чотири можливі підстави для оголошення фізичної особи померлою: тривала безвісна відсутність (протягом трьох років), відсутність особи за обставин, що загрожували їй життям або дають підставу припускати її загибель від

певного нещасного випадку (протягом шести місяців), оголошення особи загиблою внаслідок надзвичайних обставин техногенного або природного характеру (протягом одного місяця після роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок таких ситуацій), відсутність особи через воєнні дії або збройний конфлікт.

Стаття 47 Цивільного кодексу України встановлює, що наслідки оголошення особи померлою мають такий же юридичний статус, як і випадки смерті [1]. Але вчений О. П. Печений відзначає, що відрізняються наслідки оголошення особи померлою від смерті. Ця різниця полягає в тому, що оголошення особи померлою лише передбачає можливі наслідки і не гарантує невідворотності цього стану [4, с. 88]. Це може призвести до анулювання правових наслідків, що виникли внаслідок оголошення особи померлою.

Оголошення фізичної особи померлою призводить до наслідків, подібних до тих, що виникають при смерті. Це включає відкриття спадщини, припинення шлюбу, призначення пенсії утриманцям, анулювання представництва за довіреністю та інші, які передбачені законодавством.

Однак при оголошенні фізичної особи померлою можуть виникнути кримінально-процесуальні наслідки, такі як закриття кримінального провадження згідно зі статтею 284 Кримінального процесуального кодексу України [5]. Однак оголошення особи померлою лише передбачає презумпцію її смерті, а не фактично підтверджує її смерть, тому це оголошення не може бути юридичною підставою для закриття кримінальної справи. Для цього потрібно довести факт смерті.

Щодо процесу спадкування, він відрізняється від інших майнових відносин, оскільки ґрунтується на волевиявленні самої особи, яка приймає права померлого. М. Ф. Солонько відмічає, що спадкування має свою специфіку і порушує загальні цивільні правовідносини [6, С. 245]. Спадкування характеризується наявністю фактичного складу, сукупністю прав і обов'язків, універсальним характером та одночасним переходом всіх прав і обов'язків. Таким чином, процес спадкування регулюється спеціальними правилами, які враховують особливості цієї правовідносини.

Також, згідно з Цивільним кодексом України, оголошення фізичної особи померлою прирівнюється до фактичної смерті цієї особи в юридичному відношенні. Це означає, що всі її права та обов'язки

припиняються або переходять до спадкоємців. Згідно з частиною 1, частиною 2 статті 1220 Цивільного кодексу, спадщина відкривається у разі смерті або оголошення особи померлою, і час відкриття спадщини може бути датою смерті або днем оголошення особи померлою [1]. Важливо розрізняти момент смерті фізичної особи та реєстрацію її смерті. Юридично особа вважається померлою з моменту реєстрації смерті органами реєстрації актів цивільного стану, що ґрунтується на відповідному записі та довідці про смерть.

Цікаво підкреслити, що процес спадкування від особи, яка була оголошена померлою, має свої особливості. Згідно зі статтею 46 Цивільного кодексу України, право на відчуження нерухомого майна, у даному випадку, спадкоємці отримують лише через п'ять років [1]. Це досягається за допомогою встановлення заборони відчуження на це майно нотаріусом, який видає спадкоємцеві свідоцтво про право на спадщину на нерухоме майно. Така заборона ставиться з метою захисту інтересів та збереження майна фізичної особи, яка була оголошена померлою, у випадку її можливого повернення або отримання відомостей про її живість.

Підсумовуючи, оголошення фізичної особи померлою базується на певних законодавчих вимогах і може мати значні юридичні наслідки. Цей процес може викликати юридичну невизначеність, оскільки ґрунтується на презумпції смерті і не завжди відповідає біологічній реальності. Відсутність прямих доказів смерті може призвести до ускладнень у випадку з'явлення особи після оголошення її померлою, що відбивається на процесі спадкування, нарахуванні пенсії та інших правових наслідках. Сучасні цивілісти використовують правові презумпції для вирішення таких ситуацій, хоча ці презумпції не завжди надають однозначних рішень. Таким чином, оголошення фізичної особи померлою потребує обережного юридичного аналізу та розгляду всіх можливих наслідків перед його здійсненням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Цивільний кодекс УСРР: Закон Української РСР від 16 грудня 1922 р.
3. Цивільний кодекс Української РСР : Закон Української РСР від 18 лип. 1963 р. № 1540-VI.

4. Печений О. П. Деякі аспекти визначення складу спадщини за цивільним законодавством України. Науково-практичний журнал «Мала енциклопедія нотаріуса. Ваш юридичний радник». 2014. Вип. № 3(75). С. 87–93.

5. Кримінальний процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88

6. Солонько М. Ф. Юридичні факти, на підставі яких виникають спадкові відносини. *Право і безпека*. 2010. № 4. С. 244–246.

Кожухова Орина Олександрівна,

Студент 3 курсу факультету адвокатури та адвокатської діяльності

Національного університету “Одеська юридична академія”

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Берназ-Лукавецька О. М.

ЩОДО ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Умови воєнного стану реформують і деталізують діючі норми права, в тому числі і в сфері спадкового права, зокрема в контексті сучасного виклику, яким є повномасштабне вторгнення. Це робить актуальним питання забезпечення прав громадян на спадщину в умовах військових дій. Враховуючи, що військові конфлікти можуть суттєво ускладнити реалізацію спадкових прав та вплинути на майнові відносини загалом, стає наочним важливість адаптації спадкового законодавства до таких умов. Адаптивний підхід є важливим для забезпечення захисту прав учасників спадкових відносин і збереження правової стабільності в умовах надзвичайних обставин.

У цьому контексті важливо розглядати поняття «право на спадкування», звертаючись до різноманітних тлумачень, запропонованих вченими. Так, за думкою Є. О. Харитонова, це поняття має кілька рівнів розуміння, що відображає різні аспекти цієї правової концепції. По-перше, в широкому значенні, право на спадкування є складовою частиною цивільної правоздатності, і тому притаманне всім суб'єктам цивільного права. По-друге, це право може розглядатися як можливість отримати спадок відповідно до заповіту, що відображає елемент цивільної дієздатності. І нарешті, по-третє, право на спадкування може розглядатися як суб'єктивне право, що виникає у зв'язку з певними юридичними фактами, такими як смерть особи або оголо-

шення її померлою [1, с. 689]. Таке різноманіття тлумачень відображає багатогранність цієї правової концепції та її різноманітні аспекти. На нашу думку, розуміння різних аспектів права на спадкування в умовах воєнного стану стає надзвичайно важливим. Умови воєнного конфлікту можуть вплинути на різні рівні й етапи спадкування: від визначення цивільної правоздатності осіб до реалізації їхніх прав на спадщину відповідно до заповіту чи за законом.

Після аналізу різних аспектів правового поняття, важливо врахувати його нормативне визначення на національному рівні. Стаття 1216 Цивільного кодексу України надає чітке визначення терміну «спадкування». Відповідно до цієї статті, спадкування – це перехід прав та обов’язків, тобто спадщини, від померлої фізичної особи, спадкодавця, до інших осіб, спадкоємців [2]. Таке нормативне визначення є важливим кроком у розумінні юридичних аспектів спадкування та його ролі в цивільному праві.

Умови спадкування в період воєнного стану на сьогодні мають своєрідний юридичний фундамент. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28.02.2022 року № 164 визначає основні принципи та процедури, пов’язані зі спадкуванням у період кризових обставин [3]. Крім того, наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» від 11.03.2022 року № 1118/5, який набув чинності 19.03.2022, внесено певні коригування до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 [4]. Ці заходи створюють необхідну правову базу для здійснення спадкових відносин в умовах воєнного конфлікту, забезпечуючи якість та правову обґрунтованість цих процесів навіть у складних обставинах.

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 164, під час воєнного стану, розгляд строку для прийняття спадщини або відмови від неї не зупиняється, але може бути подовжено на час, що визначається триванням воєнного конфлікту, але не більше, ніж на 4 місяці. Загальний термін прийняття спадщини становив 6 місяців з дня відкриття спадщини, однак з введенням змін від 06.03.2022 року, цей строк був розширений на додаткові 4 місяці [5]. Таким чином, якщо строк прийняття спадщини не вичерпано до 06.03.2022 року, то автоматично додається ще 4 місяці, у сумі 10 місяців. У випад-

ку, якщо строк вичерпався під час воєнного стану, але до 06.03.2022 року, діє стара норма, і строк не подовжується, залишаючись на рівні 6 місяців [3]. Зміни у строках прийняття спадщини в умовах воєнного стану, які встановлені постановою, враховують той факт, що воєнний конфлікт може ускладнити розгляд спадкових питань і вимагати більш гнучкого підходу до процедурного аспекту. Такі зміни створюють додатковий простір для вирішення правових питань і дозволяють гарантувати, що спадкоємці можуть ефективно здійснювати свої права в умовах надзвичайних обставин.

Окрім цього, законодавець зазначає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану спадкова справа заводиться за зверненням заявника будь-яким нотаріусом України, незалежно від місця відкриття спадщини [4]. Надання цієї можливості будь-якому нотаріусу, на наше переконання, є кроком у напрямку спрощення цього процесу. Це дозволяє уникнути зайвої бюрократії та забезпечити швидке реагування на спадкові питання, які можуть стати особливо актуальними у кризових ситуаціях. Такий підхід сприяє ефективному вирішенню складних питань з приводу спадкування та забезпечує права громадян у надзвичайних умовах нашого сьогодення.

Отже, можна дійти висновку, що в період воєнного або надзвичайного стану спадкові справи набувають особливого значення, оскільки виникають складнощі та непередбачувані обставини, які можуть ускладнити їх розгляд. З прийняттям чинних нормативно-правових актів, які регулюють це питання в умовах воєнного часу, ми можемо бачити деяке спрощення процедури спадкування: щодо строку прийняття, роботи нотаріусів тощо. Це дозволяє забезпечити швидке та ефективне вирішення спадкових питань у надзвичайних умовах. Такий підхід є важливим кроком у напрямку забезпечення правової стабільності та захисту прав громадян у непередбачуваних обставинах.

СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. Є. О. Харитонova, О. І. Харитонovої, Н. Ю. Голубевої. Київ : Всеукр. асоц. видавців «Правова єдність», 2008. 740 с.
2. Цивільний Кодекс України: Закон України № 435-IV від 16 січня 2003 року. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n5689>
3. Зміни, що вносяться до постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164: Постанова Кабінету Міністрів України від 06

березня 2022 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>

4. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату: Наказ Міністерства юстиції України від 11 березня 2022 року № 1118/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text>

5. “Прийняття спадщини в умовах воєнного стану”. Legal Aid Ukraine. URL: <https://legalaids.gov.ua/publikatsiyi/pryjnyattya-spadshhyny-v-umovah-voyennogo-stanu/>

Курбай Катерина Володимирівна,

студентка 3 курсу факультету адвокатури та антикорупційної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Берназ-Лукавецька О. М.

ДОГОВОРИ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ ТА В СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Римська юриспруденція створила розгалужену систему договорів, яка забезпечувала надійну правову основу ділових відносин. Римське договірне право класичного і післякласичного періодів – результат тривалого розвитку, вдумливого аналізу і відбору практики преторів. Багато договорів були рецеповані пізнішими правовими системами, а відтак збереглися і в сучасному праві. [1]

Так відповідно до Цивільного кодексу України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов’язків. [2]

Розглядаючи питання щодо визначення поняття договору у цивільному праві, можна побачити, що воно має і спільні риси з римським правом. Римське право є первинним правом для країн західної Європи, саме на його засадах будувалася правова система багатьох держав, зокрема України. Тому договори в римському праві та в сучасному цивільному праві мають спільні риси, проте для сучасного цивільно-правового договору властиве його удосконалення, а також перейняття певних властивостей з інших правових систем світу. Незважаючи на це договори римського права є материнськими щодо сучасних договорів цивільного права.

Класифікація договорів в цивільному праві України є доволі широкою та поділяється на критерії, які визначені на підставі різних оз-

нак, наприклад: форма договору (усні або письмові), оплата (оплатні чи безоплатні), кількість сторін (двосторонні чи багатосторонні) та інші.

Для договорів римського права була властива більш вузька класифікація, зокрема було лише два види договорів: контракти та пакти.

Контрактом була угода, яка захищалася цивільним позовом, а пактами були прості угоди, які не мали такого захисту.

В свою чергу контракти поділялися на чотири види: вербальні, літеральні, реальні, консенсуальні.

Кожний вид контракту охоплював чітко визначені договори, а для договорів, що не входили до цього переліку створили п'яту категорію інномінальні контракти, які включали в себе решту договорів. Дані договори не мали власних найменувань і характеризувалися за допомогою опису дій сторін, як то: «даю тобі річ, аби ти дав мені іншу», «даю тобі річ, аби ти виконав дію на мою користь» та ін.[3]

Також можна провести і порівняння між деякими договорами які були як і в римському праві, так і є на даний момент в нашому цивільному законодавстві.

Договір найму – це угода, де одна сторона користується річчю або послугою іншої сторони за оплату. Як і в римському праві в сучасному цивільному праві України договір найму поділявся на три види: договір найму речей, договір найму послуг та договір найму роботи, останній відомий в цивільному законодавстві як договір підряду.

Договір доручення в римському праві означав домовленість, де одна сторона брала на себе обов'язок безоплатно виконувати певні дії на користь іншої сторони. Основною відмінністю договору доручення в римському праві та в сучасному цивільному праві України є оплатність. Цивільний кодекс України передбачає можливість отримати повіреном оплати своїх послуг.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що договори в римському праві та в сучасному цивільному праві України відрізняються у своїй формі, змісті, процедурних вимогах та юридичних наслідках. Однак, багато основних принципів та ідей, встановлених у римському праві залишаються актуальними і в цивільному праві України. Сучасний Цивільний кодекс містить практично всі види договорів, які існували в Стародавньому Римі та законодавець постійно удосконалює ці договори та підлаштовує під умови сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Римське право: Підручник. К.: Юрінком Інтер, 2007. 512с.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 626.
3. Гончаренко В. О. Система договорів римського права та деякі питання її рецепції в сучасному цивільному законодавстві України. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3. С. 121–125.
4. Ваганова В. Договори в римському праві та в сучасному цивільному праві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. С. 47–50.

*Корженко Анастасія Дмитрівна,
студентка 1-го курсу магістратури
факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к. ю. н., доцент Берназ-Лукавецька О. М.*

ВОЄННИЙ СТАН ЯК ОБСТАВИНА НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ, ЩО Є ПІДСТАВОЮ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Непереборна сила – це обставина, яка перешкоджає виконанню певних дій або зобов'язань через об'єктивні, непередбачувані та невідворотні обставини, на які людина або організація не може вплинути та не могла їх уникнути за наявності всіх можливих заходів обережності та розсудливості. У римському праві концепція «непереборної сили» відповідала латинському виразу «vis maior». Такі обставини включали природні катастрофи, війни, епідемії та інші події, на які особа не могла вплинути. Згідно з римським цивільним правом, у випадку настання непереборної сили зобов'язання особи припинялися або відстрочувалися до тих пір, поки ця обставина існувала. Непереборна сила звільняла особу від відповідальності за невиконання зобов'язань. Така концепція непереборної сили, як юридичної обставини, є однією з важливих складових римського цивільного права і вплинула на формування правових систем багатьох сучасних юрисдикцій.

Із цього випливає, що характерні ознаки форс-мажору включають такі обставини, як:

1. Непередбачуваність. Обставини, які не можна було передбачити на момент укладення договору.

2. Непереборна сила. Ситуація, яка перешкоджає виконанню зобов'язань і яка знаходиться поза контролем сторін.

3. Незалежність від волі сторін. Обставини, які сторони не можуть контролювати або уникнути.

4. Неможливість передбачити чи уникнути. Обставини, які неможливо передбачити чи уникнути, навіть при ретельному плануванні.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, який встановлюється в країні в разі загрози національній безпеці, внутрішнього або зовнішнього конфлікту, війни або іншої надзвичайної ситуації. Під час воєнного стану влада надається військовим органам, що дозволяє їм приймати рішення та вживати заходів, які зазвичай виходять за рамки звичайного цивільного управління. З урахуванням положень Конституції України [1] та Європейської конвенції з прав людини [2], гарантії прав і свобод людини та законних інтересів юридичних осіб під час такого стану регулюються законом України «Про правовий режим воєнного стану» [3].

Важливо пам'ятати, що якщо зобов'язання не були виконані через непереборні обставини, то це звільняє від відповідальності за порушення зобов'язань. Проте це не звільняє від самого зобов'язання. Крім того, це не звільняє від необхідності сплатити борг з урахуванням індексації інфляції за час прострочення, плюс три відсотки річних від простроченої суми. Це через те, що таке зобов'язання є додатковим до основного і залежить від нього. Такий висновок зробила Велика Палата Верховного Суду в постанові від 7 квітня 2020 року у справі № 910/4590/19 [4].

У разі порушення зобов'язань у зв'язку з обставинами, пов'язаними з військовою агресією з боку Російської Федерації проти України, особа має право долучати до свого повідомлення про форс-мажорні обставини (які унеможливили виконання зобов'язань згідно умов договору, контракту, угоди, законодавчих чи інших нормативних актів), лист Торгово-промислової палати України [5], щоб обґрунтовано перенести строки виконання зобов'язань та вирішити спірні питання мирним шляхом.

Однак, просто наявність форс-мажорних обставин або листа Торгово-промислової палати України недостатньо. Щоб вважати невиконання зобов'язання допустимим через форс-мажор, потрібно довести, що саме форс-мажор був причиною неможливості виконання зо-

бов'язання. Перед судом потрібно представити якнайбільше доказів, що підтверджують це твердження. Важливо довести причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажором (у даному випадку, воєнним станом) та фактичною неможливістю виконати зобов'язання.

Воєнний стан на території України не перешкоджає відповідачам здійснювати підприємницьку діяльність та заробляти гроші. Навіть більше, наразі держава сприяє розвитку підприємницької діяльності з метою покращення економічної ситуації в країні (зменшення податків, митних платежів та інше). Відповідач має представити докази того, що всі працівники підприємства (або частина них), керівник підприємства та інші посадові особи були мобілізовані та перебувають у складі Збройних Сил України, тимчасово не виконують свої професійні обов'язки через воєнні дії, а також те, що частина рухомого майна підприємства була задіяна під час воєнних дій. Має бути достатньо обґрунтованих даних, які свідчили б про те, що ці обставини перешкоджали суб'єкту господарювання здійснювати підприємницьку діяльність під час введеного воєнного стану.

Також важливо, щоб строк виконання зобов'язання закінчився під час дії форс-мажорних обставин, а не до цього часу. Якщо ви порушили своє зобов'язання до 24 лютого 2022 року (дата введення воєнного стану) і хочете уникнути відповідальності за це порушення, посилення на наявність воєнного стану як форс-мажорної обставини не буде вважатися обґрунтованим судом. Це підтверджено численними рішеннями судів.

Отже, можна дійти висновку про те, що воєнний стан вважається і є непереборною силою, що є підставою звільнення від відповідальності за невиконання зобов'язання. Однак, особа має довести причинно-наслідковий зв'язок між непереборною силою та фактичною неможливістю виконати зобов'язання. Тому, якщо зобов'язання за договором не були виконані через військову агресію, але немає достатніх доказів форс-мажору, варто розглянути альтернативні шляхи захисту своїх прав і інтересів, наприклад: зменшення розміру штрафних санкцій або внесення змін до угоди або її розірвання через істотні зміни обставин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

4. Постанова ВП ВС від 07.04.2020 № 910/4590/19 (12-189гс19); URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89252068>

5. Лист Торгово-промислової палати України від 28 лютого 2022 року № 2024/02.0-7.1 щодо засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили): військової агресії РФ проти України URL: <https://ips.ligazakon.net/document/mus36779?an=1>

Лешикова Єлизавета Сергіївна,

студентка Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник – к.ю.н., доцент Завальнюк С. В.

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ЗАВДАНОЇ КРАЇНОЮ АГРЕСОРКОЮ ПРИВАТНИМ ОСОБАМ

В умовах сьогодення безпекова система світу загалом, та України, зокрема, перебуває в процесі магістральних перетворень та трансформацій, завдання яких – створення усіх умов для встановлення та закріплення миру, побудови правової та демократичної держави, підвищення рівня життя, дотримання та захисту прав та свобод людини та громадянина.

Варто зауважити, що трансформації та модифікації, що відбуваються крізь призму сьогоденних подій торкаються не тільки безпекової системи світу, відповідних стандартів та механізмів, а й такої правового інституту як «відшкодування шкоди».

Збройний конфлікт викликає низку широкомасштабних втрат, довготривалу шкоду та масові страждання для окремих людей, спільнот, суспільства та навколишнього середовища. Громадянські особи часто гинуть, отримують каліцтва, поранення, тортури, стають переміщеними особами, зазнають сексуального та гендерного насильства та інших грубих порушень. Ці наслідки збройного конфлікту завдають фізичної та психологічної шкоди та порушують соціальні зв'язки та мережі, які зазвичай підтримують жертв та допомагають у відновленні та розвитку.

Особливе місце посідає інститут відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройного конфлікту, оскільки дестабілізація світових безпекових підвалин, постійне розхищення та руйнація високих стандартів позавійськового та дипломатичного врегулювання спорів, призвела до значного поширення військових конфліктів у світі, та зокрема в Україні

Відшкодування шкоди як міра цивільно-правової відповідальності є одним із судових засобів захисту порушеного права і має виконувати відновну функцію. Хоча Законом України «Про боротьбу з тероризмом» (ст. 19) передбачено, що відшкодування шкоди, завданої громадянам терористичними актами, здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону, але наступні збитки в розмірі цього компенсації від особи, яка її отримала, та в порядку, встановленому законом [1].

Це узгоджується із загальними положеннями Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) щодо відшкодування шкоди потерпілим внаслідок кримінальних правопорушень, у тому числі за рахунок коштів Державного бюджету України (ст. 1177). Цивільний кодекс України). Проте положення ст. У статті 1177 Цивільного кодексу України також згадується спеціальний закон, який встановлює підстави та порядок такого відшкодування [2].

Важко не погодитися з тим, що зобов'язання, які виникають унаслідок шкоди, заподіяної терористичними актами, мають ознаки цивільних правовідносин з урахуванням кількох характерних ознак [2, с. 87]. Загальними умовами цивільно-правової відповідальності є, крім наявності самої шкоди, протиправність дій (дій чи бездіяльності), якими вона заподіяна, та причинний зв'язок між такими діями та шкодою та необережність особи, яка заподіяла цю шкоду.

Звертаючись до українського цивільного законодавства, то інститут шкоди регулюються Цивільним Кодексом України (далі- ЦКУ). Залежно від об'єкта розрізняють деліктну відповідальність за завдання шкоди майну та деліктну відповідальність за завдання шкоди особі. Для настання деліктної відповідальності відповідно до ст. 1166 ЦКУ необхідна наявність складу правопорушення, а саме:

- а) наявність шкоди;
- б) протиправна поведінка заподіювача шкоди;
- в) особливий причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою заподіювача [3].

Правові наслідки завдання шкоди неправомірними діями містяться в санкціях правових норм і їх застосування є реалізацією санкції в рамках охоронного правовідношення. Вони являють собою відшкодування шкоди (збитків) як міри цивільно-правової відповідальності.

В цьому випадку є міцний зв'язок шкоди (збитків) і правопорушення, що тягне за собою міру відповідальності у вигляді відшкодування шкоди (збитків). Правові наслідки завдання шкоди правомірними діями третіх осіб, власними діями або подіями містяться не в санкціях правових норм, а в їх диспозиціях, тому їх застосування є реалізацією диспозиції правової норми, що здійснюється в рамках регулятивного правовідношення.

Масштабні військові дії в Російській Федерації, починаючи з 24 лютого 2022 року, за різними оцінками призвели до втрат, збитків і руйнувань на суму від сотень мільярдів до трильйонів доларів. Гостро постала проблема захисту порушених прав та інтересів потерпілих.

Величезних страждань зазнали громадяни України, які втратили близьких та рідних, зазнали фізичного болю, душевних травм та майнової (фізичної) шкоди від пошкодження та знищення майна.

Об'єктами постійних обстрілів стали об'єкти військової, транспортної та промислової інфраструктури, об'єкти, що забезпечують життєдіяльність населених пунктів – об'єкти державної власності та власності територіальних громад.

При цьому вітчизняний бізнес зазнав великих збитків. Окремими аспектами останньої шкоди є не тільки прямі збитки від руйнування та знищення, а й упущена вигода, неможливість отримання прибутку в майбутньому, порушення нормальної господарської діяльності, втрата економічних зв'язків, розрив виробничих зв'язків, корпоративна капіталізація.

Міжнародне право регулює питання притягнення держави-порушника до справедливості. До таких методів відносяться санкції, репарації, відшкодування, сатисфакція та інші способи компенсації. Тому, щоб порушники не суттєво ігнорували норми міжнародного права, важливо притягнути їх до відповідальності та забезпечити ефективні механізми відшкодування збитків, завданих військовою агресією.

Сьогодні точаться значні дискусії як на міжнародному, так і на національному рівнях щодо відшкодування збитків, завданих населен-

ню та підприємствам внаслідок військового конфлікту. Однак однозначної позиції з цього питання наразі немає. Зокрема, деякі експерти вважають, що практичної необхідності притягувати державу-відповідача до відповідальності в національних судах немає, оскільки немає можливості виконати таке рішення.

З іншого боку, інші експерти переконані, що за захистом порушеного права варто звертатися до суду, адже, як показує практика, після закінчення Другої світової війни було створено цілий ряд моделей і механізмів переслідування та покарання злочинців. нацистські: міжнародні трибунали, змішані трибунали, національні суди спеціальної юрисдикції, звичайні національні суди. В Україні розглядаються різні варіанти відшкодування збитків, завданих сучасними росіянами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 № № 638-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
2. Цивільне право та процес (2 частина) : навч. посіб. кол. авт. Коваленко А. В. (кер.), Круглова О. О. та ін. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. 128 с.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV Відомості Верховної Ради України. 2003 р., № 40, Ст. 356.

Маслякова Анна Вікторівна,

*студентки 3-го курсу факультету адвокатури та антикорупційної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент Берназ-Лукавецька О. М.*

СПАДКОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ ТА КРАЇН ЄС

Спадкові правовідносини – це складний і важливий аспект правової системи будь-якої країни, що регулює передачу майна, прав та обов'язків особи після її смерті. Спадкове право визначає, як розподіляється спадщина між спадкоємцями, порядок встановлення спадкоємців, а також процедуру відкриття та розподілу спадщини.

Актуальність дослідження спадкових правовідносин в Україні та зарубіжних країнах полягає в тому, що спадкове законодавство постійно зазнає змін через еволюцію суспільства, зміну цінностей та економічних умов. Порівняльний аналіз спадкового права в різних

країнах дозволяє виявити спільні тенденції, відмінності та найкращі практики. Він стає особливо важливим у контексті глобалізації, коли люди все частіше здійснюють міжнародні переїзди, ведуть бізнес за кордоном або мають майно у різних країнах. Такий аналіз допомагає уникнути правових конфліктів та забезпечити ефективний захист прав спадкоємців.

Головним шляхом впровадження Україною європейських стандартів стає гармонізація її законодавства з нормами Європейського Союзу. Це передбачає поступове наближення українського правового поля до сучасної європейської системи права. Головна мета цього процесу – забезпечити підвищення рівня життя громадян та досягнення стандартів, що існують у країнах-членах ЄС.

Одним із ключових напрямів цієї гармонізації стає рекодифікація цивільного законодавства України. Цей процес передбачає не лише оновлення, але й адаптацію українського цивільного права до вимог європейських стандартів та найкращих практик. Такий підхід сприятиме вирішенню численних проблем, з якими стикається сучасне українське суспільство у сфері права, і сприятиме побудові більш прозорої, справедливої та ефективної правової системи.

Зазначений процес має велике значення в контексті інтеграції України до європейського правового простору. Він дозволяє створити сприятливі умови для розвитку бізнесу, залучення інвестицій, а також забезпечити гарантії прав і свобод громадян. Такий підхід сприяє зміцненню правової держави та є важливим кроком на шляху до інтеграції в європейське співтовариство.

На відміну від практики, що існує в зарубіжних правових системах, де спадковий договір визнається одним із способів передачі спадщини, в Україні ця практика не знаходить відображення в законодавстві. Згідно зі статтею 1217 Цивільного кодексу України, лише два основних види спадкування є імперативно закріпленими – це спадкування за заповітом та за законом. [1, с. 37].

У зв'язку з цим, в українській юридичній доктрині висловлюються різні позиції стосовно доцільності визнання спадкового договору окремим видом спадкування. Деякі експерти вважають, що такий договір має бути визнаний самостійною підставою для передачі спадщини, поряд із спадкуванням за заповітом та за законом.

Аналіз цього питання важливий, оскільки можливість укладання спадкових договорів може значно розширити правові можливості

громадян щодо розпорядження своєю майновістю після смерті, а також сприяти запобіганню спадковим конфліктам. Вирішення цього питання потребує ретельного аналізу міжнародного та вітчизняного досвіду, а також урахування особливостей української правової системи та суспільних потреб.

При ретельному аналізі Глави 90 Цивільного кодексу України виявляється, що спадковий договір не є засобом регулювання спадкових правовідносин. Згідно з цією главою, у випадку передачі права власності на майно за допомогою спадкового договору, норми спадкового права не застосовуються. Це означає, що майно, що передається від відчужувача до набувача за таким договором, не набуває статусу спадкового майна [2].

Це підтверджується і Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування», де зазначається, що перехід майна від відчужувача до набувача на підставі спадкового договору не є окремим видом спадкування. Таким чином, на відносини сторін у такому договорі не поширюються відповідні правила про спадкування, зокрема право на обов'язкову частку у спадщині.

Ця інформація важлива для розуміння специфіки спадкових договорів в Україні та відмінностей їх регулювання порівняно з іншими видами спадкування. Такий аналіз допомагає уникнути непорозумінь та конфліктів у справах про спадкування і забезпечити забезпечення прав сторін у спадкових відносинах.

Спадковий договір вважається одним з видів угод про передачу майна у власність. Оскільки норми, що регулюють спадковий договір, знаходяться у Главі 90 Цивільного кодексу України, вони охоплюють інститут зобов'язального права, а не спадкового. Це вказує на те, що спадковий договір розглядається з позицій укладення угоди між сторонами, що мають відношення до передачі майна після смерті. Такий підхід враховує особливості правового регулювання угод та зобов'язань у сфері спадкування. Аналіз цих норм важливий для розуміння правового статусу та механізму дії спадкових договорів в Україні, а також для забезпечення правової захищеності сторін у спадкових відносинах.

Очевидно, що термін «спадковий договір» пояснюється двома ключовими аспектами. По-перше, цей договір укладається на випадок смерті особи, яка передає майно, і момент передачі права власності

на це майно пов'язаний з моментом смерті відчужувача. По-друге, він може включати обов'язки для набувача, які він зобов'язаний виконати після смерті відчужувача. Такий підхід дозволяє розглядати спадковий договір як інструмент передачі майна після смерті, а не як договір про спадкування у вузькому розумінні. Аналіз цих аспектів важливий для розуміння природи та функцій спадкового договору, а також для визначення правового статусу сторін у таких угодах [3, с. 335].

Аналіз законодавства зарубіжних країн, таких як Чехія [4] та Естонія [5], вказує на суттєво відмінний підхід до спадкового договору. У цих країнах спадковий договір вважається окремим видом спадкування і спрямований на визначення спадкоємця. Такий договір розглядається як додатковий спосіб передачі спадщини поряд із спадкуванням за заповітом та за законом. Відтак, до відносин між сторонами спадкового договору застосовуються норми про спадкування, що відрізняється від підходу, прийнятого в Україні. Цей принциповий розбіжний підхід відображає різні підходи до спадкового права та практики його регулювання у різних країнах. Аналіз такого законодавства дозволяє розуміти різноманітність підходів до спадкових відносин і важливість урахування контексту та особливостей кожної конкретної правової системи.

Згідно з § 1941 Німецького цивільного кодексу, спадковий договір є юридичним актом, що укладається на випадок смерті, де обидві сторони або лише одна сторона, але з силою договірного зобов'язання, приймають рішення щодо розподілу спадщини. Цей акт передбачає заповідальне розпорядження на випадок смерті з характером договірного зобов'язання (*negotium mortis causa*), а не речовий або зобов'язальний договір у розумінні § 320 Німецького цивільного кодексу [6, с. 46].

Враховуючи подвійну природу цього інституту, спадковий договір у німецькому праві розглядається як правочин, що ґрунтується на волевиявленні двох сторін, які потребують взаємного акцептування. Для цього волевиявлення застосовуються положення як загальної частини Німецького цивільного кодексу, так і загальної частини зобов'язального права.

Таке розуміння спадкового договору відображає специфіку його природи та механізму дії в німецькому праві, що важливо для забезпечення правової відповідності та захисту інтересів сторін у спадкових відносинах.

Отже, представлена інформація дозволяє виділити основну відмінність між спадковим договором, що зафіксований у Цивільному кодексі України, та аналогічними інститутами в європейських країнах. Український спадковий договір розглядається як звичайний цивільно-правовий договір, спрямований на передачу майна у власність. Такий договір в Україні конструється за принципами договору довічного утримання (догляду), що відрізняє його від європейських аналогів. Навіть термінологія та структура договору укладається за аналогічними принципами.

У Німеччині, Чехії, та Естонії спадковий договір визнається як вид спадкування, а його укладення породжує спадкові правовідносини. Це відзначається визнанням спадкового договору як окремого правочину, що регулює передачу майна після смерті особи. Такий підхід спричиняє різноманітність у підходах до спадкування та правового регулювання відносин між сторонами. Аналіз цих відмінностей дозволяє зрозуміти контекст та особливості кожної конкретної правової системи та практики її застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Васильченко В. Спадковий договір: деякі міркування з приводу нормотворчості. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 10. С. 34–37.
2. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08#Text>
3. Кухарев О. Є. Спадкове право України : підручник. Київ : Алерта, 2020. 362 с.
4. Civil Code of the Czech Republic, as of 3 February 2012. URL: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Civil-Code.pdf>
5. Law of Succession Act of Estonia: Passed 17.01.2008, Entry into force 01.01.2009. URL: <http://www.riigiteataja.ee/en/eli/506112013007/consolide>
6. Ішина Н. А. Інститут спадкового договору у законодавстві України та Німеччини: порівняльно-правовий аналіз. Право і суспільство. 2016. № 2. Частина 3. С. 45–51.

Новосвітна Вероніка Володимирівна,
*студентка 1 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент Завальнюк С. В.*

ВПЛИВ РИМСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ВЛАСНОСТІ ТА РЕЧОВИХ ПРАВ НА СУЧАСНЕ ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО

Вплив римської концепції власності та речових прав на сучасне цивільне право є надзвичайно значущим і широко розповсюдженим. Римське право, зокрема, внесло вагомий внесок у формування понять власності, власницьких прав, а також прав власності на речі. Ці концепції, розроблені в римській юриспруденції, знайшли своє відображення у багатьох сучасних системах цивільного права.

Одним з ключових внесків римської концепції власності є розроблення різних форм прав власності, таких як приватна власність, спільна власність, обмежена власність тощо. Ці форми прав власності досі залишаються актуальними у сучасному праві, де вони регулюються законами та розробленими судовою практикою.

Римське право також вплинуло на розвиток понять власності на рухоме майно та нерухомість, а також на визначення правових механізмів їхнього передачі та обміну. Принципи, розроблені в римській юриспруденції щодо передачі власності через угоди, дарування, спадкування, дозволяють сучасним системам права ефективно регулювати власницькі права та обмін майном.

Крім того, римське право вплинуло на формування понять прав власності у відношенні до інтелектуальної власності, авторських прав та патентів. Багато принципів, розроблених римськими юристами, знаходять відображення у сучасних правових системах, що регулюють інтелектуальну власність та забезпечують захист авторських прав [2, с. 72].

Отже, римська концепція власності та речових прав залишається важливим джерелом впливу на сучасне цивільне право. Її принципи та ідеї продовжують надихати розвиток правових норм і принципів у сучасному правовому середовищі, забезпечуючи стабільність, чіткість та прозорість в регулюванні власності та прав власності.

У римському праві приватна власність займала важливе місце і була однією з основних складових римського правового порядку. Римляни розрізняли дві форми власності: домініканську (*dominium*)

та квазідомініканську. Приватна власність у власності однієї особи належала до домініканської, тоді як квазідомініканська власність передбачала певні обмеження.

У рамках домініканської власності власник мав повний контроль і розпорядження своїм майном. Він міг вільно розпоряджатися речами, передавати їх у спадок, продавати, дарувати або іншим чином розпоряджатися, не турбуючись про дозвіл інших осіб. Це було важливим елементом економічного та соціального життя римського суспільства, сприяючи розвитку торгівлі, землеробства та промисловості.

Приватна власність у римському праві також мала свої обмеження. Наприклад, власник не міг володіти речами загального користування, такими як дороги, річки або ліси. Крім того, існували обмеження щодо власності на рабів та земельні ділянки, які могли бути забороненими або обмеженими державними законами або звичаями.

У цілому, приватна власність у римському праві була важливим інструментом для забезпечення прав та інтересів громадян, сприяючи розвитку економіки та соціальних відносин у Римській імперії. Вона формувала основу для подальшого розвитку правових інститутів у сучасних правових системах.

Приватна власність у римському праві також була пов'язана з відповідальністю власника за використання свого майна. Згідно з римським правом, власник несе відповідальність за шкоду, яку його майно може заподіяти іншим особам. Це принцип зробив приватну власність не лише правом, але й обов'язком, відповідно до якого власник повинен був здійснювати розумне використання свого майна, щоб уникнути шкоди іншим.

Крім того, римське право впроваджувало поняття володіння, користування та власності, що відображало різні аспекти правового статусу особи щодо майна. Володіння означало фізичний контроль над речами, користування передбачало право користуватися майном, а власність надавала повний правовий контроль та розпорядження майном.

Ці концепції приватної власності у римському праві стали основою для розвитку подальших правових систем і вплинули на формування сучасного права в багатьох країнах світу. Вони відображають важливі аспекти власницьких прав та обов'язків, а також сприяли розвитку економічних та соціальних відносин у римському суспільстві [2, с. 78].

В Україні принципи приватної власності та речових прав, які відображені в римському праві, були рецепційовані та відтворені у сучасному цивільному законодавстві. Після отримання незалежності в 1991 році Україна розпочала процес переходу до ринкової економіки та побудови правової держави, в якому засновницькі принципи власності відіграли важливу роль.

Конституція України визначає приватну власність як один із основних видів власності та гарантує її недоторканність та захист державою. Законодавство України, зокрема Цивільний кодекс, регулює правовідносини у сфері власності, узгоджуючи їх з міжнародними стандартами та кращими практиками [1, с. 70-77].

Принципи приватної власності українського законодавства включають право власника на вільне розпорядження майном, правову охорону власності від незаконних посягань, а також відповідальність за шкоду, заподіяну іншим особам через неправомірне використання майна. Українське законодавство також визнає права власності на рухоме та нерухоме майно, а також на інтелектуальну власність, забезпечуючи їхню охорону та регулюючи умови їх використання.

Отже, українське цивільне законодавство відтворило ключові принципи та концепції приватної власності, які були сформовані в римському праві, адаптуючи їх до сучасних умов та вимог. Це стало важливим кроком у забезпеченні стабільності, правової впевненості та захисту прав та інтересів громадян та бізнесу в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України. ВВР. 1996. № 30. ст. 141.
2. Р. А. Калужний, Ю. В. Ящурицький. Основи римського приватного права: курс лекцій. Київ. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 184 с.

Олійник Марія Ігорівна,
*студентка 3 курсу факультету адвокатури та антикорупційної
діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент Берназ – Лукавецька О. М.*

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Внаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію нашої держави, Указом Президента України від 24 лютого 2022 року було введено воєнний стан в Україні [1]. Зазначена обставина кардинально позначилась на всіх сферах суспільного життя, зокрема суттєвих змін зазнали й договірні відносини. У зв'язку з цим, вважаю актуальним дослідити основні зміни, які відбулись у сфері договірних відносин під впливом викликів сьогодення.

Відповідно до ч. 1 ст. 626 Цивільного кодексу України, «договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків» [2]. Як правило, укладений договір припиняється його належним виконанням, що, на сьогоднішній день, на жаль, є проблематичним. Внаслідок бойових дій, постійних ракетних обстрілів, тимчасової окупації деяких територій нашої держави та інших негативних обставин, пов'язаних з введенням режиму воєнного стану в Україні, виконання багатьох зобов'язань за цивільно-правовими договорами ускладнилось або взагалі стало неможливим. Зокрема, у зв'язку з дією воєнного стану, наразі виникають труднощі при виконанні зобов'язань за договорами підряду, договорами оренди, договорами морського та авіаперевезення, кредитними договорами, договорами фрахтування тощо.

Для врегулювання вищезазначеної проблеми, нині широкого застосування набув механізм форс-мажору. Адже в чинному законодавстві України воєнний стан визначений саме як форс-мажорна обставина. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 14 (1) Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», «форс-мажорними обставинами (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами, а саме: загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами,

військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, військові дії, оголошена та неоголошена війна,... » [3].

На сьогодні, практично кожен цивільно-правовий договір містить окремий розділ, в якому зазначено перелік дій, які необхідно вчинити сторонам, у зв'язку з настанням форс-мажорних обставин, а також наслідків, які настануть для сторін, внаслідок виконання договірних зобов'язань із застосуванням механізму форс-мажору. Використання цього інструменту дозволить уникнути відповідальності за невиконання зобов'язання з незалежних від волі сторін договору обставин, за умови наявності причинно-наслідкового зв'язку між форс-мажорними обставинами та неспроможністю виконати певне зобов'язання за договором.

Поряд з цим, необхідно зауважити, що існування форс-мажорних обставин звільняє сторону договору саме від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язання, а не від обов'язку виконати це зобов'язання після припинення таких обставин. Інакше кажучи, зазначення у змісті договору порядку дій сторін при настанні форс-мажорних обставин дозволяє відстрочити виконання зобов'язання за договором до моменту, коли зникнуть обставини непереборної сили, які перешкоджають його виконанню.

Варто зазначити, що застосування форс-мажору не є новим у вітчизняній практиці виконання договірних зобов'язань, враховуючи події недавнього минулого, зокрема: ведення бойових дій в зоні АТО/ООС з 2014 року, введення воєнного стану у десяти областях у 2018 році, а також розповсюдження пандемії коронавірусної інфекції з 2020 року. Раніше засвідчення форс-мажорних обставин здійснювалось за достатньо тривалою процедурою, яка передбачала подання зацікавленою особою заяви на засвідчення форс-мажорних обставин разом з необхідним пакетом документів до уповноваженої особи відповідної регіональної торгово-промислової палати, яка за позитивним результатом розгляду поданої заяви та документів, протягом 10 робочих днів, повинна була видати сертифікат про форс-мажорні обставини. Поряд з цим, у зв'язку з викликами сьогодення, пов'язаними з повномасштабним військовим вторгненням Російської Федерації на територію України, ТПП своїм рішенням спростила процедуру засвідчення форс-мажорних обставин, розмістивши на своєму офіційному веб-сайті загальний офіційний лист про засвідчення форс-мажорних обставин від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1, для осіб,

які порушили своє зобов'язання за договором, внаслідок обставин, пов'язаних із військовою агресією Росії проти України.

В свою чергу, Касаційний господарський суд у справі № 922/2394/21 деталізував вищезазначений порядок засвідчення форс-мажорних обставин, і в своїй постанові від 14.06.2022 зазначив наступне: «форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру, і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості належного виконання зобов'язання, повинна довести їх наявність не тільки самих по собі, але і те, що вони були форс-мажорними саме для даного конкретного випадку» [4].

Поряд із використанням механізму форс-мажору, в умовах воєнного стану набуло також поширення застосування такого інструменту впливу на договірні відносини як істотна зміна обставин за договором (ст. 652 ЦКУ). Істотна зміна обставин передбачає право вносити зміни у договір або навіть його розірвати, у випадку, якщо обставини за цим договором змінились настільки, що якби сторони могли передбачити такі зміни, вони не укладали б цей договір або уклали його на інших умовах.

Зокрема, яскравим прикладом застосування істотної зміни обставин за договором через війну є договір оренди. Так, у випадку неможливості користування орендарем орендованим майном, з незалежних від нього обставин (наприклад, пошкодження орендованого будинку, внаслідок ракетного обстрілу), у нього виникає право не сплачувати орендну плату або вимагати від орендодавця зменшення її суми.

Варто зазначити, що застосування такого засобу впливу на договірні відносини як зміна істотних умов договору має перевагу перед посиланням на форс-мажорні обставини, адже на відміну від останнього дозволяє стороні договору не лише уникнути відповідальності за невиконання договірного зобов'язання з незалежних від неї обставин, але й може навіть взагалі звільнити її від зобов'язання за договором у разі істотної зміни умов договору, порівняно з тими умовами, які існували на час його укладання.

В свою чергу, оскільки форс-мажорні обставини не звільняють від обов'язку здійснення зобов'язань за договором, в умовах сьогодення складними залишаються питання, пов'язані з виконанням зобов'язань за договором будівельного підяду. Так, у випадку, якщо внаслідок збройної агресії Російської Федерації буде пошкоджено або

зруйновано об'єкт будівництва за договором, замовник в будь-якому разі повинен виконати своє зобов'язання, а саме – відшкодувати підряднику всі фактично понесені витрати, незалежно від того, що сам договір не був виконаний.

Варто також зазначити, що в умовах воєнного стану спостерігаються особливості у виконанні кредитних договорів, щодо яких законодавством передбачено ряд пільгових умов. Так, з метою захисту інтересів учасників кредитного договору, на період дії воєнного стану, Законом України № 2120-IX було доповнено розділ IV Закону України «Про споживче кредитування» пунктом 6, яким передбачено наступне: «у період дії воєнного, надзвичайного стану та у тридцяти денний строк після його припинення або скасування: 1) позичальник звільняється від відповідальності, визначеної статтею 625 Цивільного кодексу України; 2) позичальник звільняється від обов'язку сплати на користь кредитодавця (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за такі прострочення; 3) забороняється у разі невиконання зобов'язань за договором про споживчий кредит збільшення процентної ставки за користування кредитом (крім випадків, коли встановлення змінюваної процентної ставки передбачено кредитним договором чи договором про споживчий кредит)» [5].

Отже, проаналізувавши вищенаведене, можна зробити висновок, що, внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, на сьогоднішній день неможливим стало належне здійснення багатьох зобов'язань за цивільно-правовими договорами. У зв'язку з цим, наша держава намагається на законодавчому рівні врегулювати зазначену проблему, створюючи різноманітні умови для сторін, які дозволяють їм на договірних засадах вирішити між собою будь-які суперечності, які можуть виникнути при виконанні ними договірних зобов'язань в умовах сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

3. Про торгово-промислові палати в Україні: Закон України від 02.12.1997 № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text>

4. Постанова Верховного Суду від 14.06.2022 у справі № 922/2394/21. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=104788391&red=100003a38262a1ccee445a0c5496bac2836e99&d=5>

5. Берназ – Лукавецька О. М. Проблемні питання виконання окремих видів договорів в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал № 7/2022. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/128.pdf

Піх Ксенія,

студентка 3 курсу 6 групи фахового коледжу

Національного Університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н, доцент Павлова В. Г.

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ЦИВІЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

Введення воєнного стану в Україні 24 лютого 2022 року стало подією, яка суттєво вплинула на всі сфери життя суспільства, включаючи й цивільні правовідносини. Зміна політичної, економічної та соціальної ситуації в країні призвела до виникнення нових правових проблем та викликів, які потребують глибокого вивчення та аналізу. Війна в Україні є першим масштабним воєнним конфліктом на європейському континенті з часів Другої світової війни. Це робить дослідження впливу воєнного стану на цивільні правовідносини особливо важливим, адже дозволяє вивчити нові аспекти правового регулювання в умовах збройної агресії. Введення воєнного стану торкнулося практично всіх сфер цивільного права, включаючи зобов'язальне, речове, сімейне, спадкове та інші галузі. Це робить дослідження даної теми комплексним та багатограним, адже воно потребує вивчення впливу воєнного стану на різні аспекти цивільних правовідносин. Результати дослідження впливу воєнного стану на цивільні правовідносини можуть бути використані для вдосконалення чинного законодавства, розробки нових правових норм і механізмів, а також для захисту прав та інтересів громадян в умовах воєнного часу.

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам держав-

ної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [1].

Згідно з Конституцією України та Законом України «Про воєнний стан», в умовах воєнного стану можуть встановлюватися тимчасові обмеження деяких конституційних прав і свобод людини і громадянина. До таких обмежень, зокрема, належать: обмеження права на свободу пересування; обмеження права на мирні зібрання; обмеження права на свободу слова; обмеження права на володіння зброєю; обмеження права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої електронної комунікації [1,2]. Цивільне законодавство зберігає свою силу, але з урахуванням особливостей правового режиму воєнного стану [3]. Введення воєнного стану в Україні зумовлює певні особливості правового регулювання цивільних правовідносин, в тому числі й цивільного судочинства. Ці особливості ґрунтуються на Законі України «Про воєнний стан» та Цивільному процесуальному кодексі України з урахуванням змін, внесених до нього в умовах воєнного стану.

По-перше, відбулася зміна територіальної юрисдикції справ[4]. Справи, які за законом про підсудність мали б розглядатися судами на тимчасово окупованій території, можуть бути передані до судів інших регіонів України. По-друге, скоротився строк позовної давності щодо деяких категорій справ[5]. Наступна зміна стосується заочного провадження. Тобто справи можуть розглядатися заочно, без участі відповідача, якщо він перебуває на тимчасово окупованій території або його місцезнаходження невідоме.

В законодавчих актах чітко простежується прагнення до спрощення процесуальних аспектів судочинства. Це робиться шляхом залучення нових цифрових ресурсів, що розширює доступ до правосуддя в умовах воєнного стану та сприяє ефективному функціонуванню судової системи[6]. Важливо зазначити, що війна та активні бойові дії на території України не зупиняють процес цивільного судочинства та правосуддя загалом. Однак вони роблять значний вплив на роботу

судів. З огляду на це, я вважаю, що потрібно продовжити вивчення сучасного досвіду роботи судів з цивільного судочинства в умовах воєнного стану. Це допоможе вдосконалити організаційно-правове регулювання діяльності судів у таких умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України «Про воєнний стан» від 12 травня 2014 року. <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>
2. Конституція України (Відомості Верховної Ради України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> – Text
3. Цивільний кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення дії судової влади під час воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2124-IX: <https://ips.ligazakon.net/document/JI09215G>
5. Практичні аспекти позовної давності в умовах воєнного стану: <https://unba.org.ua/publications/8598-praktichni-aspekti-pozovnoi-davnosti-v-umovah-voennogo-stanu.html>
6. Науково-практичний журнал «Прикарпатський юридичний вісник»: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2022/12.pdf

Родрігес Лілія Фаб'янівна,

*студентка 1-го курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: д.ю.н., проф. Давидова І. В.*

ІНСТИТУТ ШЛЮБУ: ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА ДО СЬОГОДЕННЯ

Інститут шлюбу є одним з найстаріших і найважливіших соціальних інститутів, який відображає культурні, релігійні та правові цінності суспільства. З часом він пройшов значні зміни, відображаючи еволюцію суспільства та змінюючи підходи до визнання прав шлюбних партнерів.

У Римському праві шлюб розглядався як цивільний договір, який відображав економічні та родові інтереси. З розвитком християнства шлюб отримав релігійну дименсію, стаючи сакраментом у християнських традиціях. Проте з розвитком секулярного права він знову став предметом цивільного законодавства.

У римському приватному праві шлюбні відносини були чітко визначені як важливий соціальний інститут. В III столітті н.е. Модестін у своїй роботі виражав ідеалістичне уявлення про шлюб, називаючи його «*Coniunctio maris et feminae, consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio*» – «Союз чоловіка і жінки, союз на все життя, спільнота, що ґрунтується на божественному та людському праві»[1, с. 94].

У римському суспільстві шлюб (*nuptiae, matrimonium*) розглядався як значущий союз, який визначав правовий статус дітей, народжених у цьому союзі, майнові відносини між подружжям та їх спадкові права.

До систематизації Юстиніана в Римі існували два типи шлюбу [3, с. 49]:

1. «Законний римський шлюб» або «*matrimonium iustum*», який був доступний лише тим, хто мав *jus conubii* – право укласти повноцінний, законом визнаний шлюб, що забезпечував рівні права та обов'язки для всіх членів сім'ї відповідно до закону. Такий шлюб укладався виключно між римськими громадянами відповідно до чинного цивільного законодавства, і діти, народжені в такому шлюбі, отримували статус римського громадянина.

2. «Незаконний римський шлюб» або «*matrimonium jus gentium*», який укладався між особами, що не мали римського громадянства (між переграми та іншими вільними особами, які не мали права на законний шлюб).

Було заборонено укладати шлюби між римським громадянином і переграми (латином, вольновідпущенником, колоном). Переграми уклали шлюб між собою відповідно до норм «свого національного права», але такі шлюби не мали правових наслідків, і діти, що народжувалися в такому шлюбі, не могли набути статусу римського громадянина.

Законний шлюб поділявся на «*cum manu*», що встановлював владу чоловіка над дружиною, та «*sine manu*», який не передбачав такої влади.

Ці два типи шлюбу різко відрізнялись один від одного за формою укладення та припинення, за змістом майнових та особистих відносин подружжя і за правовим положенням матері стосовно дітей. Важливо підкреслити, що майнові та особисті відносини між подружжям визначалися не стільки фактом шлюбу, скільки його формою укладення.

Щодо сучасного сімейного українського законодавства, варто зауважити, що чинний Сімейний кодекс України передбачає обов'язкову реєстрацію шлюбу у відповідних органах державної реєстрації актів цивільного стану (частина 1 статті 21 СК України). Релігійний обряд шлюбу не надає підстав для виникнення прав та обов'язків подружжя, за винятком випадків, коли такий обряд відбувся перед створенням або відновленням державної реєстрації шлюбу (частина 3 статті 21 СК України) [2].

Згідно з частиною 2 статті 21 СК України, спільне проживання жінки та чоловіка як однієї сім'ї без укладення шлюбу не призводить до виникнення у них прав та обов'язків подружжя [2].

Незважаючи на вищезазначені норми, Сімейний кодекс України містить статтю 74, яка стверджує, що якщо чоловік і жінка проживають разом, але не уклали шлюб або не перебувають у будь-якому іншому шлюбі, майно, яке вони набули під час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не передбачено письмовим договором між ними. Фактично, ця стаття стосується сучасних відносин конкубіату, коли на осіб, які не уклали шлюб, частково поширюються права та обов'язки подружжя, зокрема у справі спільної сумісної власності.

Подібна норма викликає певні сумніви щодо своєї доцільності. Як було зазначено раніше, конкубіат як форма шлюбу, що існував у стародавньому рабовласницькому суспільстві, виникав у зв'язку з наявністю різних правових статусів учасників сімейних відносин. У римському праві існування правового інституту «конкубіату» відображалось у поділі населення на привілейовані та непривілейовані класи, що призвело до появи постійного спільного проживання різних за соціальним статусом чоловіка та жінки в одній сім'ї. З часом такі квазішлюбні відносини стали настільки поширеними, що потребували регулювання правом.

Проте в сучасному демократичному суспільстві, де відсутня соціальна дискримінація, будь-яким особам (за умови відповідності деяким матеріальним вимогам закону) надається право на укладання шлюбу між собою [4, с. 142].

У сучасному світі шлюб став більш різноманітним та гнучким, відкриваючи шлях для різних форм партнерства, таких як цивільний шлюб, спільне життя без шлюбу, одностатеві шлюби тощо. Також спостерігається тенденція до зміни традиційних гендерних ролей та розширення прав сімейних партнерів.

Отже, інститут шлюбу відобразив багатогранність суспільних змін протягом століть. Він продовжує бути ключовим елементом суспільної структури, проте його роль та форми значно змінилися. Розуміння історії та еволюції шлюбу допомагає нам краще зрозуміти сучасні виклики та можливості, пов'язані з цим важливим аспектом людського життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник / за ред. Є. О. Харитонов. Одеса : Фенікс, 2019. 296 с.
2. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 10.01.2002 за № 2947-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
3. Римське право (в схемах) : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закладів] / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, доц. М. Г. Поліщук. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. 108 с.
4. Римське право : підручник / О. А. Підпригора, Є. О. Харитонов. 4- те вид. К. : Юрінком Інтер, 2014. 525 с.

Самолук Катерина Вікторівна,

*студентка 3 курсу юридичного факультету Хмельницького
університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

Науковий керівник: к.ю.н., проф. Білоусов Ю. В.

ВІНДИКАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ЗАХИСТУ: ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ

Ефективність різноманітних способів захисту прав заінтересованої особи наразі залишається відкритим питанням як серед науковців, так і в правозастосовчій діяльності судів [1–14]. Загальна позиція щодо розуміння ефективного способу захисту можна зустріти в Постанові Великої Палати Верховного Суду від 21.09.2022 р. у справі № 908/976/19 викладена позиція, щодо вимог, які використовуються під час обрання належного способу захисту. У ній зазначено, що застосування будь-якого із способів захисту цивільних прав та інтересів повинно бути обґрунтованим та виправданим. З цього випливає, що обраний позивачем спосіб захисту має відновити наявне його суб'єктивне право, що є порушене, оспорується або не визнається; визначений позивачем спосіб захисту повинен відповідати характеру

правопорушення; застосування обраного способу захисту має відповідати цілям судочинства; застосування обраного способу захисту не повинно суперечити принципам верховенства права та процесуальної економії, зокрема не повинно спонукати позивача знову звертатися за захистом до суду [15].

Але виникає питання, чи повинен суд оцінювати обраний спосіб захисту позивачем, та з'ясовувати чи відновиться його суб'єктивне право, що є порушене? На нашу думку, так, адже викладені у позовній заяві вимоги, тобто саме визначення способу захисту є однією із основних цілей звернення до суду та його завданням. Погоджуємось із думкою К. М. Пількова, який зазначає, що право на ефективний спосіб захисту посідає важливе місце з поміж інших гарантованих прав та має універсальний конвенційний характер. Суди і надалі посиляються у багатьох судових рішеннях на положення ст.ст. 13 та 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), де визначено, що кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження [6, с. 308]. Варто зазначити, що поведінка суду щодо усунення прогалин, які були допущені позивачем під час обрання та формулювання ефективного способу захисту, буде поставати як виконання повноваження суду щодо роз'яснення учасникам судового процесу їхніх процесуальних прав та обов'язків, наслідків вчинення або невчинення процесуальних дій та сприяння учасникам судового процесу в здійсненні ними прав, про що передбачено ч. 5 ст. 12 ЦПК України. Обов'язковою умовою є викладення у позовній заяві вимоги про захист порушеного, невизнаного або ж оспорюваного права, вона має бути чітко сформульована у позовних вимогах, лише тоді суд зможе визначити ефективний спосіб захисту. При цьому суд позбавлений права процесуальної «ініціативи» і залишати пред'явлену вимогу «відкритою» та «загальною» позивач не вправі [7, с. 38].

Так, у ст. 13 Конвенції зазначено, поняття «*ефективний засіб*», але здійснюючи аналіз судової практики, часто зустрічається поняття «*належний спосіб*» захисту прав. Чи є між ними суттєва різниця? Складається обґрунтоване припущення, що суттєвої різниці немає, адже часто у рішеннях судів використовують ці поняття як тотожні або ж, як синоніми, що доповнюють один одного. Але від-

мінності все ж є. На нашу думку, «ефективність» включається в поняття «належність», тобто належність є більш широкою категорією, що визначає чи існує такий спосіб захисту, чи є він можливим у виконанні та чи не суперечить він закону та основоположним засадам судочинства. У свою чергу ефективність постає, оцінкою на обраний спосіб захисту та судом визначається, як той чи інший засіб захисту посприяє у відновленні порушеного суб'єктивного права позивача.

Захист права власності на землю є однією із ключових проблем у правозастосовчій діяльності, судова практика досі здійснює пошук моделі, яка б повністю задовольняла вимоги позивача та забезпечувала введення власника у володіння майном, якого він був незаконно позбавлений.

Правові засади захисту права власності визначені гл. 29 ЦК України, так відповідно до ст. 387 ЦК України, власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним. У цивілістичній науці, домінуючим є підхід, щодо поділу способів захисту права власності на речово-правові та зобов'язально-правові. До основних ознак зазначених способів захисту відносять: спрямованість на захист абсолютного права, тобто застосовуються при безпосередньому порушенні права власності; об'єктом посягання є індивідуально визначене майно; сторони спору не пов'язані зобов'язальними відносинами; суб'єктом, який звертається за захистом, виступає власник (титільний володілець). До одного із способів відновлення майнового права, що має речово-правову природу є віндикація, метою, якої є повернення об'єкта права власності у володіння власника, але цей позов буде застосовуватись тоді, коли річ вибуває з володіння власника [1, с. 306].

До основних ознак віндикаційного позову відносять: наявність у позивача права власності, тобто він подається власником або титульним володільцем; стосується індивідуально визначених речей; змістом позову є вимога про повернення речі; річ має перебувати у володінні відповідача; річ знаходиться у чужому володінні [13].

Для пошуку основних характеристик застосування норм про віндикацію як способу захисту розглянемо ключові моменти судової практики Верховного Суду.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 20.03.2024 р. у справі

№ 707/2453/22, було розглянуто питання щодо розмежування вінди-каційного та негаторного позовів, де критерієм поставало відсутність або наявність володіння земельною ділянкою лісогосподарського призначення. Великою Палатою Верховного Суду неодноразово було здійснено висновки, що вимоги про витребування земельної ділянки лісогосподарського призначення з незаконного володіння є ефективним способом захисту прав власності (постанови у справах № 368/1158/16-ц від 22.05.2018 р., № 488/5027/14-ц від 23.09.2021 р.).

У свою чергу, позивач у касаційній скарзі зазначав, що земельна ді-лянка лісогосподарського призначення, яка була відчужена без згоди, не породжує зміну її власника, тому він має право вимагати усунення перешкод, які не пов'язані з позбавленням права володіння. Також вмотивовував свої вимоги тим, що право приватної власності на земельні ділянки, вкриті лісовою рослинністю, які знаходяться у користуванні державного лісогосподарського підприємства, не може виникнути за жодних умов, а тому належним способом захисту є пред'явлення саме негаторного позову. Верховним Судом встановлено, що неможливість набуття права приватної власності на землі лісогосподарського при-значення буде суперечити припису Лісового кодексу України, а саме ст.ст. 10 та 12, де зазначається, що суб'єктами права приватної власно-сті на лісі є громадяни та юридичні особи України.

Суд дійшов висновку про те, що позивачем обрано неефективний спосіб захисту, адже володіння та набуття права власності лісовими ділянками, приватними особами є можливим, тому це свідчить про необхідність пред'явлення віндикаційного позову як ефективного способу захисту права [16].

Отже, щодо земель лісового фонду з метою їхнього витребування із протиправного володіння потрібно подавати саме віндикаційний позов, оскільки володіння приватними особами лісовими ділянками є цілком можливим. Вважаємо, що ця позиція суду є цілком обгрунто-ваною тому, що у разі задоволення вимог про витребування земельної ділянки (а не усунення власнику перешкод у здійсненні права влас-ності, як помилково визначив позивач) на користь власника, спірна земельна ділянка лісового фонду підлягає поверненню у володіння особі, яка стверджує про порушення своїх прав. Тобто слід керувати-ся принципом реєстраційного підтвердження володіння.

Варто звернути увагу на те, чи належним є віндикаційний позов про витребування земельної ділянки, якщо власник використовує її не

за цільовим призначенням. У Постанові Великої Палати Верховного Суду від 14.12.2022 р. у справі № 477/2330/18 здійснено аналіз, ефективного способу захисту інтересу у тому, щоби власник використовував його земельну ділянку за цільовим призначенням. По-перше, було визначено, що спірна земельна ділянка вибула з володіння держави та перейшла у власність скаржника, тому прокурор не мав права звертатись в інтересах держави з віндикаційним позовом. По-друге, так як скаржник не мав оформленого права на користування надрами, то прокурор звертався з позовом, щодо захисту прав законного інтересу держави щодо цільового використання, але не для захисту права користування та розпорядження надрами, а тому і негаторний позов є неналежним способом захисту. Постає питання, який спосіб захисту у зазначеній справі буде належним? Так, Велика Палата Верховного Суду, зазначає, що одним із способів захисту цивільних прав та інтересів є припинення правовідношення, отже заявлена вимога прокурора на підставі пункту а ст. 143 Земельного кодексу України є вимогою про припинення правовідношення, яка з огляду на підстави позову є ефективною у спірних правовідносинах. Задоволення цієї вимоги має наслідком виникнення у відповідача обов'язку повернути спірну земельну ділянку [17].

Віндикація не є належним способом захисту у зазначеній справі, бо відповідно до ст. 143 ЗК України, встановлено шість підстав примусового припинення права власності на землю, а тому цей перелік є вичерпний та розширенню не підлягає, статтю не передбачається можливість примусового припинення права власності на земельну ділянку у разі її використання не за цільовим призначенням, у свою чергу це тягне за собою припинення права користування земельною ділянкою відповідно до п. «г» ст. 141 ЗК України. Щодо позовних вимог у частині неналежного оформлення права на користування надрами, то це не є «пропорційною» причиною позбавлення права власності на землю, адже Закон України «Про особисте селянське господарство» встановлюється, що член особистого селянського господарства може використовувати природні копалини на своїй земельній ділянці. Тому застосування віндикації та задоволення вимог позивача є неможливими, про що і було зазначено судом.

Також відкритим є питання про застосування позовної давності у віндикаційному позові. До прикладу, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного

суду від 31 січня 2024 р. у справі № 570/1706/21 визначено, що суди повинні враховувати, що перебіг позовної давності розпочинається від дня, коли особа «довідалась», або ж «могла довідатись» про порушення свого права. Ключовим моментом, на який посилялася колегія суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду було те, що законом не пов'язується перебіг позовної давності за віндикаційним позовом ані з укладенням певних правочинів щодо майна позивача, ані з фактичним переданням майна порушником, який незаконно заволодів майном позивача, у володіння інших осіб.

У свою чергу, суди першої та апеляційної інстанції на це увагу не звернули та вказали, що позивачем не пропущено позовну давність, так як у межах строку позивач звернувся до господарського суду з позовом про визнання недійсним рішення загальних зборів ТОВ «Мавіотос» від 01.07.2016 р. № 1/6, це рішення від 03.12.2020 р. у справі № 918/36/19. Титульне володіння позивачем було відновлено на підставі вказаного рішення суду та 22.04.2021 р. звернувся з віндикаційним позовом до відповідача. Отже, можна зробити висновок, що суди пов'язують віндикаційний позов з моментом набрання законної сили рішення господарського суду, але це суперечить вищевикладеній позиції. Відповідач зазначив, що позивач довідався про своє порушене право 01.12.2016 р. та надав відповідні докази, на це також звернув увагу Верховний Суд і тому касаційну скаргу відправив на новий розгляд до суду першої інстанції. На сьогодні справа лише призначена до розгляду судом першої інстанції [18].

Отже, визначення ефективності під час обрання способу захисту права власності має вагоме значення для відновлення порушеного права особи, адже правильність обрання та застосування належного засобу захисту, може породити як позитивні, так і негативні наслідки для позивача. Одним із ефективних засобів захисту права власності на земельну ділянку є віндикаційний позов. Судова практика щодо застосування віндикаційного позову у захисті прав та інтересів законного володільця земельною ділянкою є різноманітною. Формування правових позицій зумовлюється, конкретними обставинами спорів, а тому це призводить до розбіжностей у правозастосовчій діяльності судів. Здійснюючи аналіз судової практики, можна зробити висновок, що віндикаційний позов є належним засобом захисту, коли нерухоме майно вибуло із володіння власника (титульного володільця). Зміст позову має містити вимогу про повернення майна, тобто слід посила-

тися на принцип реєстраційного підтвердження володіння, якщо цих умов не буде дотримано, то віндикація не буде належним засобом захисту порушеного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андрусів У., Вовк М. Ефективність способів захисту речових прав. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. № 6 (12). С. 302–313.
2. Качмар О. Й. Про відмову у позові у зв'язку з обранням позивачем неефективного способу захисту. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 2. С. 84–94. С. 304–313.
3. Колісник О. В. Проблеми визначення ефективних способів захисту цивільних прав. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 95–97.
4. Коханська М. Л. Ефективність способів захисту прав у цивільному судочинстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6.
5. Олешко О. М. Конкуренція способів захисту права власності: постановка проблеми та шляхи її вирішення. *Нове українське право*. 2023. № 6. С. 20–25.
6. Пільков К. М. Способи захисту прав у суді: проблеми сучасної гібридної моделі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/72>.
7. Потапенко А. Вимога ефективного захисту права у процесуальних документах: погляд з позиції сторін цивільного процесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 35–42.
8. Потапенко А. Ефективний спосіб судового захисту приватного права та інтересу як категорія процесуального права. *Слово Національної школи суддів України*. 2019. № 4 (29). С. 45–60.
9. Потапенко А. Ефективні способи захисту майнових прав правовласників (на окремих прикладах судової практики). *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 65–69.
10. Спесівцев Д. Ефективність способу судового захисту суб'єктивних цивільних прав на нерухоме майно. *Юридичний вісник*. 2020. № 4. С. 106–116.
11. Ханік-Посполітак Р. Ю. «Належний спосіб захисту» vs «ефективний спосіб захисту»: теорія і практика. *Захист прав та інтересів в умовах реформування приватного права в Україні* : зб. наук. пр. учасників круглого столу (04 лютого 2022 р.). Київ : НаУКМА, 2022. С. 98–101.
12. Яремак З. В. Ефективність способів захисту прав на землю: проблеми судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 119–122.
13. Власов Ю. Віндикаційний та негаторний позови. Визнання права власності. Практика Верховного Суду. *Судова влада*. URL: <https://t.ly/-OOuC>.

14. Гудима Д. Ефективні способи захисту прав та інтересів: практика Великої Палати Верховного Суду. Вебінар з Верховним Судом, 24.04.2020, м. Київ, Асоціація правників України. *Асоціація правників України*. URL: <https://t.ly/aDaOI>.

15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.09.2022 р. у справі № 908/976/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108930841>.

16. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третньої судової палати Касаційного цивільного суду від 20.03.2024 р. у справі № 707/2453/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118070552>.

17. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 14.12.2022 р. у справі № 477/2330/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109390160>.

18. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 31.01.2024 р. у справі № 570/1706/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116704909>.

Сергієнко Анна Сергіївна,

студентка I курсу факультету цивільної та господарської юстиції

Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н, доцент Завальнюк С. В.

ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ МАЙНУ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ

Війна – жахливе явище, нелегкий період для кожного: зруйновані домівки, знищені землі, а з іншої сторони, розсіяні спогади, зупинене безтурботне життя. Внаслідок цих руйнувань та втрат, по-перше, виникає питання про відновлення справедливості і притягнення до відповідальності винних осіб (окупантів), відсутність належного покарання може спонукати росіян повторити свої злочини в майбутньому. А по-друге, піднімається актуальність у відшкодуванні шкоди, завданої воєнними діями та проблема у поверненні того, що втрачено. Проте варто пам'ятати, що людина – непроста істота, яка здатна підлаштовуватися до будь-яких обставин та жити далі. Тому для цього потрібно бути достатньо обізнаним в усіх сферах життя, особливо в захисті своїх прав.

Речове право – це система юридичних норм, що визначають відносини між особою та річчю (майном), надаючи їй можливість безпосередньо впливати на неї. Насамперед, майно можна визначити як комплекс цивільних обов’язків та прав, активів та пасивів, вимог та зобов’язань, які є власністю певної особи. Це було важливо при прийнятті спадщини, адже за римським приватним правом борг тягнеться і після смерті людини. Майно у римському праві мало складну еволюцію, яка тісно пов’язана з розвитком римського суспільства та економіки. На ранніх етапах римської історії майно розумілося як річ, яку можна було відчутити та захопити (*res mancipi*). До них належали земля, раби, худоба та інші предмети, які мали значну цінність для ведення сільського господарства. З часом з’явилися й інші типи майна – речі, які можна було передати шляхом простої угоди (*res nec mancipi*) це були гроші, цінні папери, твори мистецтва та інші предмети, які не мали такої ж практичної цінності, як речі *mancipi*.

Слушно зазначити, що важливу роль у розвитку римського права відіграло поняття власності (*dominium*). Відповідно до римського законодавства, володіння вважалось фактом, а не правом. Юридичний захист надавався лише тому, хто мав юридичне право володіння, при цьому володіння та власність не були однаковими поняттями.

Проте, за правами та діями – є відповідальність. В часи Законів XII таблиць була відповідальність за шкоду, вдіяну дітьми або рабами. При скоєнні делікту вони зобов’язувалися, або відшкодувати ці збитки, або видати одного для розправи, згодом, правило трохи змінилось, замість розправи відправляли на відробіток. В ті часи, відшкодування майнової шкоди не піднімалося окремим питанням[9].

З наявного прикладу з історії та дякуючи існуванню Римської імперії, де майно відіграло важливу роль у суспільстві і було основою економічних та соціальних відносин, римське право розповсюдилося на правові системи інших країн і досі використовується в сучасному праві.

Наше сьогодення стрімко розвивається на сталому фундаменті. Римське право переформувалося в Цивільне право, що має багато спільного, особливо про речове право, право власності (наприклад, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю)[8], його об’єкту (майно), та відшкодування шкоди. Виокремлено, що майно – однією із складників матеріального блага, яке формується на базі чотирьох факторів, як важливість для люди-

ни, тобто її потреби; властивості предмета, задля самого задоволення цієї потреби; пізнання людиною причинного зв'язку та можливість ним розпоряджатися в повній мірі[3]. Відповідно до статті 190 Цивільного Кодексу України (далі – ЦКУ), майном як особливим об'єктом вважаються окрема неспоживча річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки, які є речовими правами[5]. Доведено, що згідно з юридичним визначенням, наданим ст. 22 ЦК України, збитки мають більш вузьке значення в порівнянні з шкодою, оскільки вони включають лише реальні втрати та упущену вигоду. Вони компенсуються у грошовій формі, за умови наявності майнових відносин. Таким чином, під збитками розуміють негативні наслідки, які виникли в майновій сфері постраждалого внаслідок цивільного правопорушення. Однак, на момент компенсації збитків, вони представляють собою грошову вартість зазнаних негативних наслідків[1].

Також, відносно до статті, безсумнівним основоположним, фундаментальним положенням є ст. 16 ЦКУ, яка несе основні пункти захисту цивільних прав та інтересів судом: усім гарантовано право звертатися до судових інстанцій для захисту своїх особистих немайнових або майнових прав та інтересів.

В історії було розроблено різноманітні методи відшкодування шкоди, внаслідок військових конфліктів, по типу контрибуції, репарації, конфіскації, реституції, субституції, або через укладення відповідних угод між сторонами конфлікту. Розробка конкретного механізму компенсації за шкоду в кожному випадку мала свої особливості. Оскільки, застосування таких форм компенсації за шкоду можливе тільки після завершення війни, після підписання відповідних документів – акту про капітуляцію або мирного договору. За компенсацію збитків та відновлення попередніх сприятливих умов для проживання громадян відповідає держава, яка програла. Однак, враховуючи те, що військові дії на території України все ще тривають, є певні складнощі. Безумовно, після завершення збройного конфлікту та інформаційної війни будуть направлені дії, а точніше процеси, за яких, країні-агресору буде винесено міри примусової компенсації (репарація, контрибуція) для компенсації всієї майнової шкоди, спричиненої воєнними діями.

В період війни та тяжкої ситуації в державі більша частина фактів заподіяння шкоди кваліфікуються саме як порушення кримінального права із-за особливої тяжкості, що доводить нам відповідний зв'язок

та тісні рамки галузей права. Варто зазначити, що відповідно до міжнародного гуманітарного права, відповідальність за воєнні злочини на території України несуть не лише учасники війни, але й лідери сторони-агресора. За міжнародним кримінальним правом, державні посадовці можуть мати імунітет перед національними органами, але не перед міжнародними трибуналами. Саме кримінальне законодавство є ефективним для збору доказів, але як для доповнення та удосконалення варто віддати перевагу створенню та організації міжнародних судів або спеціальних комісій.

Було створено низку законопроектів щодо відшкодування внаслідок воєнних дій зі сторони Російської Федерації під номерами: 7385 (Проект Закону про відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок збройної агресії Російської Федерації), 7520-1 (Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо судового розгляду справ про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії проти), 10444 (Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» щодо виконання рішень судів про відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України). Однак питання відшкодування шкоди фізичним особам дещо врегульовано на законодавчому рівні, оскільки 22 травня набув чинності Закон України від 23 лютого 2023 року № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією російської федерації проти України». Цей Закон визначає порядок звернення із заявою про отримання компенсації за знищене майно, черговість розгляду заяв, види компенсації, механізм оцінки втрат, порядок ухвалення рішення про надання коштів[10].

Спираючись на вищевикладене, можна додати, що Цивільний Кодекс України має окремі статті, де зазначаються умови та коло суб'єктів до яких та за якою причиною має бути здійснена компенсація за майнову шкоду. Одні із є стаття 22, де зазначено про обов'язковість відшкодування завданих збитків (знищення або пошкодження речі та витрати) у разі порушення цивільного права особи, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права

(реальні збитки) в повному обсязі, можливо навіть грошовою компенсацією або натурою(передання речі того ж роду та тієї ж якості, полагодження пошкодженої речі)).

Згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, кожна держава має обов'язки перед своїми громадянами. Незаперечно, повна відповідальність за порушення прав людини лежить на країні-загарбнику. Однак це не знімає з України обов'язку виконати свої позитивні зобов'язання, які полягають у створенні процедур та механізмів захисту порушених прав[7].

Згідно зі ч. 1 ст. 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюють тільки суди. Тому саме на судову систему України покладено обов'язок відновити порушені майнові права громадян, юридичних осіб і держави, відшкодувати моральну та матеріальну шкоду, спричинену воєнними діями.

Повертаємось до самого процесу відшкодування збитків за майно. За статтею 1166 зазначено основні причини відповідальності за завдану майнову шкоду – компенсацію, яка була спричинена незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю. Першим чином особам повідомляється про підозру. Наступним кроком є подання цивільного позову в рамках кримінального провадження. Поряд з цим, цивільним позивачем у кримінальному провадженні є юридична або фізична особа, якій кримінальними діями завдано майнової та моральної шкоди, і яка, подала цивільний позов. Необхідно підкреслити, що цивільним відповідачем у кримінальному провадженні може бути фізична або юридична особа, яка відповідно до закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану кримінально протиправними діями (бездіяльністю) підозрюваного, що вчинила суспільно небезпечне діяння, і до якої подано цивільний позов у порядку. У такому випадку обвинувачені будуть відповідати перед потерпілим як солідарні боржники.

Загалом відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення, може бути здійснено шляхом: добровільного відшкодування на будь-якій стадії кримінального провадження; відшкодування шкоди, стягнутої судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні; відшкодування шкоди за рахунок державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом (ст. 127 КПК України).

Наразі треба розуміти, що кожен вирок, прийнятий національними судами у воєнних злочинах, може бути фундаментом для відповідно-

го покарання у міжнародних трибуналах та судах вищих посадовців та осіб, які це здійснювали. Це відповідно дасть змогу відшкодувати шкоду за рахунок держави-агресора. Та максимально зуміти захистити свої права в майбутньому. Оскільки Цивільне право – основоположних частина в захисті особистих немайнових та майнових прав суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Крисань Т. Є. Збитки як категорія цивільного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2008. 19 с.
2. Відшкодування збитків: теоретичні проблеми розуміння у сфері захисту цивільних прав та інтересів. Держава і право. № 48. С. 352–357. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/34395/07-Pidlubna.pdf?sequence=1>.
3. МАТЕРІАЛЬНЕ БЛАГО У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ПОДАТКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ – Наукові конференції. Наукові конференції. URL: <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-2429/> (дата звернення: 02.05.2024).
4. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 23.02.2023 р. № 2923-IX : станом на 15 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
5. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 27 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
6. Відшкодування шкоди, заподіяної війною: можливості українського правосуддя. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/vidshkoduvannya-shkodi-zapodiyanoi-viynoyu-mozhливosti-ukrayinskogo-pravosuddya.html>.
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 03.05.2024).
8. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.05.2024).
9. Харитонов Є. О. Приватне право у Стародавньому Римі. Навчальний посібник. – О.: АО БАХВА, 1996. – 160 с.

10. Боярчуков М. І знову про відшкодування шкоди, завданої агресією рф: на що потрібно звернути увагу позивачам і законодавцю. Юридична газета. 2023. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/i-znovu-providshkoduvannya-shkodi-zavdanoyi-agresieyu-rf-na-shcho-potribno-zvernutiuvagu-pozivacha.html>

*Склярук Кирило Олександрович,
студент 3-го курсу факультету прокуратури та слідства
(кримінальної юстиції) Національного університету
«Одеська юридична академія»
Науковий керівник: к.ю.н., доцент Кривенко Ю. В.*

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ УМОВ БУДІВЕЛЬНОГО ПІДРЯДУ: ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ ТА ЗАСТОСУВАННЯ НЕУСТОЙКИ

Будівельний підряд є одним із найпоширеніших видів підрядних відносин у цивільному праві. Він регулюється нормами Цивільного кодексу України та іншими нормативно-правовими актами. Договір будівельного підряду покладає на підрядника зобов'язання виконати певні будівельні роботи та здати замовнику об'єкт у встановлений строк, а на замовника – зобов'язання прийняти виконані роботи та сплатити обумовлену ціну. Невиконання або неналежне виконання умов договору будівельного підряду однією зі сторін може призвести до певних правових наслідків, таких як відшкодування збитків та застосування неустойки. Відшкодування збитків є загальним способом захисту порушених цивільних прав і полягає у відновленні майнового становища потерпілої сторони, яке існувало до порушення договору. Неустойка ж є специфічним способом захисту, який передбачає сплату певної грошової суми як відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язання.

Згідно зі ст. 22 Цивільного кодексу України, збитками є витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також неодержані нею доходи, які вона мала б одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене. У сфері будівельного підряду порушення умов договору однією зі сторін може спричинити різні види збитків для іншої сторони. Основними видами збитків за-

мовника внаслідок порушення підрядником умов договору будівельного підяду є: витрати на усунення дефектів і недоліків виконаних робіт; неодержані доходи від несвоєчасного введення об'єкта в експлуатацію; кошти, сплачені іншому підряднику за виправлення недоліків чи завершення робіт [1, с. 760].

Збитки, що можуть виникнути внаслідок порушення умов будівельного підяду, зазвичай поділяються на:

1. Реальні збитки – це витрати, яких зазнала сторона внаслідок порушення договору іншою стороною (витрати на доопрацювання, виправлення дефектів, переробку робіт тощо).

2. Упущена вигода – це неодержані доходи, які сторона мала б одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (наприклад, прибуток від експлуатації об'єкта, який не міг бути отриманий через затримку в здачі об'єкта в експлуатацію).

Розрахунок розміру збитків, що підлягають відшкодуванню при порушенні умов будівельного підяду, є досить складним процесом, який вимагає ретельного аналізу конкретних обставин справи та врахування різних чинників. Перш за все, необхідно чітко розмежувати реальні збитки та упущену вигоду. Реальні збитки включають в себе всі фактичні витрати, понесені стороною внаслідок порушення умов договору будівельного підяду іншою стороною. Це можуть бути витрати на усунення дефектів та недоліків виконаних робіт, добудову об'єкта іншим підрядником, знесення та переробку некваліфіковано виконаних робіт, придбання додаткових матеріалів та устаткування, зберігання матеріалів та устаткування, а також будь-які інші обґрунтовані додаткові витрати, пов'язані з порушенням договору. Всі ці витрати мають бути документально підтверджені відповідними первинними документами, такими як рахунки, накладні, договори на виконання робіт третіми особами тощо. Упущена вигода являє собою ті доходи, які сторона могла б отримати за звичайних обставин, якби її право не було порушене. У сфері будівельного підяду це, насамперед, недоотримані доходи від невчасного введення об'єкта в експлуатацію, які замовник міг би отримати в разі своєчасного виконання робіт підрядником. Для розрахунку упущеної вигоди необхідно враховувати конкретні обставини справи, такі як строки введення об'єкта в експлуатацію, планові обсяги виробництва та реалізації продукції, рівень рентабельності, попит на продукцію тощо. Загальний розмір збитків визначається шляхом підсумовування реальних збитків та

упущеної вигоди. Разом з тим, відповідно до положень Цивільного кодексу України, розмір збитків не може бути завищеним, тому підлягають стягненню лише обґрунтовані та підтверджені збитки. Принцип повного відшкодування збитків означає, що сторона має бути поставлена в таке майнове становище, в якому вона перебувала б за відсутності порушення договору, але не більше того.

Неустойка є одним з найдавніших та широко використовуваних інструментів забезпечення належного виконання зобов'язань, відомих ще з часів римського права. Вона являє собою грошову суму або інше майно, яке боржник зобов'язаний передати кредиторіві у випадку порушення взятих на себе зобов'язань. Неустойка може бути встановлена у фіксованій сумі, у відсотках від суми всього невиконаного зобов'язання або його частини, або у формі додаткового платежу. Чинний Цивільний кодекс України вперше на законодавчому рівні надав визначення таких форм неустойки, як штраф та пеня. Штраф, як різновид неустойки, зазвичай обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання чи у твердій сумі та стягується одноразово. Пеня, як інший вид неустойки, розраховується у відсотках від суми несвочасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення.

Слід зазначити, що на сьогодні під час застосування неустойки виникає низка проблемних питань, з приводу яких у доктрині цивільного права відсутня єдина точка зору. Говорячи про правову природу неустойки, варто відзначити відсутність консенсусу серед дослідників цієї правової категорії. Основна проблема стосується того, чи визнавати неустойку винятково способом забезпечення виконання зобов'язання, або лише мірою відповідальності, чи визнати її подвійну правову природу. Деякі науковці вважають, що неустойка є виключно способом забезпечення виконання зобов'язання. Наприклад, І. В. Жилінкова зазначає, що неустойка – це спосіб забезпечення виконання зобов'язання, а не форма відповідальності. Відповідальність у цивільному праві виступає лише в одній формі – відшкодування збитків. Стягнення ж неустойки в усіх її видах буде додатковою забезпечувальною мірою [2, с. 96]. В науковій літературі можна зустріти й протилежну точку зору – що неустойка вже не виконує забезпечувальну функцію і залишається лише мірою відповідальності. Проте найбільш поширеною та визнаною є концепція подвійної правової природи неустойки в цивільному праві: неустойка виступає одно-

часно як спосіб забезпечення виконання зобов'язань, так і як форма (міра) цивільно-правової відповідальності [3, с. 816]. Подвійна правова природа неустойки полягає в тому, що на стадії виконання зобов'язання вона виступає засобом забезпечення належного виконання боржником свого обов'язку, створюючи для нього загрозу понести передбачені договором чи законом несприятливі майнові наслідки у вигляді додаткових грошових санкцій. Проте у випадку порушення зобов'язання неустойка трансформується у спосіб цивільно-правової відповідальності, виконуючи компенсаційну та штрафну функції [4, с. 219]. З моменту укладення сторонами угоди про неустойку або підписання договору, який забезпечується законною неустойкою, і до моменту порушення зобов'язання неустойка виступає способом забезпечення виконання зобов'язань. Її основне призначення на цьому етапі – спонукати боржника до належного виконання своїх обов'язків. Після порушення зобов'язання, тобто у випадку невиконання неустойкою забезпечувальної функції, вона трансформується у міру цивільно-правової відповідальності.

Підсумовуючи, у випадку порушення умов договору будівельного підряду одним із основних способів захисту прав потерпілої сторони є відшкодування збитків та стягнення неустойки. Відшкодування збитків покликане повністю відновити майновий стан сторони, який існував до порушення, за рахунок компенсації всіх обґрунтованих витрат та упущеної вигоди. Неустойка ж виконує подвійну роль – забезпечення виконання зобов'язання на початковому етапі та міри цивільно-правової відповідальності у разі його порушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / За ред. Р. Б. Шишки (кер. авт. кол.), В. А. Ватрас, А. Г. Ярема. К.: Ліра-К, 2020. 760 с.
2. Жилінкова І. В. Проблеми застосування неустойки за порушення договору підряду. *Приватне право*. 2021. № 1. С. 96.
3. Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина. Том І. Вступ у цивільне право. К.: Алерта, 2022. – 472 с.
4. Пучковська І. Захисна природа видів забезпечення виконання зобов'язань. *Право України*. 2017. № 9. С. 219–220.
5. Цивільний кодекс України: від 22.02.2024 р. № 3587-IX. Відомості Верховної Ради України. 2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Циганенко Тетяна Сергіївна,
*студентка 1 курсу факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
Науковий керівник: д.ю.н., проф. Давидова І. В.*

СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ У РИМСЬКОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

В самому серці римського приватного права та його безмежних законодавчих актів розкривається важливий розділ, що завжди був не тільки юридично значущим, але й вкорінений у суспільній та культурній тканині стародавнього Риму – це питання спадкування за заповітом. Вибір, як має розподілитися майно та спадкувати сімейні цінності, був не лише юридичною справою, але і справою, що формувала суспільний порядок та визначала спільну спадкоємність. Це питання не лише вписувалося в термінологію закону, але і перетворювалося в важливий аспект культурної ідентичності римського народу.

Заповіти віддзеркалювали не лише індивідуальні прагнення, а й цінності, що долали час та зводили мости між поколіннями. У стародавньому Римі питання спадкування за заповітом відігравало значущу роль у приватному праві, створюючи складний лабіринт норм і традицій, які формували суспільний порядок та визначали родинні відносини. Спадкування відповідно до заповіту (лат. *testamentum*) виявляло не лише юридичну, але й культурну вагу, віддзеркалюючи особисті та загальнолюдські цінності.

Заповіт – це волевиявлення, що визначає односторонні правові наслідки для інших осіб, які виступають у ролі спадкоємців. Це правочин, який активується лише при вираженні волі осіб, визначених як потенційні спадкоємці, щодо прийняття спадщини. У контексті заповіту відсутній збіг двохстороннього і взаємовиразного волевиявлення, характерного для укладання договору, оскільки особа, яка складає заповіт, вже не існує. Отже, хоча у заповіті виявляється воля як із боку тестатора, так і імовірних спадкоємців, його неможливо визнати договором у загальному розумінні [1].

Заповіт (*testamentum*) – це легально оформлене розпорядження власника щодо його майна на випадок смерті. У римській сім'ї тільки домовладика (*paterfamilias*) мав право розпоряджатися своїм майном після смерті, вказуючи, кому, в якому порядку та в яких частках передавати його майно. У різні історичні періоди існували різні фор-

ми заповітів. Свідчення Гая показує, що найдавнішою формою були заповіти, складені народними зборами під головуванням жерців, які збиралися двічі на рік.

Другою формою був тестамент (*testamentum*), складений перед фронтом війська, також гласно перед народом. Обидві форми заповіту були публічними та гласними, виявляючи волю спадкодавця перед всім народом. Проте, ця гласність не завжди влаштовувала спадкодавців, що породило потребу в спрощенні процесу.

Для вирішення цієї проблеми в епоху тлумачення Законів XII таблиць виникла приватна форма заповіту через *mancipatio*. Спадкодавець передавав своє майно довірентній особі, яка зобов'язувалася виконати всі розпорядження, і цей процес відбувався перед п'ятьма свідками. Ця форма заповіту мала перевагу, оскільки зберігала конфіденційність волі спадкодавця [2].

Зі впливом часу виникає зміна: *mancipatio* втрачає свою важливість, і заповіти стають письмовими. У другій половині республіки претор оголошує, що призначає право володіння спадковим майном тим, хто пред'являє письмовий заповіт з відповідною кількістю печаток. Ці преторські заповіти стають стандартними формами приватних заповітів пізнього римського права.

Важливість цього юридичного аспекту розкривалася не лише в сфері права, але й в культурі стародавнього Риму. Заповіти віддзеркалювали віру в божественне, підтримуючи ідеї про загальнолюдську справедливість та гідність особи. Спадкоємцеві не лише передавалася власність, а й моральне начало, що визначало його місце в суспільстві [3].

Таким чином, система спадкування за заповітом у римському приватному праві відігравала важливу роль у формуванні суспільного ладу та передачі цінностей. Заповіти не лише легалізували передачу майна, а й відображали важливий аспект культури та моральності, що робило цю тему ключовою для розуміння стародавньоримського суспільства та його цінностей.

У висновку слід підкреслити, що система спадкування за заповітом в стародавньому Римі виявилася складною та багатогранною, відображаючи не лише юридичні аспекти, але й глибоко вкорінені в суспільстві цінності. Важливість цього юридичного інструменту проявлялася в його впливі на родинні відносини, розподіл майна та навіть на культурний ландшафт епохи.

Система заповітів дозволяла стародавньоримському суспільству втілювати індивідуальні погляди та цінності у правові рамки, що мала велике значення для стабільності та розвитку римської цивілізації. Заповіти визначали спадкоємців, розподіл майна та навіть виражали вподобання тестатора стосовно моральних та культурних аспектів життя.

Ця система віддзеркалювала важливий аспект етики та віри стародавнього Риму, де заповіти не лише передавали власність, а й служили засобом втілення божественних ідей та загальнолюдських принципів. Такий підхід формував основи правової системи і визначав роль особи в суспільстві, сприяючи підтримці порядку та гармонії в римському правовому просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Орач Є. М., Тищик Б. Й. Римське приватне право [Електронний ресурс]: <http://www.info-library.com.ua/books-text7631.html>
2. Калюжний Р. А., Вовк В. М. / Римське приватне право //Підручник Друге видання, перероблене, Київ,2014. 240с.
3. Стецьків М. І. Рецепція положень римського спадкового права щодо прийняття спадщини в цивільному кодексі України. Актуальні проблеми держави і права, с.217-221.

Черних Вікторія Андріївна,

*студентка 2-го курсу факультету прокуратури та слідства
(кримінальна юстиція) Національного університету*

«Одеська юридична академія»

Науковий керівник: к.ю.н., доцент Калітенко О. М.

РЕАЛІЗАЦІЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ДІТЕЙ-ВПО

Війна в Україні спричинила масове переміщення людей, у тому числі й дітей. За даними ООН, станом на 19 квітня 2024 року понад 6,5 мільйона українців змушені були покинути свої домівки. З них близько 2,8 мільйона – це діти.

Конституція України, 51 статтею встановлює, що діти мають право на захист соціальної, культурної та індивідуальної ідентичності, на здорове фізичне та духовне розвиток, на повноцінне фізичне, ду-

ховне, моральне і сексуальне здоров'я, на здобуття освіти та на захист від будь-якого виду насильства, фізичного, психічного, побутового, сексуального, комерційного, політичного та іншого експлуатації [1].

Переміщення дітей через збройну агресію російської федерації створює низку проблем, пов'язаних як з їхнім соціальним, психологічним а також економічним становищем. Однією з таких проблем є реалізація майнових прав дітей-ВПО.

Згідно із частиною 1 статті 1 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2]: внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Законодавчо не закріплено терміну «внутрішньо-переміщенна дитина», але виходячи з вищезазначеної законодавчої норми можна сформулювати твердження, що внутрішньо-переміщені діти – громадянини України, іноземці або особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, які були змушені разом з батьками (опікунами, піклувальниками) чи самостійно залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру, переселяються всередині меж країни.

Діти стикаються з численними викликами та перешкодами, серед яких основними є недостатність доступу до житла, освіти та медичного обслуговування.

Згідно частині 1 статті 31 ЦК України фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітня особа), має право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини. Правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість [2].

А відповідно до частини 1 статті 32 ЦК України, особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітня особа) має право:

самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом; бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунок); самостійно укладати договір про отримання електронних довірчих послуг [2].

Отже по факту дитина не має права купляти дорогі ліки, які можуть бути необхідними, наприклад у випадку цукрового діабету, дитина не може самостійно укласти договір оренди квартири / кімнати. Якщо така дитина-ВПО залишилася без батьків (опікунів, піклувальників), родичів чи осіб яким була надана довіреність на дитину, вона сама по собі мало що зможе, не знаючи своїх прав.

На міжнародному рівні одним із основних документів, що регулює правовий статус внутрішньо-переміщених дітей, є Конвенція ООН про права дитини (1989). Ця конвенція визначає права всіх дітей, незалежно від їхнього статусу, включаючи внутрішньо-переміщених. Вона закликає держави-учасниці забезпечити цим дітям захист, особливо у сфері освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення. Також існує ще Додатковий протокол до Конвенції про права дитини, що стосується збройних конфліктів (2000), та інші міжнародні документи.

Українське законодавство також гарантує дітям право на володіння та користування майном, спадщину та отримання компенсації за втрачене майно. Зокрема, це право закріплене в Цивільному кодексі України, Сімейному кодексі України та інших законах.

Закон України «Про охорону дитинства» є ключовим нормативним актом, що регулює положення дітей під час збройних конфліктів. Згідно з ним, дитиною, яка постраждала внаслідок воєнних дій або збройних конфліктів, вважається та, яка зазнала поранень, контузії, каліцтва, фізичного, сексуального чи психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, примусово залучалася до військових формувань чи утримувалася незаконно, включно з полонем. Держава зобов'язана забезпечувати захист таких дітей, піклуватися про них та допомагати їм возз'єднатися з родинами (зокрема шляхом розшуку, звільнення з полону, повернення дітей, які незаконно вивезені за кордон, в Україну) [5].

Окрім цього, існують інші відповідні закони та нормативні акти, які регулюють правовий статус внутрішньо-переміщених дітей на рівні країни та регіону.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 року № 1706-VII.

Цей закон визначає ряд прав та гарантій для ВПО, включаючи дітей.

1.Право на житло – встановлює механізми для забезпечення житла для внутрішньо переміщених осіб.

2.Медична допомога – гарантує доступ до медичної допомоги для внутрішньо переміщених осіб.

3.Освіта – забезпечує право на отримання освіти для дітей внутрішньо переміщених осіб.

4.Соціальне забезпечення – передбачає певні механізми соціального захисту для внутрішньо переміщених осіб та їх сімей.

Діти-ВПО можуть зіткнутися з низкою труднощів при реалізації своїх майнових прав. Ці труднощі можуть бути пов'язані з:

1. Втратою документів – багато дітей втратили свої документи під час війни, що ускладнює доведення їхнього права на майно.

2. Необізнаністю про свої права – малий відсоток дітей знають про свої майнові права, що робить їх більш вразливими.

3. Складними бюрократичними процедурами – реалізації майнових прав дітьми можуть бути складними та забюрократизованими, що робить їх недоступними для багатьох.

Нереалізація майнових прав дітей-ВПО може мати негативні наслідки для їхнього життя та розвитку. Діти, які не мають доступу до свого майна, можуть:

1. Втратити житло та джерела доходу – це може призвести до того, що діти стануть бездомними або житимуть у злиднях.

2. Не мати можливості здобути освіту та медичну допомогу – діти, які не мають доступу до свого майна, можуть не мати можливості оплатити навчання або медичні послуги.

3. Стати більш вразливими до експлуатації та насилля – діти, які не мають доступу до свого майна, можуть стати більш вразливими до експлуатації та насилля з боку інших людей.

Реалізація майнових прав внутрішньо-переміщених дітей є важливим аспектом їхнього соціального захисту та інтеграції в нове середовище. Право на житло є одним із основних майнових прав

внутрішньо-переміщених дітей. Законодавство різних країн та міжнародні норми передбачають правові гарантії доступу до житла для цієї категорії дітей. Це означає, що держава зобов'язана забезпечити їм житло відповідно до їхніх потреб та можливостей. Механізми забезпечення житлових потреб дітей можуть включати соціальні програми, житлові субсидії, будівництво житла для внутрішньо переміщених сімей та інші заходи.

Право на освіту – забезпечення доступу до освіти для цієї категорії дітей вимагає створення спеціальних програм та механізмів, які б забезпечували їхню участь у навчальному процесі. Наприклад – дистанційна форма навчання, переведення до шкіл що знаходяться у більш безпечних регіонах, тощо.

Право на медичне обслуговування – можливість отримання медичної допомоги для цієї категорії дітей повинні бути гарантовані законодавством. Забезпечення доступу до медичних послуг у разі переміщення вимагає розвитку системи медичного забезпечення, яка б урахувала особливі потреби та умови життя цих дітей, до уваги можна взяти програму HELSI що надає повну інформацію про прийому у лікарів, направлення, захворювання, але лише у разі якщо батьки(опікуни/підкувальники) були там зареєстровані та підтягнули до особистого кабінету інформацію про дитину.

Проблеми та перешкоди в реалізації майнових прав внутрішньо-переміщених дітей є серйозними викликами, які стикаються з цією вразливою категорією населення.

Важливим шляхом вдосконалення механізмів реалізації майнових прав внутрішньо-переміщених дітей є прийняття та впровадження законодавчих ініціатив. Держава повинна приймати закони та нормативні акти, які в свою чергу будуть спрямовані на покращення реалізації майнових права внутрішньо-переміщених дітей. Ці закони мають бути прозорими, конституційними та відповідати міжнародним стандартам прав людини.

Створення програм та проектів на рівні держави та місцевого самоврядування є ефективним способом покращення реалізації майнових прав внутрішньо-переміщених дітей. Державні та місцеві органи можуть спільно розробляти програми, спрямовані на забезпечення житла, освіти та медичного обслуговування для цієї категорії дітей.

Громадські організації та міжнародні організації грають важливу роль у захисті прав внутрішньо-переміщених дітей. Ці організації

можуть виступати як адвокати цих дітей, сприяючи їхньому голосуванню та врахуванню їхніх потреб у формуванні державної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020 р. URL:
2. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: станом на 08.03.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII: станом на 30.12.2023 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
4. Становище внутрішньо переміщених сімей із дітьми, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу в умовах війни: результати дослідження. URL: <http://surl.li/fjgts>.
5. Коваль І. Захист прав дітей під час війни. Зб. матер. II Всеукр. на-ук.-практ. інтернетконф. з нагоди відзначення Міжнародного дня прав людини. Київ: ДНДІ МВС, 2022. 89 с.

Шраменко Нікіта Сергійович,

*студент 2 курсу факультету судового та міжнародного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО CASUS CUI RESISTI NON POTEST

«Вже на початку розвитку цивілізації вважалося юридично значущим вчинення тих чи інших дій в умовах природної стихії, суспільних лих». Casus cui resisti non potest, або vis maior, латинський термін, що має значення «непереборна сила» або «вища сила». Це юридичний термін, який використовується для опису подій, що виходять за рамки контролю сторони та яких неможливо було б запобігти за допомогою передбачливості або розумної турботи. Звідки взялася правова максима «casus cui resisti non potest», що у перекладі означає «ситуація, якій неможливо протистояти»? Ця фраза має глибокі корені в римському праві та залишається актуальною й у цивільному праві сучасності.

У римському праві «casus cui resisti non potest» використовувалася для позначення обставин, які виходили за межі контролю або можливостей сторін у правовідносинах. Римські юристи розрізняли

простий випадок від *casus maior – vis maior*, тобто, від непереборної сили, яку вони визначали як випадок невідворотний, якому неможливо протистояти – *casus cui resisti non potest*. «Як приклади вони наводять землетрус, зсув, обвал, аварію корабля, напад розбійників, піратів і ворога»[1]. В таких випадках суди римського періоду застосовували принцип «*casus cui resisti non potest*», який звільняв сторони від відповідальності за порушення договору чи інших правових зобов'язань через виникнення непередбачених обставин. Поняття «*vis maior*» у римському праві та всі йому еквівалентні визначення передбачали, що боржник, який посиляється на непереборну силу, повинен був довести відсутність своєї власної провини шляхом показу того, що вжив усіх можливих заходів обережності, які очікувалися від добросовісного власника. Отже, він повинен був показати, що не міг запобігти настанню шкоди при необхідному рівні обережності. У цьому контексті поняття «непереборної сили» не відрізнялося від поняття «випадку» за римським правом.

У цивільному праві сучасності концепція «*casus cui resisti non potest*» також застосовується, хоча у більш абстрактному вигляді. Вона відображається у таких правових конструкціях, як форс-мажорні обставини, що передбачаються у багатьох договорах. Форс-мажорні обставини – «це одна з підстав виключення вини боржника у договірному зобов'язанні, яка є невід'ємною договірною конструкцією»[2]. Головною ознакою таких обставин є те, що вони перешкоджають належному виконання умов договору та не залежать від волі боржника, тобто є об'єктивними і неподоланими, непереборними. Наприклад, випадки війни, стихійні лиха, політичні зміни, тощо, можуть бути визнані форс-мажорними обставинами, які звільняють сторони від відповідальності за невиконання своїх зобов'язань.

У розвитку правової доктрини, від римського періоду до сучасності, концепція «*casus cui resisti non potest*» або «непереборна сила» залишається важливим юридичним принципом. Вона відображає визнання того, що існують обставини, які лежать поза контролем сторін та перешкоджають виконанню їхніх зобов'язань. В умовах природних лих, суспільних криз та інших непередбачуваних подій, ця концепція надає захист правам та інтересам сторін, звільняючи їх від відповідальності за порушення договорів або інших правових зобов'язань. Отже, концепція «*casus cui resisti non potest*» продовжує залишатися актуальною, надаючи правовий механізм захисту в умовах

непередбачуваних обставин, які можуть впливати на правовідносини між сторонами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Яценко О. Л. *«ПОНЯТТЯ ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ДОГОВІРНІ ВІДНОСИНИ» РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ* ст.136-137 (2023)

2. Кривенко Ю. В. *«НЕПЕРЕБОРНА СИЛА – ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ» Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* ст.638-640 (2022)

Якубик Юлія Русланівна,

студентка 2 курсу факультету прокуратури та слідства (кримінальна юстиція) Національного університету “Одеська юридична академія”

Науковий керівник: к. ю. н., доцент, Калітенко О. М.

ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДПИС ЯК СКЛADOVA ЕЛЕКТРОННИХ ПРАВОЧИНІВ

У сучасному цифровому світі все більше угод укладаються за допомогою електронних засобів. Це потребує чіткого правового регулювання, яке б гарантувало безпеку, автентичність та юридичну силу електронних документів. Одним із ключових елементів цього регулювання є електронний підпис.

Інтернет став невід’ємною частиною нашого соціального життя. Завдяки стрімкому розвитку технологій, відкрилися нові можливості для онлайн-покупок та укладання інших електронних правочинів. Від придбання дрібної побутової техніки, такої як електрочайник або мультиварка, до великогабаритного обладнання чи замовлення послуг (доставка, перевезення) – все це тепер доступно онлайн, лише за кілька кліків.

У сучасному цифровому світі все більше угод укладаються за допомогою електронних засобів. Щоб чітко окреслити цю сферу, українське законодавство ввело поняття «електронний правочин» та «електронний договір».

Згідно із Законом України «Про електронну комерцію», електронний правочин – це дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов’язків, що здійснюється з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем.[3] Це означає, що будь-яка угода, укладена онлайн, наприклад, купівля товару в інтернет-магазині, вважається електронним правочином.

Головна відмінність полягає в тому, що електронний правочин здійснюється в електронній формі, тоді як звичайний правочин може бути укладений як в електронній, так і в письмовій формі. Наприклад, договір купівлі-продажу нерухомості може бути укладений як у паперовому вигляді, так і в електронному, з використанням електронного цифрового підпису.

Електронний договір, згідно із Законом України «Про електронну комерцію», – це домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов’язків, що оформлена в електронній формі [3]. Це означає, що всі умови угоди фіксуються в електронному документі, наприклад, в текстовому файлі, електронному листі або договорі з електронним цифровим підписом.

Як і у випадку з електронним правочином, електронний договір відрізняється від звичайного договору лише способом оформлення. Зміст договору, його права та обов’язки сторін залишаються незмінними, незалежно від того, чи укладений він в електронній чи письмовій формі.

Електронні документи – це ключовий елемент електронних правочинів та договорів. Вони слугують доказом укладення угоди та її змісту. У разі виникнення спорів, електронний документ може допомогти захистити права сторін.

При визначенні електронного документу важливо зосередитися не лише на наявності обов’язкових реквізитів, але й на його електронно-цифровій формі та реквізитах, що гарантують його цілісність.

Одним з ключових реквізитів електронного документу є електронний підпис. Згідно із Законом України «Про електронний цифровий підпис», електронний підпис – це дані в електронній формі, які додаються до інших електронних даних або логічно з ними пов’язані та призначені для ідентифікації підписувача цих даних.[2]

У теорії та практиці електронний підпис вважається найпоширенішим та найнадійнішим способом встановлення походження елек-

тронного документу, що гарантує його цілісність та незмінність. Завдяки електронному підпису можна:

- Підтвердити авторство документа, тобто переконатися, що документ був підписаний саме тією особою, яка це декларує.
- Забезпечити цілісність документа, тобто гарантувати, що документ не був змінений після його підписання.
- Захистити документ від несанкціонованого доступу та підробки.

Електронний цифровий підпис це інструмент, що забезпечує надійність та юридичну силу електронним документам. Завдяки ЕЦП фізичні та юридичні особи можуть безпечно використовувати електронні документи у своїй діяльності.

Сучасне законодавство України засвідчує, що електронний документообіг стає дедалі поширенішим і набуває рівня з традиційними правовими актами. Це зумовлено розширенням застосування інформаційно-комунікаційних технологій у суспільних відносинах, розвитком систем електронних платежів та електронної торгівлі, що робить електронні документи політично та економічно значущими.

Впровадження інформаційних технологій у цивільні правовідносини значно спростило процес укладання договорів для звичайних громадян. Це також дало можливість представникам певних професійних (економічних) кіл ефективніше виконувати свої функції.

Підсумовуючи, можна сказати, що електронний підпис (ЕП) відіграє важливу роль у сучасній правовій системі, слугуючи надійним інструментом для укладення та підтвердження автентичності електронних правочинів. Його використання значно спрощує та прискорює процес укладення договорів, угод та інших юридично значущих документів, роблячи їх більш доступними та зручними для сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Закон України від « Про електронний цифровий підпис» 22.05.2003 року № 852-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/852-15>
2. Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 р. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text>
3. Губарєв С. В. (2022). ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДПИС ЯК СКЛАДОВА ЕЛЕКТРОННИХ ПРАВОЧИНІВ. *ВЧЕНІ ЗАПИСКИ*, 18.

*Колесниченко Сергій Васильович,
аспірант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

АВТОДОРОЖНІЙ КОМПЛЕКС ЯК ОБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Становлення економічних та правових відносин дає підстави для активного використання у цивільному обороті тих цінностей і благ, які раніше були невідомі і, відповідно, законодавцем не враховувалися як об'єкти права. Автодорожній комплекс як об'єкт інфраструктурної галузі є невід'ємним компонентом для забезпечення умов життєдіяльності та розвитку держави та суспільства.

Автодорожній комплекс як об'єкт права відрізняється не лише унікальним змішуванням речових і зобов'язальних елементів, його складових, глибинними протиріччями тенденції переходу від державної власності і державного регулювання економічного обороту до приватного капіталу і вільних, цивілізованих ринкових відносин, що все більше і більше позначається і посилюється на всіх основних проблемних інститутах сучасної цивілістики.

Проблема появи в цивільному обороті складних об'єктів цивільних прав, утворених самостійними об'єктами які об'єднані цільовим призначенням (економічним чи юридичним), але не втратили своєї самостійності, не є новою для вітчизняної науки й активно дискутувались вченими на межі XIX–XX століть [1]

Закон України «Про автомобільні дороги» не містить визначення поняття «автодорожній комплекс», натомість визначає поняття «об'єкти дорожнього сервісу». До об'єктів дорожнього сервісу відносяться «спеціально облаштовані місця для зупинки маршрутних транспортних засобів, майданчики для стоянки транспортних засобів, майданчики відпочинку, видові майданчики, автозаправні станції, пункти технічного обслуговування, мотелі, готелі, кемпінги, торговельні пункти (у тому числі малі архітектурні форми), автозаправні комплекси, складські комплекси, пункти медичної та технічно-евакуаційної допомоги, пункти миття транспортних засобів, пункти приймання їжі та питної води, автопавільйони, а також інші об'єкти, на яких здійснюється обслуговування учасників дорожнього руху та які розміщуються на землях дорожнього господарства або потребують їх використання для заїзду та виїзду на автомобільну дорогу».[2] Су-

купність названих елементів можна вважати комплексом з погляду соціального та економічного, однак з точки зору цивільно-правового це виглядає як сукупність майнових комплексів та інших об'єктів, об'єднаних загальним призначенням.

У правовій системі значного поширення набуло спеціальне регулювання цивільних відносин, пов'язаних із майновими комплексами до яких умовно можна віднести і автодорожній комплекс.

«Прообразом майнових комплексів з'явилися такі правові явища як *universidades facti* (або *universidades rerum distantium*) та *universidades juris* (сукупності речей та сукупності прав та обов'язків). При цьому *universidades facti* можна розглядати як окремих випадок *universidades juris*, чіткими відмінними ознаками є однорідність правового режиму елементів, що його утворюють, і специфічна підстава виникнення. При цьому йшлося про конкретні ситуації, а не про загальне правило.»[3]

У науковій літературі активно ведуться дискусії про правову природу та місце майнових комплексів у загальній системі об'єктів цивільних прав. Поява терміну «майновий комплекс» при існуванні відомого класичного поняття «складна річ» викликана бажанням підкреслити особливий характер майнового утворення, який відрізняється від складних речей безліччю елементів та зв'язків між ними, об'єднаних єдиним виробничим призначенням.

Автодорожній комплекс, це один з видів майнового комплексу та здатний бути об'єктом цивільних прав, так як йому притаманні наступні ознаки:

По-перше, автодорожній комплекс поширений у фактичних відносинах, можна навіть говорити про об'єктивну тенденцію розвитку цих фактичних відносин (останнє це традиційні передумови для переходу явища у правову сферу).

По-друге, у нашому житті є багато різних об'єктів, але не всі потрапляють у сферу правового регулювання, лише у зв'язку з їх поширеністю у фактичних відносинах та об'єктивною тенденцією їх розвитку. Для цього він має бути наділений певними юридичними ознаками об'єктів цивільних прав.

А третю ознаку можна назвати факультативною, оскільки «вписування» об'єкта в систему відбувається достатньо тривалий період.

Автодорожній комплекс, як будь-який комплекс носить індивідуальний визначений (своєрідний) характер. Про що свідчить, з одного

боку, призначення його для ведення певного виду діяльності. З іншого боку – дискретність автодорожнього комплексу визначається наявністю у його структурі основної ланки, яка є тим критерієм, який дозволяє відмежувати один комплекс від іншого у разі втрати або придбання ним якихось нових складових.

Отже, однією з нових конструкцій, яка з'явилася в сучасному вітчизняному цивільному праві, слід вважати автодорожній комплекс як об'єкт цивільних прав. Однак поки що не розроблено норми про поняття «автодорожній комплекс», які мали б універсальне значення: відсутнє як легальне, так і безперечне доктринальне визначення поняття, мають місце наукові дискусії про його ознаки, склад, немає єдності у поглядах на види майнових комплексів та ін.

Література

1. Кохановська О. В. Втілення та реалізація ідей розробників ЦК України щодо нормативного закріплення поняття та видів об'єктів цивільних прав // Актуальні проблеми приватного права України : Зб. статей до ювілею д-ра юрид. наук, проф. Наталії Семенівни Кузнецової / відп. ред. Р. А. Майданик та О. В. Кохановська. – К. : ПрАТ «Юридична практика», 2014. – С. 247-271; Харитонova О. І. Суб'єкти та об'єкти правовідносин інтелектуальної власності. Актуальні проблеми держави і права, 2011 №59 С.329-335; Харитонов С. О., Харитонova О. І. Цивільні правовідносини: монографія. – Одеса: Фенікс, 2011, С.213
2. Про автомобільні дороги: Закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 51, ст. 556
3. Основи римського приватного права : навчально-методичний посібник / за ред. Є. О. Харитонova. – Одеса : Фенікс, 2019. 294 с. (69)

Наукове видання

**РИМСЬКЕ ПРАВО І СУЧАСНІСТЬ:
РЕАЛІЗАЦІЯ І ЗАХИСТ
РЕЧОВИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської наукової конференції

Одеса,

25 травня 2024 року

Електронне видання

За загальною редакцією

*доктора юридичних наук, професора Є. Харитонова,
докторки юридичних наук, професорки І. Давидової,
кандидата юридичних наук, доцента В. Зубара*

Ум-друк. арк. 14,76.

Зам. № 2407-08.

Видавець ПП «Фенікс»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).

Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.

e-mail: fenix-izd@ukr.net